

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО. ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО. ІНФОРМОЛОГІЯ

*Науковий журнал
Виходить щоквартально
Заснований у лютому 2004 р.*

**№ 2
2011**

ЗМІСТ

Офіційні матеріали

<i>Розпорядження Кабінету Міністрів України</i>	
Про затвердження складу наглядових рад національних закладів	
(станов) культури	4

Наукове забезпечення бібліотечної діяльності

<i>Проект Концепції “Українська бібліотечна енциклопедія”</i>	5
<i>Мельник С.В. Професійно-кваліфікаційне забезпечення сфери</i>	
бібліотекознавства, документознавства та інформології в Україні	7
<i>Костирко Т.М. Місце бібліотеки у формуванні корпоративного середовища ВНЗ</i>	12
<i>Лисенко Л.В. Вплив соціологічних досліджень на формування</i>	
інноваційної політики бібліотеки вищого навчального закладу	18
<i>Олтаржевський Д.О. Сучасна корпоративна преса у фондах</i>	
Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського	25
<i>Кунанець Н.Е. Бібліотека Богословського наукового товариства: сторінки історії</i>	31

Документознавство. Архівознавство

<i>Віntonів Х.М. Українська документна спадщина в Канаді:</i>	
репрезентація в мережі Інтернет	35
<i>Зозуля С.М. Розвиток понятійного апарату архівознавства</i>	45

Теорія і практика соціальних комунікацій

<i>Кобелев О.М. Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек у контексті</i>	
інституалізації соціально-комунікаційної сфери суспільства	53
<i>Коханова І.О. Основні засади реферування документів</i>	
як сфери практичної діяльності	59
<i>Балаклицький М.А. Історіографія протестантської комунікації України</i>	64
<i>Лоза Г.І. Навчальна література викладачів НТУУ “КПІ”</i>	
перших років його становлення	73

Відомості про авторів

80

Вимоги до оформлення статей для журналу

81

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

РОЗПОРЯДЖЕННЯ

від 16 лютого 2011 р. № 124-р

Київ

Про затвердження складу наглядових рад національних закладів (установ) культури

Затвердити склад наглядових рад національних закладів (установ) культури згідно з додатками 1-33.

Прем'єр-міністр України

М.Азаров

Додаток 30 до розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 лютого 2011 р. № 124-р

СКЛАД Національної парламентської бібліотеки

ФЕДОРУК Олександр Касьянович – завідувач кафедри теорії та історії мистецтва Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури, голова ради

КРАСОВИЦЬКИЙ Олександр Віталійович – генеральний директор видавництва "Фоліо", заступник голови ради

БОНДАРЕНКО Олена Анатоліївна – народний депутат України (за згодою)

ВОЛОДИМИРОВА Наталія Викторівна – професор кафедри театрознавства Національного університету театру, кіно і телебачення імені І.К. Карпенка-Карого

ГОРЯЧЕВ Сергій Анатолійович – перший заступник керівника Інформаційного управління Апарату Верховної Ради України (за згодою)

ЗАГУМЕННА Віра Вікторівна – професор Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

КОЛЕСНІЧЕНКО Вадим Васильович – народний депутат України (за згодою)

КУРКОВ Андрій Юрійович – письменник (за згодою)

СЛОБОДЯНИК Михайло Семенович – завідувач кафедри соціальних комунікацій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

КОНЦЕПЦІЯ «Української бібліотечної енциклопедії»

Бібліотеки є одним із основних суспільних інститутів, які забезпечують громадянам право на вільний доступ до інформації, знань, залучення до цінностей національної та світової культури, науки, освіти.

Сучасний етап розвитку бібліотечної справи в Україні характеризується динамічним оновленням теоретичних концепцій та започаткуванням нових напрямів практичної діяльності у цій сфері.

З'являються нові терміни, розробляються інноваційні напрями та форми діяльності бібліотек.

Практичну діяльність у бібліотечній сфері визначають процеси бібліотечної інтеграції, розвитку нових інформаційних технологій, соціокультурної діяльності.

Останнім часом бібліотечна справа в Україні перебуває під помітним впливом світових тенденцій розвитку інформаційного суспільства – вітчизняні бібліотеки все активніше долучаються до процесів глобалізації та уніфікації інформаційно-бібліотечної сфери.

Разом із тим актуальним залишається завдання зберігати національні традиції і особливості в організації діяльності бібліотек.

Україна має тисячолітню традицію засновування книгозбирень як скарбниць знань, накопичених людством; широку мережу бібліотек, серед яких є кілька, що входять до числа найбільших у світі; видбудовану систему підготовки і підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів; наукові школи бібліотекознавців, бібліографознавців, документознавців; різноманітні фахові періодичні та продовжувані видання.

Розвиток бібліотечної справи і бібліотекознавства в Україні досяг того рівня, коли необхідними стають потреба в систематизації та узагальнення знань у цій сфері, що може бути здійснено шляхом укладання спеціалізованої галузевої енциклопедії.

Бібліотечні енциклопедії вже видано в низці країн: Великобританії, Німеччині, Польщі, США, Російській Федерації.

Україна не має своєї бібліотечної енциклопедії. Тому підготовка такого видання свідчитиме про якісно новий рівень розвитку бібліотечної справи в Україні, сприятиме укріпленню її позитивного міжнародного іміджу як держави з багатими культурними традиціями і здобутками.

Основна мета «Української бібліотечної енциклопедії» (далі за текстом – УБЕ) – представити бібліотечну справу в Україні як важливу складову української культури і науки, узагальнити та систематизувати знання у бібліотечній сфері, уніфікувати термінологію.

Основними критеріями, що покладаються в основу створення УБЕ, є *актуальність, науковість, вичерпність та достовірність інформації*.

Актуальність підготовки УБЕ зумовлена необхідністю систематизації та узагальнення сучасних знань у вітчизняній бібліотечній сфері.

Критерій **вичерпності** ставить перед авторами УБЕ завдання максимально всебічного розкриття в концентрованій формі основних понять бібліотечної справи та, частково, суміжних сфер діяльності (книгознавства, архівознавства, документознавства тощо).

Застосування критерію **науковості** дозволить досягти максимальної об'єктивності у висвітленні стану бібліотечної справи, достатньої обґрунтованості, коли зміст окремої статті має бути виваженим, збалансованим, вичерпним, ґрунтуючись на самокритичності і водночас не містити другорядних, несуттєвих деталей.

Достовірність визначає ступінь об'єктивного, точного відображення подій, фактів, що мали місце в бібліотечній справі України.

За характером інформації УБЕ буде спеціалізована галузевою енциклопедією.

За цільовим та читацьким призначенням – науково-популярна енциклопедія, адресована науковцям, викладачам, аспірантам, студентам, фахівцям бібліотечної та суміжних сфер, а також широкому колу читачів.

За структурою основного тексту УБЕ буде алфавітною. До енциклопедії ввійде інформація про історію та сучасний стан бібліотечної справи в Україні, мережу бібліотек, бібліотеки – методичні центри, науково-дослідну, бібліографічну, методичну діяльність бібліотек, бібліотечні фонди, користувачів бібліотек, бібліотечні кадри, впровадження нових інформаційних технологій у практику діяльності бібліотек; діячів бібліотечної сфери, окремі питання суміжних наук та дисциплін тощо.

УБЕ, відповідно до сучасних наукових концепцій, представить бібліотеку як складну інформаційну систему, яку складають 4 елементи: документний фонд, користувачі бібліотек, бібліотечний персонал та матеріально-технічна база.

Статті УБЕ за типами розподіляться на:

- статті-огляди, які будуть найбільшими за обсягом та висвітлюватимуть найважливіші питання енциклопедії;
- статті-довідки, які переважатимуть в УБЕ та наводитимуть інформацію про сучасний стан певного питання або будуть присвячені певній особі чи організації;
- статті-дефініції, в яких стисло визначатиметься термін, винесений у назву статті, та надаватиметься етимологічна довідка у разі, якщо термін – слово іншомовного походження;
- статті-відсылання, які матимуть допоміжне значення та спрямовуватимуть читача до іншої статті.

Енциклопедія буде формуватися за 11 основними тематичними розділами:

1. **Бібліотеки України.** Даний розділ складуть оглядові статті про бібліотечну мережу України, національні, державні бібліотеки, регіональні бібліотеки, інші бібліотеки – методичні центри, а також найбільші вишівські бібліотеки України тощо.

2. **Бібліотечні об'єднання і асоціації, гуртки, з'їзди, наради.** Статті про Українську бібліотечну асоціацію, Асоціацію бібліотек України, інші громадські організації, які функціонують у бібліотечній сфері; бібліотечні з'їзди, наради тощо.

3. **Бібліотечні фонди.** Розділ буде сформовано зі статей про комплектування, організацію, збереження бібліотечних фондів; списання документів; каталогізування документів, організацію бібліотечних каталогів; книжкові пам'ятки, у тому числі пам'ятки-колекції тощо.

4. **Користувачі бібліотек. Інформаційна та соціокультурна діяльність бібліотек.** До розділу ввійде інформація про контингент користувачів бібліотек, бібліотечне обслуговування; інформаційну та соціокультурну діяльність бібліотек.

5. **Інформаційні технології в діяльності бібліотек.** Розділ сформують статті про автоматизацію бібліотечних процесів, автоматизовані бібліотечно-інформаційні системи, електронні бібліотеки тощо.

6. **Науково-дослідна та методична діяльність бібліотек.** Статті про різні форми і методи науково-дослідної та методичної діяльності бібліотек.

7. **Бібліографічна діяльність.** Розділ міститиме статті про основні функції та види бібліографічної діяльності.

8. **Управління бібліотечною справою. Бібліотечні кадри.** До цього розділу ввійдуть матеріали про нормативно-правове забезпечення діяльності бібліотек, управління бібліотекою (статут, структура, штатний розпис, планування, звітність тощо), кваліфікаційні вимоги до бібліотечних фахівців, порядок підготовки таких фахівців, підвищення їхньої кваліфікації, навчальні заклади, які готують бібліотечні кадри, та ін.

9. **Історія бібліотечної справи України.** Розділ включатиме оглядові статті про становлення та розвиток бібліотечної справи в Україні в цілому та окремих регіонах.

10. **Фахові видання.** Основу розділу становитимуть статті-довідки про вітчизняні періодичні видання та видання, що продовжуються, з питань бібліотечної справи.

11. **Персонал.** До цього розділу будуть включені статті про науковців, організаторів бібліотечної справи, бібліотечних фахівців-практиків, діяльність яких вплинула на становлення та розвиток бібліотечної справи на територіях, які зараз входять до складу Української держави, а також про фахівців бібліотечної справи – наших сучасників, які здобули науковий ступінь доктора наук.

Допоміжний апарат УБЕ буде включати: передмову, список скорочень, допоміжний по-кажчик, пристатейні бібліографічні списки.

Видання планується **ілюструвати** світлинами бібліотек, окремих документів, портретами діячів бібліотечної сфери, таблицями, діаграмами тощо.

Основу авторського колективу УБЕ складуть фахівці Національної парламентської бібліотеки України. До написання окремих статей залучатимуться представники провідних науково-дослідних установ у сфері бібліотекознавства, бібліографознавства, регіональних та галузевих бібліотек, архівознавці, документознавці.

Орієнтовний наклад УБЕ – 2,5 – 3 тис. прим.

Формат видання – 70x108/16, обсягом близько 100 а. а., однотомник. Структура сторінки – 2 стовпці.

ПРОФЕСІЙНО-КВАЛІФІКАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ СФЕРИ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА, ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМОЛОГІЇ

C.B. Мельник

У статті наголошено на необхідності удосконалення професійно-кваліфікаційного забезпечення мережі соціальних комунікацій, розкриті найголовніші соціально-економічні проблеми відповідної сфери та подані пропозиції щодо їхнього розв'язання.

Ключові слова: бібліотекознавство, документознавство, інформологія, соціальні комунікації, професійно-кваліфікаційне забезпечення, професійна стандартизація.

THE PROFESSIONAL-QUALIFICATION SECURITY OF SPHERE OF LIBRARY SCIENCE, DOCUMENTATION AND INFORMATION IN UKRAINE

S. V. Mel'nyk

The article is devoted to the problem of professional-qualification security of sphere of information. The main social and economic questions of this sphere and the suggestions for their solutions are analyzed here.

Keywords: library science, document science, informology, the sphere of social-communication, professional-qualification security, professional standardization.

Ні в кого не викликає заперечень той факт, що без ефективного форматування мережі соціальних комунікацій, розвитку інформаційного забезпечення населення розбудувати громадянське суспільство та соціальну орієнтованість України, як це вписано в її Конституції, не вдасться ні за яких обставин. Це цілком зрозуміло, оскільки демократичний устрій держави досягається, окрім іншого, через призму обов'язковості виконання таких принципів: правова обізнаність населення, доступність для нього будь-якої (за деякими винятками з міркувань національної безпеки) інформації, її прозорість, наявність зворотного зв'язку з владою тощо.

На превеликий жаль, сьогоднішній стан справ в Україні, у т.ч. у відповідній сфері, далекий від задекларованих принципів та положень.

Причин цьому безліч, тому зупинимося лише на соціально-економічній складовій негараздів сфери соціальних комунікацій, яка “розпадається” на такі проблеми:

- залишковий підхід фінансування за рахунок коштів бюджетів усіх рівнів. Це призводить, перш за все, до закриття бібліотечних закладів, у першу чергу в сільській

місцевості, на депресивних територіях (регіони, де проведені шахтоліквідаційні роботи, гірські райони, малі та середні міста з моногалузевим (моновиробничим) типом зайнятості та ін.), збіднення бібліотечних та інших інформаційних фондів, низького рівня комп'ютеризації відповідних закладів тощо;

- один із найнижчих (порівняно з іншими видами економічної діяльності чи професійними профілями) рівнів оплати праці працівників сфери документознавства, бібліотекознавства, інформології. За нашими оцінками, рівень винагороди за відповідний рівень кваліфікації (знань, умінь, навичок та здібностей) занижено в Україні в 4-7 разів (залежно від професії та конкретної компетентності працівника). Безумовно, що за таких умов у відповідній сфері спостерігається постаріння кадрів, їхній відтік до інших видів економічної діяльності, падіння мотивації до праці тощо;
- низький рівень державної підтримки видавничої діяльності, перш за все, випуску видань державною мовою, що унеможливлює доступ інформації для громадян із низьким рівнем доходів та тих, хто мешкає у віддалених місцях;
- мала кількість вітчизняних інформаційних телеканалів, Internet-порталів та радіопрограм;
- недостатній рівень забезпечення номенклатури професій сфери документознавства, бібліотекознавства та інформології професійними стандартами, їхня застарілість та відставання від міжнародних і передових зарубіжних аналогів;
- розбалансованість попиту та пропозиції, обсягів та професійно-кваліфікаційної структури кадрів, які “виходять” на офіційний вітчизняний ринок праці, низький (за окремими винятками) рівень їхньої підготовки навчальними закладами країни.

Останнім двом позиціям і присвячена ця стаття. Зазначимо, що питанням професійно-та освітньо-кваліфікаційного забезпечення сфери соціальних комунікацій на сьогодні приділяється вкрай мало уваги з боку вітчизняних науковців. “Винятком із правил” є доробки О.П.Воєводіна, О.В.Воскобойнікової-Гузевої, М.С.Слободяніка, В.Г.Спрінсяна, Л.Я.Філіпової та ін.

Відмітимо, що на сьогодні в Національному класифікаторі України ДК 003:2010 “Класифікатор професій” (далі – КП) наявними є 37 професій (професійних назв робіт) сфери документознавства, бібліотекознавства та інформології (не включаючи розділ КП “Керівники”). Суттєвою проблемою професійної стандартизації відповідного спрямування є те, що лише для 13 професій (професійних назв робіт), або для 35,1% від загалу, наявні кваліфікаційні характеристики, віднесені до 2 галузевих випусків Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників (далі – ДКХП) (*Таблиця 1*).

Таблиця 1

Наявні у КП професії (професійні назви робіт) сфери документознавства, бібліотекознавства, інформології

№ з/п	Професійна назва роботи (назва професії)	Код КП	Кваліфхарактеристика у випуску ДКХП
1.	Документознавець	2432.1	1
2.	Науковий співробітник (архівна справа, музезнавство)	2431.1	81
3.	Молодший науковий співробітник (архівна справа, музезнавство)	2431.1	
4.	Науковий співробітник (бібліотечна справа, науково-технічна інформація)	2432.1	
5.	Молодший науковий співробітник (бібліотечна справа, науково-технічна інформація)	2432.1	
6.	Архівіст	2431.2	
7.	Бібліограф	2432.2	81
8.	Бібліотекар	2432.2	81
9.	Науковий співробітник (інформаційна аналітика)	2433.1	
10.	Молодший науковий співробітник (інформаційна аналітика)	2433.2	
11.	Аналітик консолідованої інформації	2451.2	
12.	Референт	3434	1, 18
13.	Помічник керівника підприємства (установи, організації)	3434.1	
14.	Організатор діловодства (державні установи)	3435.1	
15.	Організатор діловодства (види економічної діяльності)	3435.2	
16.	Помічник керівника малого підприємства без апарату управління	3436.3	
17.	Друкарка	4111	1
18.	Стенографістка	4111	1
19.	Конторський службовець (друкування)	4111	
20.	Укладальник тексту	4112	
21.	Оператор копіювальних та розмножувальних машин	4112	1
22.	Шифрувальник	4112	
23.	Секретар керівника (організації, підприємства, установи)	4115	1
24.	Секретар-друкарка	4115	1
25.	Конторський службовець (реєстрація та облік)	4131	
26.	Архіваріус	4141	1
27.	Оброблювач інформаційного матеріалу	4141	1
28.	Підбирач довідкового та інформаційного матеріалу	4141	
29.	Конторський службовець (бібліотека)	4141	
30.	Конторський службовець (копіювання документів)	4141	
31.	Конторський службовець (систематизація документів)	4141	
32.	Конторський службовець (фотокопіювання)	4141	
33.	Конторський службовець (документознавство)	4144	
34.	Діловод	4144	1
35.	Писар	4144	
36.	Планшетист	4190	
37.	Конторський службовець (інформація)	4222	

Такий стан справ, з одного боку, ускладнює організацію, нормування та оплату праці працівників, завдання, обов'язки, права, відповідальність, кваліфікаційні вимоги для яких не вписані, а з іншого – унеможливлює розробку освітньо-кваліфікаційних стандартів (відповідно до вимог професійних стандартів).

Другим проблемним питанням сфери професійної стандартизації документо- і бібліотекознавства та інформології є застарілість окремих назв професій та їх змістової складової. Для наочності пропонуємо ознайомитися з витягом із класифікації нової, затвердженої версії Міжнародної стандартної класифікації занять (далі – МСКО-2008).

Таблиця 2

Витяг із класифікації МСКО-2008

Код МСКО- 2008	Назва розділу, класу, підкласу та групи МСКО-2008
133	Менеджери з обслуговування у сфері інформації та комунікаційних технологій <i>Information and communications technology service managers</i>
1330	Менеджери з обслуговування у сфері інформації та комунікаційних технологій <i>Information and communications technology service managers</i>
262	Бібліотекарі, архівісти та хранителі музеїв (куратори) <i>Librarians, archivists and curators</i>
2621	Архівісти та хранителі музеїв (куратори) <i>Archivists and curators</i>
2622	Бібліотекарі та споріднені з ними професіонали у сфері інформації <i>Librarians and related information professionals</i>
4	Працівники з "канцелярської" підтримки <i>Clerical support workers</i>
41	Канцелярські працівники (технічні службовці) загальні та з набору на клавіатурі <i>General and keyboard clerks</i>
411	Загальні офісні службовці <i>General office clerks</i>
4110	Загальні офісні службовці <i>General office clerks</i>
412	Секретарі (загальні) <i>Secretaries (general)</i>
4120	Секретарі (загальні) <i>Secretaries (general)</i>
4131	Друкарки та оператори текстових редакторів <i>Typists and word processing operators</i>
4132	Технічні службовці з введення даних <i>Data entry clerks</i>
4222	Технічні службовці з інформації контактних центрів <i>Contact centre information clerks</i>
44	Інші працівники з канцелярської підтримки (технічні службовці) <i>Other clerical support workers</i>
441	Інші працівники з канцелярської підтримки (технічні службовці) <i>Other clerical support workers</i>
4411	Технічні службовці бібліотек <i>Library clerks</i>
4213	Технічні службовці з кодування, коректури текстів та подібні до них <i>Coding, proof-reading and related clerks</i>
4414	Писарі та подібні працівники <i>Scribes and related workers</i>
4415	Технічні службовці із заповнення документів та копіювання <i>Filing and copying clerks</i>
4419	Працівники з "анцелярської" підтримки (технічні службовці), не класифіковані в іншому місці <i>Clerical support workers not elsewhere classified</i>

Третью проблемою є перевиробництво та низька якість підготовки кадрів вітчизняними навчальними закладами для сфери документо- і бібліотекознавства та інформології. Наприклад, аналіз попиту й пропозиції на офіційному вітчизняному ринку праці в професійному розрізі 2008-2009 рр. засвідчує те, що для більшості профільних професій наявне суттєве перевиробництво кадрів.

Зазначимо, що перевищення безробітних відповідних професій стосовно наявних вакансій становило 2008 р. для “документознавців” 4,6 рази, “бібліотекарів” – 1,4 рази, 2009 р. для “референтів” – 2,7 рази, “діловодів” – 2,1 рази тощо. Разом із цим, мав місце високий попит на наукових співробітників відповідного спрямування, “бібліографів” та “планшетистів” (*Таблиця 3*).

Таблиця 3

**Аналіз попиту та пропозиції на офіційному вітчизняному
ринку праці в 2008 – 2009 рр. за окремими професіями відповідної сфери**

Професійна назва роботи	Вакансії		Кількість осіб, що шукали роботу		Навантаження (осіб на 10 вакансій)	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Документознавець	60	26	278	334	46	128
Науковий співробітник (бібліотечна справа, науково-технічна інформація)	31	47	13	4	4	1
Бібліограф	111	90	52	58	5	6
Бібліотекар	1509	973	2101	1634	14	17
Референт з основної діяльності	11	20	17	55	15	28
Референт	222	50	448	136	20	27
Помічник керівника підприємства (установи, організації)	191	162	310	352	16	22
Помічник керівника малого підприємства	28	18	72	80	26	44
Конторський службовець (реєстрація та облік)	18	20	39	48	22	24
Діловод	1816	963	2099	1997	12	21
Планшетист	8	16	5	13	6	8

Виходячи з викладеного вище, можна дійти головного висновку про те, що без радикальних та реформаторських дій у сфері соціальних комунікацій змін на краще можна не чекати. Серед окремих пропозицій за темою статті відзначимо:

- виокремлення та розробка повним обсягом (за всією номенклатурою профільних професій) галузевого випуску ДКХП “Соціальні комунікації”;
- внесення пропозицій (з боку профільних центральних органів виконавчої влади) до ДУ НДІ соціально-трудових відносин (установи, відповідальної за ведення КП) щодо внесення нових, виключення застарілих, зміни чинних назв чи кодів професій відповідного спрямування;

- перегляд освітньо-кваліфікаційних стандартів сфери соціальних комунікацій у бік збільшення навчальних програм (модулів) практичного наповнення (професійні компетенції); отримання трудового стажу (навичок) студентами (учнями) в період навчання; підготовки новим кваліфікаціям дорослого (зайнятого за профілем) населення; розширення підготовки за інформаційними, методологічними, мовними та іншими специфічними здатностями (компетенціями).

Використана література

1. Загорецька О.М. Інформаційні потреби працівників служб діловодства / О.М.Загорецька // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2008. – №1. – С.48-50.
2. Мельник С.В. Освітньо-професійні стандарти у контексті реформування системи підготовки кадрів / С.В. Мельник. – Луганськ : Віртуальна реальність, 2008. – 278 с.
3. Мельник С.В. Про відповідність обсягів підготовки кадрів потребам ринку / С.В.Мельник // Справочник кадровика. – 206. – №3. – С. 85-86.
4. Мельник С.В. Сучасний стан та майбутнє працівників сфери інформації: професійно-класифікаційний аспект / С.В.Мельник // Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології ХХІ століття : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 10 – 12 вересня 2009 р.). – Одеса : Друк, 2009. – С. 28-34.
5. Мельник С.В. Механізми регулювання соціально-трудової сфери України / С.В.Мельник. – К. : Видавництво "Соцінформ", 2009. – 786 с.
6. Національний класифікатор України "Класифікатор професій ДК 003 : 2010". – К. : Соцінформ, 2010. – 746 с.
7. Система высшего образования и образовательные стандарты в Украине: Аналитический доклад. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. – 96 с.

МІСЦЕ БІБЛІОТЕКИ У ФОРМУВАННІ КОРПОРАТИВНОГО СЕРЕДОВИЩА ВНЗ

T.M. Kostyrko

Визначається роль і місце бібліотеки в інформаційному середовищі ВНЗ як посередника між інформаційними ресурсами та користувачами інформації. Розглядаються: різноманітні підходи і можливості до взаємодії бібліотеки з підрозділами вишу як суб'єктами нового інформаційно-освітнього середовища; вплив на корпоративну культуру ВНЗ через вагомі зміни в управлінській діяльності, модернізацію організаційної структури бібліотеки

Ключові слова: бібліотека вишу, корпоративність вишу, корпоративна інформаційна система, інформаційно-освітнє середовище, комунікативно-інформаційні засоби

PLACE OF THE LIBRARY IN THE HIGHER SCHOOL INFORMATION MEDIUM

T.M. Kostyrko

The role and the place of the library in the higher school information medium as the media for between information users have been specified. A number of various approaches and the potential of the library interaction with higher school departments as the members of a new informational and educational medium, the impact on the higher school corporate culture by means of significant changes in the management actions and modernization of the library organizational structure have been described

Keywords: higher school library, higher school corporativeness, corporate information system, informational and educational medium, information and search means

Процес інтеграції вищої освіти України в світове освітнє середовище є складним та багатогранним завданням, що потребує модернізації освіти, підвищення її якості, підтримки високого статусу вітчизняної освіти і науки, підвищення конкурентоспроможності і відповідності сучасним світовим стандартам.

Діяльність сучасного вишу має багатопрофільний характер, а управління вишу є складним комплексним завданням, що потребує організації й управління різноманітними ресурсами.

Серед чисельних факторів, що забезпечують успішне позицювання вишів на ринку освітніх послуг, дослідники виділяють фактор корпоративності. “Неможливо уявити собі ситуацію, відзначають фахівці, коли суспільство буде свої структури за принципом корпоративних інтересів, а освітні установи залишаються поза полем цивільних відносин [9]”.

В умовах ринку з’явилася нова вимога до системи освіти – “вона зобов’язана формувати у майбутніх фахівців-професіоналів готовність до діяльності, направленої на досягнення корпоративних цілей, корпоративних інтересів [4]”.

Пошук форм позицювання на ринку освітніх послуг, використання мережевих комунікацій у вищі, змінення функцій традиційних інформаційних систем вишу, зокрема бібліотечних, створення та інтеграція електронних бібліотек, впровадження інновацій за всіма напрямками діяльності (освітніх, наукових, фінансових, управлінських) – все це свідчить про те, що на загальному фоні інтеграції вищої школи в світовий освітній простір у діяльності вишу посилюється прагнення до корпоративності через власну корпоративну ідентичність.

Під корпоративною ідентичністю ми бачимо розуміння співробітниками або окремими організаційними структурами себе, як частини організації, що виражається: у визнанні місії організації, основних принципів діяльності, які вибрані в стратегії розвитку та реалізовані на практиці, організаційних нормах і правилах поведінки [3].

Фахівцями запропоновано основні критерії формування корпоративної ідентичності організації, що властиві й вишу.

Критерій системності вказує на підхід до корпоративної ідентичності як певної системи, що включає взаємопов’язані складові, корекція яких відб’ється на стані всієї системи.

Критерій цілісності визначається як комплексний підхід до формування корпоративної ідентичності, усвідомлення її цілісності, що формується під впливом соціальних, економічних, інституційних, психологічних чинників.

Критерій науковості включає використання в процесі оцінки, проектування, формування і корекції корпоративної ідентичності методів наукового аналізу, застосування сучасних наукових знань і технологій.

Критерій історичності ґрунтуються на тому положенні, що корпоративна ідентичність формується в часі, в конкретному соціальному середовищі під впливом конкретних

історичних умов. Чинники часу, норми, що склалися впродовж певного часу, і традиції вишу є важливими елементами формування корпоративної ідентичності.

Критерій регіональності звертає увагу на те, що формування корпоративної ідентичності повинне здійснюватися з урахуванням місцевих, регіональних, територіальних, національних умов, особливостей менталітету, особливостей сприйняття і переваг.

Критерій ефективності орієнтований на досягнення в процесі формування корпоративної ідентичності певного, заздалегідь передбаченого результату, поліпшення мікроклімату колективу, оптимізації соціально-психологічних умов діяльності персоналу, збільшення ефективності економічної діяльності [8].

Корпоративна ідентичність формується під впливом корпоративної філософії, вона визначає корпоративну культуру в сприйнятті, уявленнях і поведінкових реакціях окремих груп (наприклад, користувачів, персоналу, громадськості) [3].

Формування корпоративної культури – наслідок внутрішніх комунікацій вишу, і один із засобів підвищення його репутації. Корпоративна культура вишу – це система цінностей (атмосфера взаємовідносин, стиль керівництва, норми поведінки, правила, традиції тощо), втілена у різних сферах діяльності, і така, що приймається всіма співробітниками та викладачами ВНЗ.

Корпоративна культура існує незалежно від того, займається хтось її формуванням і розвитком або ні. Але, якщо керівництво вишу зацікавлено в тому, щоб корпоративна культура була позитивною, адекватною збудованому іміджу або, навпаки, такою, яка б підтримувала створення конкурентоспроможного іміджу, залучала потенційних абітурієнтів та високопрофесійні кадри, була стабільним механізмом мотивації всіх співробітників – її формуванням необхідно займатися планомірно та цілеспрямовано. Правильно сформовану корпоративну культуру слід розглядати як могутній стратегічний інструмент, що дозволяє координувати всі структурні підрозділи вишу і окремих його співробітників на досягнення поставлених цілей та результатів у рамках вибраної місії [7].

У науковій літературі досить докладно представлена різноманітна типологія сформованих корпоративних культур. Така типологія дуже значна, оскільки процес формування корпоративної культури довготривалий, і може займати не тільки місяці, але й роки. А керівництво організації повинно постійно мати вичерпну інформацію про реальний стан корпоративного духу та ціннісну орієнтацію персоналу.

Виділяють такі типи корпоративної культури: спонтанний, декларативний, релевантний, інтегральний.

Спонтанний характеризує початковий стан корпоративної культури вишу, так звану некеровану стадію. Саме на цій стадії керівництво вишу ухвалює рішення про необхідність

управління формуванням корпоративної культури.

Декларативний тип корпоративної культури – результат дискретного і монологічного управління внутрішніми комунікаціями вишу, які направлені на засвоєння внутрішнім загалом вишу корпоративних принципів. Такий тип корпоративної культури відображає бажаний, а не дійсний рівень усвідомлення викладачами і співробітниками вишу корпоративних принципів та цінностей.

Релевантний тип корпоративної культури – результат дискретного, але діалогічного управління внутрішніми комунікаціями вишу. Даний тип характеризується наявністю диференційованих субкультур характерних для професорсько-викладацького складу і співробітників різних структурних підрозділів.

Інтегральний тип корпоративної культури – результат безперервного і діалогічного управління внутрішніми комунікаціями вишу. Даний тип культури формується у вишу на основі корпоративних цінностей і принципів, що розділяються абсолютною більшістю викладачів і співробітників, припускають підпорядкованість їхніх професійних задач єдиній задачі реалізації конкурентних переваг вишу на ринку освітніх послуг [6].

На відміну від звичайних організацій, дія корпоративної культури у ВНЗ поширюється не тільки на співробітників, але і на студентів. Студенти є носіями особливостей корпоративної культури вишу, його традицій, цінностей, іміджу не тільки в період свого навчання, але багато років після його закінчення. Залежно від того, наскільки ці цінності розділяються студентами, розповсюджується позитивна або негативна інформація про ВНЗ [8].

Основними елементами корпоративної культури, що надають певну дію формуванню і затвердження корпоративної ідентичності, на думку фахівців, є: корпоративні комунікації, корпоративний дизайн, корпоративна поведінка [9].

Комуникація між окремими людьми, їхніми групами, організаціями здійснюється в процесі спілкування, як обмін соціальними знаковими утвореннями (повідомленнями), в яких відображені думки, ідеї, знання, досвід, навички, ціннісні орієнтації, програми діяльності сторін, що спілкуються. Комуникація є складним багатокомпонентним процесом. Основними його компонентами є:

- суб'єкти комунікаційного процесу – відправник і одержувач повідомлення (комунікатор і реципієнт);
- засоби комунікації (слова, картини, графіки), а також канали, якими передаються повідомлення від комунікатора до реципієнта (лист, телефон, радіо, телеграф, Інтернет тощо);
- предмет комунікації (якесь подія, явище і т. ін.) і повідомлення, що відображає його (стаття, розпорядження, графік навчального процесу і т. ін.);

- ефект комунікації – наслідки комунікації, виражені в зміні внутрішнього стану суб'єктів комунікаційного процесу, в їхніх взаєминах або в їхніх діях [1].

До особливостей корпоративних комунікацій відносять різні способи комунікацій в організації. Це організація:

- вертикальних – від керівника до підлеглих у вигляді розпоряджень, наказів; і від підлеглого до керівника – у вигляді звітів, пояснювальних записок, заявлінь;
- горизонтальних – обмін інформацією між співробітниками та відділами;
- міжрівневих (наприклад, отримуючи накази з Міністерства освіти і науки України, ректорат, навчальний відділ переробляють їх і перетворюють у конкретні плани діяльності і потім передають для виконання в інститути і деканати);
- формальних (знеособлена інформація, яка передається за особливими стандартами і правилами у вигляді різних організаційно-розпорядних документів, листів і повідомлень);
- неформальних комунікацій (у вигляді чуток, пліток, інтриг або сумісних вечірок, виїздів на відпочинок тощо) [2].

Під корпоративним дизайном розуміють розробку фіrmового стилю, логотипа, товарного знаку (емблеми), комплекту фіrmової документації. Фіrmовий стиль може складатися з різноманітних елементів, але базовими для кожної організації є такі: логотип, візитна картка, фіrmовий бланк, різні типи конвертів, факсимільне повідомлення, фіrmова папка для паперів, вибір фіrmових шрифтів, фіrmові кольори. Логотип – це графічне представлення сутності компанії. Він складається із символу, ілюстрації або графічного друкованого оформлення. Його головна мета – залучити, утримати та подовжити увагу. Логотип посідає центральне місце в особистості організації і є основним елементом фіrmового стилю.

Одним із найважливіших інструментів формування корпоративної поведінки бібліотечних співробітників є система навчання і підвищення кваліфікації.

Показниками корпоративної поведінки самих бібліотечних співробітників вважаються такі:

- професійні компетенції (знання наочної області, сучасних інформаційних і управлінських технологій, основ етики і психології, самостійність, готовність брати відповідальність на себе, уміння прораховувати наслідки схвалюваних рішень, уміння виявляти запити користувачів і створювати комфорт у взаєминах, підтримувати імідж вишу, володіння навичками презентацій);
- ділові якості (енергійність, наполегливість, цілеспрямованість, пунктуальність, дисциплінованість, заповзятливість, відповідальність, комунікабельність і т. ін.);

- організаційна культура (знання законів і норм спілкування, ефективне ділове спілкування, культура ведення переговорів, досвід побудови ефективних комунікацій і вирішення конфліктів, знання основ діловодства, уміння управляти часом);
- дотримання етики корпоративної поведінки (знання місії і цінностей бібліотеки та вишу, віданість, доброзичливість, чуйність, уважність, здатність сприймати критику, чесність, скромність, справедливість, дотримання норм і правил внутрішнього розпорядку і т. ін.);
- виконання повним обсягом функціональних обов'язків, передбачених посадовою інструкцією [10].

Корпоративність вишу можна розглядати з двох сторін: через взаємодію із зовнішнім світом і через створення внутрішнього корпоративного середовища. Велику роль у формуванні корпоративності вишу відіграє бібліотека.

Це пов'язано з участю бібліотеки в навчальному процесі через розробку та викладання курсу “Основи інформаційної культури”. Мета курсу – розвиток інтелектуальних можливостей студентів, формування у них основ інформаційної культури, а також необхідність знань та навичок, що забезпечують ефективну наукову роботу. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотеці сприяє інтеграції навчального процесу, а саме – освітньої діяльності бібліотеки, з інформаційного навчання студентів. Метою освіти як засобу формування інформаційної культури повинно стати формування такого розуміння інформаційно-комунікаційних технологій, яке дозволить бачити в них поряд із технічною гуманітарну функцію. Робота з технічно складними засобами підтримує процеси змістово поглибленої творчої роботи. Інформаційно-комунікаційні технології значно розширяють свободу вибору користувача. На рівні бібліотеки це підтверджується впровадженням автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи та створенням на її основі електронних каталогів, які більш ефективні в роботі, порівняно з традиційними, і є одним із засобів мотивації в пошуковій діяльності [5].

Визначаючи роль і місце бібліотеки в інформаційному середовищі ВНЗ, необхідно відзначити, що найважливішою умовою успішного функціонування університету є оперативний та ефективний обмін інформацією між підрозділами, що дозволяє їм реалізовувати свої потреби на основі тих знань або тієї інформації, якою вони володіють.

Виконуючи основну бібліотечну функцію – зберігання – і не тільки своєї, але й загальної корпоративної інформації, бібліотека в інформаційному середовищі вишу посідає особливе місце. Вона виконує роль посередника між інформаційними ресурсами та користувачами інформації. При цьому бібліотека відбирає, систематизує, зберігає і пропонує найкраще з величезного інформаційного масиву.

Враховуючи інформаційний потік, що постійно нарощується, бібліотеци, щоб залишатися затребуваною, необхідно шукати різноманітні підходи і можливості для взаємодії з підрозділами вишу, як суб'єктами нового інформаційно-освітнього середовища [4].

Виходячи із загальної мети інформатизації бібліотек, яка визначається як повне та оперативне інформаційне забезпечення освітнього та наукового процесів вишу, за рахунок формування та використання інформаційних ресурсів різної генерації: визначаються два основних напрямки роботи бібліотек в галузі інформатизації:

1. Подальший розвиток автоматизованої бібліотечної системи, яка включає: організацію та розвиток мережевих інформаційних служб, комплексне управління всіма бібліотечними процесами, змінення структури бібліотеки, політики комплектування, підвищення інформаційної компетентності бібліотекарів;
2. Забезпечення зберігання фонду через формування електронної бібліотеки, надання користувачам нових можливостей у роботі з більшими обсягами машинозчитуваних даних та повнотекстовими документами в режимі теледоступу, поліпшення якості обслуговування на основі представлення додаткових послуг та сервісів. Розвиток корпоративного співробітництва в галузі обміну інформацією між різними суб'єктами інформаційно-освітньої середи.

Корпоративне інформаційно-освітнє середовище ми визначаємо як полікультурне середовище, формування якого здійснюється спільною діяльністю суб'єктів (підрозділів) організації, направленої на досягнення освітніх цілей організації [3].

Створення внутрішнього корпоративного середовища ВНЗ та його функціонування залежить від багатьох чинників. В першу чергу, корпоративна діяльність обумовлена інформаційно-комунікативними засобами, які забезпечують взаємодію суб'єктів освітнього процесу і реалізуються через корпоративну інформаційну систему (КІС). Визначення “корпоративна інформаційна система”, яке раніше використовувалося переважно стосовно великомасштабних компаній і організацій, тепер упроваджується і у вишівську практику.

Розробка, впровадження, супроводження та експлуатація корпоративно-інформаційної системи є одним з основних завдань інформатизації вишу. В даний час КІС із засобу надання доступу до інформації перетворилася в обов'язковий компонент діяльності освітньої установи. КІС є інструментом, що забезпечує та реалізує процеси вишу, а також підтримує прийняття рішень, від можливостей КІС залежить ефективність функціонування вишу в цілому.

Інформаційні системи, що впроваджуються у виших, дозволяють оперативно отримати інформацію про навчальний процес, матеріальні і кадрові ресурси вишу, обмінюватися

інформацією, здійснювати облік і контроль за успішністю тощо. Технічне призначення КІС – управління навчальним процесом. Із позицій технічного підходу, КІС є програмним комплексом [4].

Найважливіша підсистема КІС – автоматизована інформаційно-бібліотечна система (АІБС), що взаємодіє з підсистемами університету. Підключення бібліотеки до інформаційної мережі університету визначило її як інфраструктуру освітньої системи. В АІБС використовується інформація низки підсистем, доступна в КІС, наприклад: інформація відділу кадрів про студентів (для створення бази даних “Читачі”); інформація навчального відділу – навчальний план; робочі програми кафедр. Довідково-бібліографічне обслуговування користувачів забезпечується з використанням інформаційних ресурсів єдиного інформаційного простору бібліотек ВНЗ, Інтернет, власних та придбаних БД.

Робочі програми необхідні бібліотеці для створення в АІБС модуля книгозабезпеченості, в основі якого – перелік дисциплін і “прив’язані” до них бібліографічні списки основної і додаткової літератури, що рекомендуються в робочих програмах. Мета цього модуля – проведення співробітниками бібліотеки й організаторами навчального процесу моніторингу книгозабезпеченості навчального процесу, а також надання користувачам цілісної картини забезпеченості навчального процесу навчальною літературою та її розподілу за напрямками, формами навчання і семестрами.

У свою чергу, АІБС відкрита для користувачів і забезпечує доступ до електронних каталогів, інформації щодо книгозабезпеченості дисциплін, БД корпоративного характеру (наприклад, БД “Праці співробітників ВНЗ”).

Не дивлячись на те, що існує погляд на КІС як на технічну систему, їй властивий і культурологічний аспект: вона не тільки включає спеціалізований програмний комплекс, але і створює умови для спільної діяльності членів організації, формуючи норми корпоративної поведінки, засновані на корпоративній етиці і закріплені у відповідних документах [4].

Фонд вишівської книгозбірні, як правило, відображає корпоративну освітню специфіку ВНЗ. Формування фонду повинно відповідати вирішенню завдань управлінських, організаційних, навчальних і обслуговуючих підрозділів. Водночас фонд відбиває організаційні зміни у навчальному закладі (поява нових кафедр і, відповідно, нових курсів, нових дисциплін), тобто є “носієм” історії ВНЗ.

Важливою складовою бібліотечно-інформаційного фонду є повнотекстові електронні ресурси. Це, передусім, навчально-методичні посібники та підручники, створені викладачами вишу, повнотекстові бази даних підручників та періодичних видань. Вони є, з одного боку, важливим корпоративним компонентом інформаційно-освітнього середовища ВНЗ, а з другого – важливою складовою навчального фонду бібліотеки. Навчально-

методичні посібники представлені в бібліотеці як у цифровому вигляді (електронні тексти, мультимедіа), так і на паперових носіях (друкарські матеріали – модульні навчальні програми дисциплін, робочі підручники обсягом кожного модуля, тестові матеріали).

Завдяки створенню і використанню таких інструментів бібліотеки як електронний каталог, електронне групове інформування, традиційні та віртуальні виставки, презентації на бібліотечному сайті виконуються завдання бібліотеки – впорядкування масиву навчально-методичних посібників шляхом систематизації і каталогізації, а також сприяння їхньому оптимальному використанню студентами, що припускає організацію доступу до них як на бібліографічному рівні, так і безпосередньо до електронних текстів.

Використання інформаційних технологій у бібліотечному та бібліографічному обслуговуванні змінило роль бібліотек – пасивних розподільників навчальної літератури. Управління знаннями стало важливим напрямом у діяльності бібліотек. Модуль “книгозабезпеченість” не тільки надає дані про забезпеченість навчального процесу, але і вказує на міждисциплінарні зв’язки навчального плану.

Розширення профілів і відкриття нових спеціальностей у вищі потребує оперативного реагування бібліотеки на організаційні зміни, чіткої координації роботи з навчальним відділом, кафедрами і всередині самої бібліотеки.

Роль бібліотеки в організації мережевої взаємодії користувачів навчального закладу виявляється в створенні бібліотечного сайту, в розповсюдженні електронної, групової та індивідуальної інформації, організації доступу до електронного каталогу і БД.

Темпи суспільного розвитку кінця ХХ – початку ХХІ ст. значно змінили сам характер освіти, гостро поставили задачу оновлення знань протягом усього життя. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології здатні кардинально обновити вдосконалити засоби, саму систему освіти та самоосвіти, забезпечити доступність інформації, полегшити її пошук. До принципів, що забезпечують високу ефективність інформаційно-комунікаційних технологій відносяться: зв’язок із навчанням протягом життя, науковість, доступність, систематичність, спадкоємність, наочність, принципи мотиваційної стимуляції, педагогічна технологічність.

Розробка нових моделей вищої освіти, орієнтація на розвиток інноваційної освіти з використанням різноманітних технологій навчання потребує від вишівської книгозбірні не тільки підвищення якості роботи та вдосконалення технологічних процесів, але й вагомих змін в управлінській діяльності, модернізації організаційної структури, що зрештою безпосередньо впливає на формування корпоративного середовища та підвищення корпоративної культури ВНЗ.

Використана література

1. Бабосов Е.М. Социология управления / Е.М. Бабосов. – Минск : ТетраСистемс, 2002. – 288 с.
2. Лобанова Е.В. Формирование новой информационно-образовательной среды вуза [Электронный ресурс] / Е.В. Лобанова // Психологическая наука и образование : електрон. журн. – Режим доступа: <http://www.psyedu.ru/nview.php?id=33>.
3. Крылов А.Н. Корпоративная идентичность для менеджеров и маркетологов / А.Н. Крылов. – М. : ИКАР, 2004. – 236 с.
4. Коряковцева Н.А. Роль библиотеки в формировании корпоративной идентичности вуза / Н.А. Коряковцева // Науч. и техн. биб-ки. – 2009. – № 7. – С. 5-11.
5. Никанорова Е.Г. Элементы образовательного пространства в научной библиотеке Якутского государственного университета им. М.К. Аммосова [Электронный ресурс] / Е.Г. Никанорова // Междунар. науч.-практ. интернет-конф. “Преподаватель высшей школы в XXI веке”, Россия, 6 мая 2009. – Режим доступа: <http://www.t21.rgups.ru/s10php>.
6. Первушина Е.А. Управление внутренними коммуникациями высшего учебного заведения / Е.А. Первушина // Экономические науки : науч.-информ. журн. – 2009. – № 4 (53). – С. 377-380.
7. Первушина Е.А. Особенности формирования имиджа и корпоративной культуры высшего учебного заведения на рынке образовательных услуг / Е.А. Первушина // Система бизнеса. Ученые зап. Моск. фин.-пром. акад. – М., 2008. – Вып. 5.
8. Пименова Н.Ю. Особенности формирования корпоративной идентичности в системе дистанционного обучения [Электронный ресурс] : опыт Владивосток. гос. ун-та экономики и сервиса / Н.Ю. Пименова // Университетское управление: теория и практика. – 2004. – № 5-6. – Режим доступа: <http://www.umj.ru/index.php/pub/inside/473>.
9. Сергеева Т.Б. Особенности корпоративной культуры образовательного учреждения / Т.Б. Сергеева // Педагогика. – 2006. – № 10. – С. 11-21.
10. Соломандина Т.О. Организационная культура компаний / Т.О. Соломандина. – М., 2003. – 456 с.

ВПЛИВ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ БІБЛІОТЕКИ ВІЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Л.В. Лисенко

У статті, розглядаються дані, отримані в результаті соціологічних досліджень, які проводилися серед користувачів бібліотеки Полтавського університету економіки і торгівлі. Висвітлюється роль соціологічних досліджень як інструменту виявлення основних напрямків розвитку бібліотеки ВНЗ.

Ключові слова: бібліотека ВНЗ, інформаційні ресурси, електронний каталог, соціологічне дослідження, комфортність, критерій пошуку, респондент, інноваційні інформаційні технології.

INFLUENCE OF SOCIOLOGICAL RESEARCHES ON FORMING THE INNOVATIVE POLICY OF LIBRARY OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

L.V. Lysenko

The article deals with data obtained from sociological research, conducted among users of the library Poltava University of Economics and Trade. The article reveals the role of social research as a tool to identify the main directions of development of university libraries.

Keywords: library of Higher Educational Institutions, information resources, electronic catalogue, sociological research, comfort, criterion of search, respondent, innovative information technologies.

Постановка проблеми

Бібліотека вищого навчального закладу (ВНЗ) – невід'ємний компонент його інформаційно-освітнього середовища.

Головним завданням бібліотеки ВНЗ є сприяння підвищенню якості освіти шляхом надання широкого спектра інформаційних послуг, які ґрунтуються на інноваційних інформаційних технологіях.

Перспективи впровадження інноваційних інформаційних послуг бібліотеки ВНЗ мають ґрунтуватися на інформаційних потребах користувачів, інформацію про які можна отримати завдяки соціологічним методам дослідження, зокрема, опитування читацької аудиторії.

Соціологічні дослідження, які проводяться з певною періодичністю, дозволяють не лише визначити перспективи розвитку спектра інноваційних послуг бібліотеки ВНЗ, але й покращити якість уже існуючих.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання соціологічних досліджень знайшло широке відображення в роботах сучасних авторів, які, розглядаючи сутність соціологічного дослідження, визначають його як систему логічно послідовних методологічних, методичних та організаційно-технічних процедур для отримання наукових знань про соціальне явище, процес [7, 8, 11, 19].

Конкретні соціологічні дослідження проводяться для одержання об'єктивної інформації про різні аспекти соціальної реальності. Сформульовані висновки можуть трактуватися як із загальносоціологічної точки зору, так і з позицій спеціальних, галузевих теорій [6].

Практика систематичного проведення соціологічних досліджень застосовується в роботі бібліотек України, розпочинаючи з 1989 р., коли в Національній парламентській бібліотеці України (НПБУ) було створено соціологічну службу з вивчення читання. Це сприяло активізації республіканських соціологічних досліджень, участі в них обласних універсальних наукових бібліотек. Згодом розпочалося створення соціологічних служб у цих установах, що стало поштовхом до більш активного проведення ними самостійних соціологічних вивчень – як локальних, так і регіональних. Пізніше до цієї роботи почали долюватися фахівці книгозбирень різних рівнів [9].

За визначенням Р.А. Трофімової, бібліотечна соціологія – це міждисциплінарне знання, яке утворюється на межі бібліотекознавства і соціології, які тісно взаємодіють із культурологією, книгознавством, літературознавством, психологією, педагогікою, наукою соціальної роботи, менеджментом та маркетингом, а також багатьма галузями соціології – соціологією культури, соціолінгвістикою, соціальною психологією, соціологією читання, соціальною логотерапією, соціологією управління, соціальною конфліктологією, але автономне від усіх вищезазначених галузей та підгалузей наук про суспільство та людину [18].

Говорячи про використання соціологічних методів дослідження для підвищення якості роботи бібліотек, І.О. Іл'єва та В.М. Маркова відзначають, що в багатьох країнах світу соціологія давно та успішно залучена до механізму управління, в тому числі, й до механізму управління бібліотеками. Вона озброює науковим знанням про суспільство, підвищує

ефективність управління, яке в сучасних умовах залежить від якості інформації, її достовірності, повноти, оперативності.

Соціологія виконує різноманітні функції (діагностичну, консультаційну, імідж-функцію тощо). Вона допомагає діагностувати стан об'єкта бібліотечного управління, який можна уявити як певну систему [3]

Із метою надання допомоги публічним бібліотекам у проведенні соціологічних досліджень було розроблено практичний посібник, в якому узагальнено досвід проведення соціологічних досліджень бібліотечної справи, викладено нові уявлення про методологію соціологічних досліджень бібліотечної справи, напрямки і проблеми бібліотечної соціології, обумовлені суспільними змінами [16].

Такий посібник, перш за все, надає значну допомогу бібліотекам, які не мають у штатному розкладі спеціаліста-соціолога, але дедалі ширше застосовують у своїй практиці соціологічні дослідження.

Усвідомлюючи те, що соціологічне дослідження є інструментом, який допомагає адаптуватися бібліотекам до швидких суспільних змін, знаходити нові підходи до обслуговування користувачів та розширювати спектр конкурентоспроможних послуг, вести соціальний діалог із користувачем, бібліотеки ВНЗ все активніше впроваджують у практику своєї роботи соціологічні методи дослідження [5, 12, 13].

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

Метою даної статі є встановлення взаємозв'язку між регулярними соціологічними дослідженнями бібліотеки ВНЗ та політикою впровадження інноваційних технологій у галузі обробки та розповсюдження інформації, які сприяють найбільш повному задоволенню інформаційних потреб читацької аудиторії ВНЗ.

Виклад основного матеріалу

Бібліотека Вищого навчального закладу Укоопспілки „Полтавський університет економіки і торгівлі” (ПУЕТ) накопичила певний досвід проведення соціологічних досліджень.

У розділі 3 п. 3. 1. 5 „Положення про бібліотеку Полтавського університету споживчої кооперації України (ДПСЯ ПП – 9-6.2.2-106-08-09)” зазначено, що бібліотека проводить соціологічні дослідження інтересів користувачів з метою їхньої оптимізації [14].

Перші соціологічні дослідження започатковані в бібліотеці ПУЕТ 2004 р., наступні – були проведені в 2006 та 2009 рр. Соціологічні дослідження проводилися методом анкетування, тобто за допомогою опитувальних листів – анкет [17].

Динаміка вибіркової сукупності респондентів, залучених до соціологічних досліджень, що проводилися в бібліотеці ПУЕТ, та розподіл їх за категоріями, подано в *табл.*

Таблиця

***Динаміка вибіркової сукупності респондентів,
залучених до соціологічних досліджень (2004, 2006, 2009 pp.)***

категорія	рік	2004		2006		2009	
		респонденти	%	респонденти	%	респонденти	%
усього взяли участь у анкетуванні	400	100		355	100	330	100
в т. ч. студенти денної та заочної форм навчання	395	98,75		338	95,2	318	96,3
слухачі міпк	4	1	-	-	-	-	-
асpirанти	1	0,25		3	0,84	-	-
викладачі	-	-		2	0,56	1	0,3
співробітники	-	-		1	0,28	-	-
не вказали	-	-		11	3,09	11	3,33

Мета соціологічного дослідження, проведеного 2004 р., – визначення потреби у певних видах електронних ресурсів, рівень володіння користувачами інформаційними технологіями.

Об'єктом дослідження стали студенти, аспіранти, слухачі Міжгалузевого інституту підвищення кваліфікації (МПК) ПУЕТ (*табл.*).

Предметом дослідження стала бібліотека ПУЕТ у період впровадження інноваційних інформаційних технологій.

Базою дослідження стали підрозділи бібліотеки ПУЕТ – електронний читальний зал, загальний читальний зал, абонементи навчальної та наукової літератури.

У ході дослідження було висунуто такі гіпотези: електронні ресурси є важливим джерелом отримання інформації для користувачів бібліотеки ПУЕТ; користувачі бібліотеки ПУЕТ мають високий рівень володіння інформаційними технологіями; провідні позиції серед інформаційних ресурсів бібліотеки ПУЕТ займає електронний каталог.

Опитування засвідчило, що 75 % (297 респондентів) користуються послугами електронного читального залу, 25 % (103 респонденти) до послуг електронного читального залу не зверталися.

Основними причинами, з яких 25 % користувачі не зверталися до електронного читального залу, стали: дискомфорт від невміння вільно працювати з комп’ютером 11,75 % (47 респондентів), не вбачали потреби у використанні електронних інформаційних ресурсів 5,5 % (22 респондента), не знайшли потрібної інформації і перестали звертатися до електронних ресурсів 8,5 % (34 респондента).

Дослідження показало, що 60,25 % (241 респондент) зверталися до електронного каталогу. Друге місце за популярністю серед електронних ресурсів, на думку 25 % респондентів (100 опитаних), займає сайт бібліотеки, 20,5 % (82 респонденти) віддали перевагу ресурсам Інтернету, до фонду електронної бібліотеки зверталися 16,25 % (65 респондентів).

Серед причин, які заважали ефективному використанню електронних ресурсів в електронному читальному залі бібліотеки ПУЕТ, респонденти назвали незнання правил та способів пошуку в електронному читальному каталогі, порядку доступу до повнотекстових документів електронної бібліотеки та електронних комплексів віртуально-тренінгової системи 19,25 % (77 опитаних). На відсутність знань про пошукові можливості системи Інтернет вказали 14,75 % (59 респондентів).

Таким чином, отримані результати підтвердили висунуті гіпотези про те, що електронні ресурси є важливим джерелом отримання інформації для користувачів бібліотеки ПУЕТ, а провідні позиції серед інформаційних ресурсів бібліотеки ПУЕТ займає електронний каталог. Гіпотеза про те, що користувачі бібліотеки ПУЕТ мають високий рівень володіння інформаційними технологіями, підтвердилася частково, оскільки 11,75 % користувачів відчували дискомфорт від невміння вільно працювати з комп’ютером, а 14,75 % вказали на відсутність знань про пошукові можливості системи Інтернет.

За результатами дослідження було прийняте рішення щодо проведення регулярних занять зі студентами, викладачами, слухачами школи педагогічної майстерності з метою їхнього ознайомлення з можливостями електронного читального залу та порядком роботи в ньому з електронними інформаційними ресурсами, розроблено пам’ятки щодо користування комп’ютерною технікою. 2005 р. було проведено великий масовий захід „Презентація інформаційних ресурсів електронної бібліотеки”. До програми масового заходу були включені конкурси, які сприяли кращому оволодінню інформаційними ресурсами бібліотеки ПУЕТ.

Навчально-науковим інформаційним центром ПУЕТ (до 22.04.2010 р. – Полтавський університет споживчої кооперації України (ПУСКУ)) було видано „Порадник для роботи з інформаційними технологіями та системами ПУСКУ”, в якому викладено порядок роботи з інформаційними ресурсами, призначеними для управлінської та навчальної діяльності, дистанційної освіти [15]. Завідувачкою відділу автоматизації та електронної обробки документів В.В. Івановою розроблено методичні рекомендації щодо самостійної роботи студентів з електронними ресурсами для студентів усіх спеціальностей „Інноваційні технології в інформаційному забезпеченні навчального процесу” [4].

Соціологічне опитування 2006 р. „Якість обслуговування в бібліотеці” ставило на меті дослідження критеріїв привабливості бібліотеки для читачів, рівень володіння користувачами

пошуковим апаратом електронного каталогу (ЕК), потреби користувачів ПУЕТ у навчальних відеоматеріалах.

Дослідження „Якість обслуговування в бібліотеці” мало підтвердити гіпотези: бібліотека приваблює користувачів широким спектром інформаційних послуг та гарними матеріально-технічними умовами; користувачі бібліотеки ПУЕТ мають високий рівень владіння інформаційними технологіями; для візуалізації навчального процесу користувачі бібліотеки потребують навчальних відеоматеріалів.

До опитування було залучено 355 респондентів (*табл.*). 45 % (158 опитаних) користувалися послугами бібліотеки від 2-х до 6-ти років, 35 % (124 опитаних) користувалися послугами бібліотеки від 1-го до 2-х років, 20 % (73 опитаних) користувалися бібліотекою менше року.

На питання „Що приваблює Вас у бібліотеці ?” 36,05 % (128 респондентів) обрали електронний каталог, 30,42 % (108 респондентів) обрали фонд електронної бібліотеки, 21,40 % (76 респондентів) приваблює гарний книжковий фонд, а 12,11 % (43 респонденти) відзначили довідковий апарат бібліотеки університету, який складається з фонду довідкової літератури та системи каталогів і картотек.

Отже, електронний каталог і 2006 р. залишався найпривабливішим електронним ресурсом бібліотеки. Порівняно з 2004 р., на 5,5 % зросла популярність електронної бібліотеки.

Оцінка умов, створених для роботи в бібліотеці – освітлення, зручність робочих місць, оформлення інтер’єру,тиша, чистота та порядок дістали високу оцінку користувачів. Освітлення дістало оцінку “добре” у 77 % респондентів (274 опитаних), зручність робочих місць на „добре” оцінили 59 % респондентів (209 опитаних), оформлення інтер’єру як „добре” оцінили 77 % респондентів (274 опитаних), чистоту та порядок в бібліотеці на „добре” оцінили 89 % респондентів (316 опитаних).

Дослідження питання про критерії пошуку найчастіше використовували при підборі літератури в електронному каталогі: “рубрика”, “заголовок” чи “автор” виявило, що найбільша кількість опитуваних надає перевагу критерію “заголовок” – 244 студенти (69 %). Критерій “автор” використовують 109 студентів (30,1 %) і найменша кількість опитуваних користуються критерієм “рубрика” – 43 студенти (12 %).

Причинами, з яких не використовується критерій “рубрика”, були названі такі: “вистачає критерію заголовок” 3 опитуваних (8,5 %); більш зручніше для мене користуватися критерієм “автор” – 5 студентів (1,4 %); немає необхідності, завжди знаходжу літературу за критеріями “заголовок” та “автор” – 7 студентів (2 %); не вмію користуватися – 7 студентів (2 %); не зручно – 2 студенти (0,6 %).

Невисока кількість звернень до пошукового критерію „рубрика” засвідчила те, що більшість користувачів не володіють методикою тематичного пошуку, оскільки рубрики формують тезаурус – спеціально створений словник, котрий базується на штучній мові, призначений для відображення змісту документів і запитів користувачів з метою їхнього подальшого пошуку в автоматизованих інформаційних системах (АІС) у тому числі – автоматизованих інформаційно-бібліотечних системах (АІБС) [1].

Щодо формування електронної бази навчальних відеоматеріалів, то 46,8 % (166 респондентів) визнали необхідність її створення, 21,7 % (77 респондентів) вважали, що відеоматеріали для навчання не знадобляться, 31,5 % (112 респондентів) не могли визначитися з потребою у фонді відеодокументів.

За результатами дослідження, 2006 р. в бібліотеці ПУЕТ розпочали роботу, спрямовану на те, щоб пошуковий критерій „рубрика” став більш зручним для користувача. В бібліотеці було створено робочу групу, до якої увійшли фахівці відділу комплектування та обробки літератури, інформаційно-бібліографічного відділу, відділу автоматизації та електронної обробки документів. Вони ознайомилися з досвідом створення Тезауруса Національною парламентською бібліотекою України й розпочали роботу над удосконаленням тезауруса бібліотеки ПУЕТ. Удосконалення Тезауруса полягало у встановленні вершинних, ширших, родових, збірних, вужчих термінів, вилучення синонімів, встановлення базових відношень у тезауруси.

У результаті проведеної роботи, пошук за рубриками став більш уніфікованим і зрозумілішим для користувачів. 2009 р. самостійний тематичний пошук за критерієм рубрика здійснювали вже 20 % (66 респонденти), що на 8% більше, ніж 2006 р.

Результати опитування 2006 р. було закладено в основу проекту зі створення нового структурного підрозділу – медіатеки, який було реалізовано 2009 р.

Дослідження 2009 р. “Студент вишу – користувач бібліотеки” мало на меті визначення реального стану і виявлення шляхів та напрямків удосконалення системи обслуговування користувачів ПУЕТ на основі вивчення їхніх динамічно зростаючих інформаційних потреб. У ході дослідження були висунуті такі гіпотези: навчання є основним мотивом звернення до бібліотеки ПУЕТ; основною конкурентною перевагою бібліотеки ПУЕТ є універсальність та повнота фондів; заходи, які були прийняті в результаті попередніх соціологічних досліджень, значно підвищили інформаційну культуру користувачів.

До опитування було залучено 330 респондентів (*табл.*), з яких: 13,6 % (45 опитаних) користувалися бібліотекою менше року, 45,5 % (150 опитаних) були користувачами бібліотеки від 1 до 3 років, 40,9 % (135 опитаних) користувалися бібліотекою ПУЕТ від 3 до 5 років.

На сформульоване запитання „Що спонукає Вас звертатися до бібліотеки ?” найбільша частина респондентів 87,3 % (288 опитаних) обрали варіант „навчання”; на другому місці 17,3 % (57 опитаних) – варіант „науково-дослідна робота”, 12,8 % (42 опитаних) спонукає звертатися до бібліотеки ПУЕТ інтерес до ресурсів мережі Internet.

Таким чином, гіпотеза про те, що навчання є основним мотивом звернення до бібліотеки ПУЕТ, підтвердилася, тобто, читання для користувачів бібліотеки ПУЕТ є продовженням навчального, дослідного процесу або освітньої діяльності [2].

Щодо критеріїв привабливості інформаційних ресурсів університетської бібліотеки, думки респондентів розподілилися таким чином: 52,7 % респондентів університетська бібліотека приваблює універсальністю фонду та його повнотою; можливість користування фондом електронної бібліотеки університету приваблює 33,0 %; можливістю користування ресурсами мережі бібліотека Internet 30,0 %; зручним режимом роботи та зручним знаходженням неподалік від місця проживання або навчання бібліотека ПУЕТ приваблює 27,3 %. Отримані дані свідчать про те, що бібліотека університету приваблює користувачів як інформаційний центр, фонди якого дозволяють задовольняти різноманітні інформаційні потреби користувачів.

Дослідження рівня популярності інформаційних ресурсів серед користувачів бібліотеки ПУЕТ засвідчило, що провідні позиції серед інформаційних ресурсів продовжує займати електронний каталог 78,48 %, другу позицію займає Інтернет – 56,06 %, фонд електронних повнотекстових документів (підручники, посібники, навчально-методичні комплекси, методичні рекомендації, тексти лекцій, статті тощо) зайняв третє місце, його обрали 38,79 % респондентів, сайт бібліотеки посів четверту позицію – 23,33 % респондентів.

Звісно, Інтернет надає доступ до більш різноманітної інформації, ніж фонд повнотекстових документів окремо взятої електронної бібліотеки, але робота в Інтернеті потребує певних пошукових умінь користувача, тому вона вимагає від працівників бібліотеки пожавлення роботи з вебліографії – складання рекомендаційних списків сайтів як засобу орієнтації в електронних ресурсах.

Відповідаючи на запитання щодо труднощів, які виникають під час пошуку інформації в електронному каталозі бібліотеки, лише 1,52 % опитаних відзначили певний дискомфорт від невміння користуватися комп’ютером. Цей показник значно знизився, адже 2004 р. дискомфорт від невміння користуватися комп’ютером відзначили 11,75%. Натомість 86,36 % респондентів відзначили труднощі формулювання пошукового запиту.

Проблеми з формулюванням пошукового запиту в більшості користувачів виникли внаслідок введення в роботу бібліотеки нового програмного забезпечення Absitheque Unicode, пошукові можливості якого відрізняються певними нюансами від попередньої програми Liber Media, тому перед працівниками бібліотеки стоїть питання про розробку нових методичних

рекомендацій, щодо здійснення пошуку в електронному каталогі, посилення консультаційної роботи бібліографів.

Основною точкою доступу до електронного каталогу бібліотеки 83,3 % користувачів визначили комп'ютери, що знаходяться в електронних читальних залах. Це говорить про достатню технічну оснащеність університетської бібліотеки. 16,7 % мають доступ до інформаційних ресурсів бібліотеки університету з домашнього комп'ютера через сайт бібліотеки.

Таким чином, соціологічні дослідження, які проводилися в бібліотеці ПУЕТ з певною періодичністю, дозволили виявити основні напрямки впровадження інноваційних інформаційних технологій та з'ясувати лояльність користувачів щодо тих чи інших новацій у роботі бібліотеки. Ще одним позитивним наслідком соціологічних досліджень в університетській бібліотеці є те, що вони дозволяють швидко реагувати на ті чи інші проблеми, які виникають у читачів, та оперативно усувати їх .

З огляду а результати соціологічних досліджень 2004, 2006, 2009 років, бібліотека ПУЕТ перетворюється на інформаційний центр, який надає користувачам доступ до власно створених продуктів (фонд електронної бібліотеки, фонд електронних комплексів віртуально-тренінгової системи тощо) та ресурсів мережі Інтернет, баз даних наукових та навчальних видань.

Деякі з сучасних дослідників розглядають бібліотеку не лише як інформаційний центр, але й як соціально-комунікаційну структуру або ж як центр спілкування [10], тому наступні соціологічні дослідження, які будуть здійснюватися працівниками бібліотеки, мають виявiti недоліки й переваги бібліотеки як комунікаційного центру.

Використана література

1. Вилегжаніна Т.І. Лінгвістичне забезпечення для створення уніфікованого пошукового образу та пошукового запиту документа [Електронний ресурс] / Т.І. Вилегжаніна. – Режим доступу : <http://library.kr.ua/conference/vylegzhinanina.html>.
2. Гусева Л.Н. Читатель и пользователь: метаморфоза чтения в электронном мире / Л.Н. Гусева // Библиотечное дело. – 2004. – № 2. – С. 2–5.
3. Ильяева И.А. Использование социологических методов исследования для повышения качества работы библиотек / И.А. Ильяева, В. Н. Маркова // Библиотековедение. – 2009. – № 4. – С. 119–125.
4. Іванова В.В. Інноваційні технології в інформаційному забезпеченні навчального процесу: методичні рекомендації /В.В. Іванова. – РВВ ПУСКУ, 2003. – 43 с.

5. Колесникова Т. Сучасна бібліотека вищої школи очима студентів : за результатами соціологічного дослідження / Т. Колесникова // Вісник Книжкової палати. – 2009. – № 7. – С. 26–30.

6. Конспект лекцій з дисципліни «Соціологія», для спеціальності «Фінанси», напряму підготовки «Фінанси і кредит», спеціальності «Економіка підприємства», напряму підготовки «Економіка підприємства»; спеціальності «Оподаткування», напряму підготовки «Фінанси і кредит»; спеціальності «Облік і аудит», напряму підготовки «Облік і аудит» / укладачі : В. К. Коробов, М. Е. Фролова, Л. А. Владимирова. – Херсон : Херсонський національний технічний університет, 2008. – 149 с.

7. Кузьменко Т.М. Соціологія : навч. посібник / Т. М. Кузьменко. – К. : ЦУЛ, 2010. – 320 с.

8. Лукашевич М.П. Соціологія : загальний курс : підручник / М. П. Лукашевич, М.В. Туленков. – К. : Каравела, 2008. – 408 с.

9. Любаренко Л. Інформаційно-аналітичному бюлетні „Соціологічні дослідження в бібліотеках” – 15 років [Електронний ресурс] / Л. Любаренко // Соціологічні дослідження в бібліотеках : інформаційно-аналітичний бюллетень. Вип. 33. – К., 2008. – Режим доступу : <http://profy.nplu.org!/site/files/500/socbul33.doc>. – Заголовок з екрану.

10. Мухамед'яров Н. Бібліотека як соціально-комунікаційний центр формування здорового способу життя [Електронний ресурс] / Н. Мухамед'яров. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/2010_6/V_6_10/st_7_10.pdf. – Заголовок з екрану.

11. Павліченко П. П. Соціологія : навч. посібник / П. П. Павліченко, Д. А. Литвиненко. – К. : Лібра, 2000. – 256 с.

12. Петрицька В. Комфортність обслуговування очима користувачів / В. Петрицька // Бібліотечний форум України. – 2010. – № 1. – С. 32–36.

13. Петрицька В. Роль наукових досліджень в управлінні інноваційними процесами в бібліотеках / В. Петрицька // Бібліотечний форум України. – 2007. – № 4. – С. 2–5.

14. Положення про бібліотеку Полтавського університету економіки і торгівлі (ДПСЯ ПП –9-6.2.2-106-08-09) / ПУЕТ Науково-методичний центр управління якістю освітньої діяльності. – Полтава, 2009. – 10 с.

15. Рогоза М. Є. Порадник для роботи з інформаційними технологіями та системами ПУСКУ / М. Є. Рогоза, Є. І. Івченко, М. О. Недаєва. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – 53 с.

16. Сикевич З. В. Социологическое исследование : практическое руководство / З. В. Сикевич. – СПб. : Питер, 2005. – 320 с.

17. Стеченко Д. М. Методология научных исследований : підручник / Д. М. Стеченко, О. С. Чмир. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2007. – 317 с.

18. Трофимова Р. А. О состоянии и перспективах отечественной библиосоциологии [Електронний ресурс] / Р. А.Трофимова. – Режим доступу :

http://libconfs.narod.ru/2004/s9/s9_p47.htm. – Заголовок з екрану.

19. Черниш Н. Й. Соціологія : підручник за рейтингово-модульною системою навчання / Н. Й. Черниш. – К. : Знання, 2009. – 468 с.

**СУЧАСНА КОРПОРАТИВНА ПРЕСА У ФОНДАХ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ім. В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Д.О. Олтаржевський

У статті розглядаються актуальний стан і тенденції розвитку вітчизняних корпоративних медіа на основі друкованих документів, представлених у фондах Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. Аналізується типологія та позиціонування фірмової преси, її кількісно-якісний склад, досліджуються проблеми державної реєстрації та обліку цих видань. Пропонуються шляхи удосконалення функціонування корпоративних медіа для підвищення їхньої ефективності в соціокомунікативних процесах.

Ключові слова: корпоративні медіа, корпоративні видання, засоби масової інформації, Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського.

**CONTEMPORARY CORPORATE MEDIA IN THE FUNDS
OF VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

D. O.Oltarzhevs'kyj

In the article actual conditions and tendencies of development of Ukrainian corporate media are considered on the basis of printed documents represented in Vernadsky National Library of Ukraine. Typology and placement, quantitative and qualitative structure of corporate editions are analyzed; problems with state registration and calculation of this type of press are solved. The ways of improvement of corporate media activity in social and communicative processes are proposed.

Keywords: corporate media, corporate publishing, mass media, Vernadsky National Library of Ukraine.

Бібліотечні полиці є своєрідним дзеркалом стану тієї чи іншої категорії друкованих видань, міри реалізації їхнього суспільного призначення та місця в сучасному інформаційному просторі. Дослідження фондів книгозбірень може пролити світло не лише

на кількісний склад певної групи документів, а й на відомості про їхніх засновників, географію походження, зв'язок із соціально-економічним життям країни. Особливо це помітно, коли йдеться про такий новий і специфічний функціональний різновид ЗМІ, як корпоративні медіа. Одні дослідники визначають їх як засоби масової інформації, які випускає компанія для інформування своїх працівників, а також клієнтів і партнерів по бізнесу про події, пов'язані з її діяльністю [13]. Другі пошуковці акцентують увагу на цілковитій інтегрованості фірмової періодики в бізнес-процесах підприємств, організацій: “корпоративна преса – це комунікативна сфера в структурі бізнесу, яка виникає внаслідок інформаційної потреби внутрішнього і зовнішнього оточення компанії [3, 218]”. Російський дослідник М. Кацай називає корпоративні медіа унікальним явищем, що поєднує особистісне звернення до читачів, надання галузевої інформації, просування торгової марки, розвиток іміджу компанії, при цьому воно є невід'ємним елементом програми формування лояльності співробітників щодо діяльності компанії [8].

Отже, корпоративна періодика допомагає бізнес-організаціям у вирішенні різнопланових соціально-комунікативних, маркетингових, PR-завдань, а також реалізації функцій управління персоналом. Приміром, О. Агапова переконана, що внутрішньокорпоративні видання як різновид ЗМІ вже давно перестали бути розкішшю. Для компанії, яка вважає себе стабільною, прогресивною та прагне до звання “відповідальний працедавець”, це не просто питання престижу, а життєва необхідність. Крім того, команда мотивованих співробітників, що має всю потрібну інформацію для успішної роботи, – гарант ефективного розвитку будь-якого підприємства. Тобто, йдеться про нематеріальну мотивацію, яка останнім часом стала потужним чинником підвищення лояльності працівників [1, 30]. З другого боку, на думку К. Лапіної, компанії зацікавлені в поширенні позитивної інформації про себе, ЗМІ – в задоволенні інтересів своєї аудиторії [9, 937]. Тому не дивно, що багато організацій вбачають вихід у створенні власних ЗМІ для власних цільових аудиторій, потреби яких можуть перетинатися з корпоративними інтересами. Окрім того, відзначає дослідниця, завдяки ефективному випуску власної преси фірма отримує не лише стабільний прибуток, відсутність внутрішньофірмових конфліктів, а й високий статус соціально відповідального підприємства.

Таким чином, усвідомлюючи інформаційно-посередницьку сутність корпоративних медіа, ми розглядаємо їх одночасно як інструмент соціальних і бізнес-комунікацій. Фірмове видання може бути включене до маркетингової та PR-стратегії як рекламно-інформаційний носій, що допомагає компанії будувати позитивну репутацію, створювати імідж відкритої та соціально орієнтованої організації, інвестиційно привабливого й надійного партнера. Послуговуючись власним каналом комунікації, компанія здобуває можливість активно

формувати корпоративне інформаційне середовище, конструювати в суспільній свідомості потрібну “корпоративну реальність”, завойовувати лояльність споживачів, клієнтів або ж власних працівників.

Не можна не відзначити помітну роль внутрішньофіrmової періодики в суспільному сьогоденні. Як зазначає А. Горчева, явище корпоративних медіа дуже поширене, вбудоване в соціальне життя [6, 79]. Іншими словами, фіrmові видання є конститутивною складовою загальної системи ЗМІ. Вони не просто вирішують локальні прикладні завдання бізнес-спільнот, а й виконують більш масштабні функції: поширяють соціально значущі повідомлення, задовольняють інформаційний попит читача на “низовому” рівні (тобто, на рівні окремих виробничих колективів). Так само, як і звичайні медіа, вони інформують, пропагують, формують світогляд, мобілізують на певну діяльність, навчають і розважають.

На жаль, сьогодні внутрішньофіrmова періодика все ще залишається білою плямою в царині журналістикознавства й теорії соціальних комунікацій. Із цим погоджуються самі науковці: “Корпоративна преса вивчена мало, не зафікований накопичений багатьма компаніями досвід, не описані головні закони функціонування, внаслідок чого зі складнощами стикаються і практики, і дослідники ЗМІ [7, 228]”. В Україні єдине грунтовне дослідження з цієї теми належить О. Тодоровій [15]. У Росії можна відзначити кілька наукових доробків: А. Горчевої [5], Д. Мурзіна [11], Ю. Чемякіна [16].

Найбільша проблема, яку ми виявили під час цього дослідження, – відсутність об’єктивних статистично-видавничих даних, узагальнених відомостей про кількісно-якісний склад корпоративних медіа на сучасному етапі. Без усвідомлення цієї відправної точки неможливо достеменно визначити актуальний стан і потенціал розвитку фіrmової преси. Натомість через прогалини у вітчизняному законодавстві сьогодні навіть не сформульоване офіційне визначення корпоративних медіа та правові засади їхнього існування. Про дієву систему їхнього обліку, взагалі, годі й говорити – відповідні державні органи не ведуть окремої статистики фіrmових часописів. Більш-менш достовірні дані має громадська організація – Асоціація корпоративних медіа України (АКМУ). За її інформацією, яка була озвучена під час Бізнес-форуму “Тренди 2010 в маркетингу, менеджменту, медіа” (Київ, 6 листопада 2009 р.), власну фіrmову пресу в нашій державі мають близько 350 компаній. Тому ми вирішили порівняти цю цифру з результатами аналізу каталогової бази фондів газетних видань за 2008 р. найбільшого в нашій державі наукового архіву документів – Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (НБУВ).

Одразу ж пояснімо критерії, за якими ми визначали принадлежність тих чи тих друкованих документів до категорії корпоративної преси. Річ у тім, що відповідно до загальноприйнятої методики, періодичні видання в бібліотечних каталогах не розрізняють за

функціональними ознаками. Тобто, ви не знайдете тут окремих розділів на кшталт “видання політичних партій та об’єднань”, “релігійна преса”, “корпоративні медіа”. Часописи в каталогах розташовуються за алфавітом, а про їхнє спрямування та масштаби діяльності можна судити за вказаними в каталогових картках назвою, засновником та місцем походження видання. У загальному переліку періодика розрізняється лише за територією поширення (центральні, обласні, районні газети). Власне, такий принцип типологізації успадкований від часів СРСР. У тогочасній звітності розподіл друкованих періодичних видань виглядав таким чином: всесоюзні, республіканські, країові (обласні й окружні), автономних республік і областей, міські, районні, низові та колгоспні [12, 118]. Саме категорія “низової” преси максимально відповідає ознакам сучасної корпоративної періодики. За сьогоднішньою бібліотечною типологізацією переважну більшість фірмових медіа віднесено до розряду районних, і лише п’ять найменувань – до центральних видань. Останні належать особливим підприємствам, які функціонують на значній території держави, приміром, газета Південно-Західної залізниці “Рабоче слово”, або друкований орган УДППЗ “Укрпошта” – “Поштовий вісник”.

Перше, що привертає увагу при огляді масиву документів, це те, як засновники позиціонують свої корпоративні медіа. Переважна більшість (42%) називає їх газетою (виданням, органом) підприємства, 21% – газетою (виданням, органом) трудового колективу. Такий підхід, напевне, пов’язаний із глибокими традиціями, що беруть свій початок від радянської доби і підкреслюють значну роль внутрішніх часописів у діяльності підприємств. Багато корпоративних медіа прагнуть особливого соціального статусу, називаючись інформаційним виданням (тижневиком, щомісячником), чи навіть громадсько-політичною чи міськрайонною газетою. Останній спосіб позиціонування ілюструє міцний зв’язок між великими, соціально значущими виробничими підприємствами і місцевими громадами. Прикладом таких часописів може слугувати “Шахтерский вестник” (м. Краснодон, Луганська обл.), який іменується “громадсько-політичною шахтарською газетою”. Величезний вплив на позиціонування, а також кількісний та якісний склад фірмової преси мають загальні соціально-економічні чинники. Приміром, нерідко великі виробничі підприємства, потрапивши у фінансову скрутку, закривають свої корпоративні газети, або ж передають їх у відання профспілок, місцевих громад. Буває, що співзасновниками таких часописів виступають на паритетних засадах і підприємство, і органи місцевої влади. Та найцікавіше, що тільки 3% з обстежених за бібліотечним каталогом періодичних видань, що належать виробничим підприємствам та бізнес-організаціям, позиціонують себе як корпоративні видання. На нашу думку, це може бути пов’язано з недосить чітко окресленим

терміном корпоративних медіа, розмитими межами цього поняття і як наслідок – неготовністю суспільства використовувати його в повсякденній масової інформаційній діяльності.

Слід відзначити ще одну типологічну особливість. Сучасні фахівці поділяють корпоративні видання за аудиторною ознакою на зовнішні (для партнерів та клієнтів), внутрішні (для працівників) і змішаного типу [15, 28-29]. У ході даного дослідження ми встановили, що практично вся корпоративна преса, представлена в каталозі бібліотеки, належить до категорії внутрішньої, оскільки висвітлює переважно внутрішнє життя підприємств і поширюється серед його працівників (хоча нерідко у таких виданнях з'являється інформація, що виходить за рамки виробничої тематики і розрахована на широке читацьке коло). Натомість жодного суто зовнішнього корпоративного видання у фондах НБУВ ми не виявили. На нашу думку, це може бути пов'язано з двома причинами. Перша, за своїми ознаками зовнішні клієнтські видання часто наближені до рекламних каталогів, через що, ймовірно, самі видавці не вважають їх повноцінними засобами масової інформації, а тому не докладають зусиль для їхньої ідентифікації, державної реєстрації та, відповідно, розсилки обов'язкових примірників. Друге, через накладання багатьох чинників впливу, пов'язаних із багатогранністю інформаційної сфери, підприємницької діяльності, буває дуже складно безпомилково визначити тип корпоративного медіа. Візьмемо, приміром, друкований орган Чернівецьких кабельних каналів – газету “Дивись”. З одного боку, це типовий телегайд, інформаційно-розважальне видання, в якому публікуються переважно анонси телевізійних програм. Але з другого боку, цей часопис належить компанії, яка продає свої послуги кабельного ТБ, і таким чином, власне медіа допомагає їй залучати клієнтів, рекламиувати власну діяльність. А це є конкретною типологічною ознакою зовнішнього корпоративного видання.

Утім, повернемося до кількісного складу вітчизняної корпоративної преси. За даними відділу періодичних видань НБУВ, станом на 2008 р. у каталозі загалом налічувалося 2610 назв газет, з-поміж яких ми ідентифікували 98 найменувань корпоративних видань (3,75% від загальної кількості). Натомість АКМУ говорить про наявність щонайменше 350 фірмових часописів, тобто майже у 3,5 рази більше. З чим же пов'язана така істотна статистична похибка?

Відповідь на це питання, знову таки, потрібно шукати в недосконалості вітчизняного законодавства. Як зазначає Т. Алієв [2], у Законі України “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні” від 16.11.92 р. № 2782-XII під друкованими ЗМІ розуміють періодичні і продовжувані видання, які виходять під постійною назвою, з періодичністю один і більше номерів (випусків) протягом року на підставі свідоцтва про державну реєстрацію. Отже, випускати власне ЗМІ можна тільки після реєстрації в органах державної

виконавчої влади. Однак якщо підприємство випускає видання з метою використання його в своїй діяльності, то реєстрація не потрібна (п. 2 ст. 14 згаданого Закону). Іншими словами, така двозначність у чинному законодавстві дає змогу компаніям і підприємствам юридично не фіксувати факт існування власного корпоративного медіа. Це є першою причиною розбіжності в статистичних показниках.

Друга ж причина – невиконання видавцями зареєстрованих корпоративних часописів чинних норм, що регламентують розсылку обов'язкових примірників. За часів СРСР будь-яка друкована продукція суверено обліковувалася, одразу з друкарень контрольні примірники кожного періодичного видання потрапляли до бібліотек. Те саме відбувалося і з багатотиражними газетами. Сьогодні ж ситуація – далеко не найкраща. Приміром, у своєму офіційному листі голова Державного комітету у справах телебачення і радіомовлення звертає увагу на те, що “протягом останнього періоду значна кількість примірників творів друку не надходила до Держкомтелерадіо та інших одержувачів обов'язкового примірника видань, зокрема, ДНУ “Книжкова палата України ім. Івана Федорова”, Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського [4] ”. Не всі видавці своєчасно і повним обсягом надсилають обов'язкові примірники випущених ними видань. Таким чином, суб'єкти видавничої справи порушують Закон України “Про обов'язковий примірник документів” та не виконують постанову Кабінету Міністрів України від 10 травня 2002 р. № 608 “Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів”, що тягне за собою відповідальність згідно із законодавством України. Звісно, за таких обставин державні профільні організації не мають змоги якісно провадити облік і систематизацію друкованих видань загалом і корпоративної преси зокрема. Ось чому ця проблема потребує якнайшвидшого розв'язання.

У ході аналізу фонду періодики вдалося відтворити картину територіального розташування корпоративних медіа. З'ясувалося, що переважна кількість таких видань зосереджена на Дніпропетровщині (23%), Донеччині (20%), Запоріжжі та Харківщині (по 9%), де спостерігається найбільша концентрація великих промислових підприємств. На перший погляд, не зовсім зрозуміло, чому в цьому списку Київ посідає лише четверте місце (8%), оскільки саме в столиці розташована велика кількість центральних офісів вітчизняних фірм і представництв зарубіжних компаній. Дані АКМУ також свідчать про те, що 70% (близько 245 видань) корпоративних медіа дислокуються в Києві, а решта – 30% (105 видань) – розподілені по регіонах. Можна висловити припущення, що саме столичні бізнес-організації найчастіше не реєструють свої фірмові часописи та не надають контрольних примірників до бібліотек і відповідних держустанов. На цьому фоні регіональні корпоративні медіа виглядають більш дисциплінованими та відповідальними. Очевидно,

звичка регулярно надсилати контрольні примірники видань збереглася на тих підприємствах, які мали власні багатотиражні газети за радянської доби.

Корисну інформацію для розуміння впливу соціально-економічних чинників на розвиток корпоративних медіа дає аналіз їхнього розподілу за галузями народного господарства. Найбільша кількість таких видань належить підприємствам металургійного комплексу (23%), машинобудівній галузі (22%), енергетиці (12%), транспорту та хімічній промисловості (по 8%). Очевидно, ці промислові сфери, з одного боку, мають достатньо коштів для фінансування власних медіа, а з другого боку – нагальну потребу в дієвих інструментах внутрішньої комунікації, управління чисельними колективами. Не можна не відзначити той позитивний факт, що внутрішня виробнича преса починає поступово відроджуватися й у сільському господарстві, прикладом чого може слугувати корпоративне видання “АгроИнформ” з Дніпропетровщини.

Усі досліджені нами фіrmові медіа представлені у фондах НБУВ винятково у вигляді паперових документів. Натомість останнім часом спостерігаються зміни в спiввiдношеннi традицiйного друкованого та електронного форматiв корпоративної перiодики на користь останнiх. Примiром, аналiзуючи особливостi розвитку полiграфiчного ринку України, М. Лебеденко зауважує, що з 2006 р. друкована корпоративна преса почала поступатися мiсцем електронним корпоративним Інтернет-ресурсам [10]. На нашу думку, це пов'язано з дедалi активним поширенням у нашiй державi інформацiйних технологiй, комп'ютеризацiєю пiдприємств, що наслiдує загальну тенденцiю переходу з паперових носiїв iнформацiї на вiртуальнi. Але й бiблiотечна система повинна встигати за такими змiнами в комунiкацiйному просторi. Як слiдно зауважує Н. Самохiна, сучасна книgозbiрня неможлива без використання нових технологiй i нерозривно пов'язаних iз ними нових форм бiблiотечного та iнформацiйного забезпечення. Найважливiшi завдання книgозbiрень u сучасних умовах дедалi частiше формулюються як забезпечення вiльного i необмеженого доступу до мiжнародних i нацiональних iнформацiйних ресурсiв [14, 20]”. Отож, на часi створення спецiалiзованої електронної бiблiотеки корпоративної преси, що, з одного боку, надалo би можливiсть вiльного доступу широкiй громадськостi до якомога бiльшої кiлькостi досi “прихованих” видань, а отже – сприяло бiльшiй прозоростi та соцiальнiй вiдповiдальностi вiтчизняного бiзнесу. З другого боку, це значно б спростило засновникам фirmової перiодики процес надання бiблiотекам обов'язкових примiрникiв.

Проаналiзувавши представлений матерiал, можна дiйти таких ***висновкiв***.

Сучаснi корпоративнi медiа активно розвиваються та iнтегруються в масово iнформацiйнi процеси. Дедалi бiльша кiлькостi компанiй, виробничих пiдприємств рiзних галузей економiки використовує цей унiверсальний комунiкативний iнструмент для

вирішення власних бізнес-завдань, пов'язаних із формуванням іміджу, взаємодією із соціумом, маркетинговою підтримкою своєї діяльності, просуванням на ринку товарів чи послуг, побудовою корпоративної культури та підвищення мотивації працівників. Однак, таке видиме практичне піднесення фірмової преси могло відбуватися на більш якісному рівні, якби було забезпечене належною теоретико-методологічною базою, узгодженою із законодавчими нормами в галузі ЗМІ та гармонізованою з діяльністю інших суспільних інституцій, зокрема, державних наукових, освітянських установ, що працюють в інформаційній, видавничій, бібліографічній галузях. Надзвичайно корисно було б налагодити конструктивний діалог між названими організаціями та громадськими профільними об'єднаннями, насамперед АКМУ, Національною спілкою журналістів України та ін.

Як засвідчив аналіз, масив фірмової преси не є монолітним, сталим і структурно упорядкованим з точки зору кількісно-якісного складу. Щороку в Україні з'являються й припиняють існування десятки корпоративних часописів, відомості про які втрачаються назавжди. Відсутність дієвої системи обліку цього різновиду періодики, збирання та накопичення контрольних примірників фірмових газет і журналів лише погіршує ситуацію, оскільки без вичерпних даних про елементну базу та структуру важко проводити повноцінне вивчення системи ЗМІ в цілому. Так само немає змоги якісно досліджувати та узагальнювати наявні дані та відкривати нові закономірності й шляхи удосконалення корпоративної періодики. Натомість завдяки своєчасному та глибокому аналізу документів корпоративної періодики ми не просто здобуваємо об'єктивну характеристику її сучасного стану та певні теоретичні висновки. Уже сьогодні багато прес-служб, PR-відділів, редакцій внутрішньофірмових газет і журналів відчувають брак практичних знань, концентрованого та науково підкріплена досвіду в цій царині. Ось чому першочерговим завданням бачиться акумулювання емпіричних даних про сучасні корпоративні медіа, аналіз їхніх типологічних особливостей, методів роботи й тенденцій розвитку. Збирання інформації про такі видання не обмежується географією діяльності, принадлежністю до певної галузі промисловості чи даними про засновників. Для отримання цілісної картини важливо уявити портрет читацької аудиторії, мати дані про тематичне спрямування, наклад і періодичність виходу того чи того фірмового часопису тощо.

Уточнення потребують і критерії типологізації корпоративної преси, які мають бути приведені у відповідність до сучасних реалій. Цілком очевидно, що нинішня система упорядкування друкованої періодики в бібліотечних фондах не дає змоги чітко ідентифікувати й упорядковувати зібрання корпоративної преси відповідно до інтересів і запитів читачів. Тому, можливо, для маркування таких медіа варто запровадити спеціальні шифри, внести відповідні зміни в процедуру каталогізації. Потрібна також і більш чітка

ідентифікація фірмових ЗМІ в інформаційному просторі. Задля цього було б добре запровадити просту та зрозумілу систему їхньої реєстрації, зобов'язати видавців зазначати категорію видання на шпальтах газети та налагодити більш жорсткий державний контроль за наданням обов'язкових примірників документів, причому, як у паперовому, так й електронному вигляді. З огляду на це, є слушним формування єдиного бібліотечного ресурсу, створення зведеного електронного каталогу корпоративних медіа, використання нових підходів до бібліотечної каталогізації й систематизації документів, їхнє представлення. Звісно, що для цього потрібно внести зміни в законодавство, яке б розширило нормативну базу та спектр можливостей у діяльності бібліотек, а також поліпшити забезпечення бібліотек новітніми засобами інформаційних технологій. Подальше ж дослідження означених у цій праці проблем і врахування сформульованих науково-практичних рекомендацій, на нашу думку, допоможе зробити діяльність корпоративних медіа більш усвідомленою, глибокою, дієвою та цінною для суспільства.

Використана література

1. Агапова О. СМИ внутри нас / О. Агапова // Советник. – 2006. – № 8. – С. 30-31.
2. Алієв Т. Корпоративні видання: облікові наслідки [Електронний документ] / Т. Алієв // Справочник економиста. – 2009. – № 8 (68). – Текстові дані. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/DG090652.html. – Назва з екрана.
3. Бабкин А.Ю. Корпоративные издания в России в условиях мирового финансового кризиса: современное состояние и перспективы развития / А.Ю. Бабкин // Вестник Московского университета. Серия 10: Журналистика. – 2009. – № 2. – С. 217-221.
4. Видавці масово порушують закон про обов'язків примірник документів [Електронний документ] // Текстові дані. – Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=72967&cat_id=64654. – Назва з екрана.
5. Горчева А.Ю. Корпоративная журналистика / А.Ю. Горчева. – М. : Вест-Консалтинг, 2008. – 220 с.
6. Горчева А.Ю. Корпоративные издания / А.Ю. Горчева // Вестник Московского университета. Сер. 10, Журналистика. – 2008. – № 2. – С.72-86.
7. Гудкова А.В. Современное состояние корпоративной прессы / А.В. Гудкова // Вестник Московского университета. Серия 10: Журналистика. – 2009. – № 2. – С. 222-230.
8. Кацай М.Ю. Корпоративные издания: поиск эффективных коммуникаций / М.Ю. Кацай // Управление персоналом (Москва). – 2005. – 4 апр. – №7. – С. 37.
9. Лапина Е.В. Корпоративная пресса в поиске места под солнцем / В.Е. Лапина // Вестник ТГТУ. – 2007. – Т. 15. – № 4. – С. 936-940.
10. Лебеденко, М.С. Особливості розвитку поліграфічного ринку України [Електронний ресурс] / М.С. Лебеденко // Економічний простір. – 2009. – №3. – Текстові дані. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2009_30/Statti/9.pdf. – Назва з екрана.
11. Мурzin Д.А. Феномен корпоративной прессы / Д.А. Мурзин. – М. : Хроникер, 2005. – 192 с.

12. *Печать СССР в 1990 году : сб. стат.* / НПО “Всесоюзная книжная палата”. – М. : Финансы и статистика, 1991. – 288 с.
13. *Резніченко Н.* Корпоративне чтиво / Н. Резніченко // Контракти. – 2007. – № 41.
14. *Самохіна Н.Ф.* Розвиток процесів інтеграції бібліотечно-інформаційних ресурсів / Н.Ф. Самохіна // Бібліотечний вісник. – 2005. – № 2. – С. 20-22.
15. *Тодорова О.В.* Корпоративное издание на 200% / О. Тодорова. – Одесса : СМИЛ, 2007. – 256 с.
16. *Чемякин Ю.В.* Корпоративные СМИ: секреты эффективности / Ю.В. Чемякин. – Екатеринбург : Изд. дом “Дискурс-Пи”, 2006. – 184 с.

**БІБЛІОТЕКА БОГОСЛОВСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА:
СТОРІНКИ ІСТОРІЇ**

H.E. Кунанець

У статті розглянуто основні віхи діяльності бібліотеки Наукового богословського товариства, з позицій історіографії цього питання.

Ключові слова: бібліотечна справа у Галичині, бібліотека Наукового богословського товариства, історіографія бібліотечної справи.

**LIBRARY ACADEMIC THEOLOGICAL SOCIETY:
PAGE HISTORY**

Natalja Kunanec'

The article reviews the main landmarks of the Scientific Library of the Theological Society, from the standpoint of the historiography of this issue.

Keywords: library science in Galicia, Library Science Theological Society, Historiography Librarians.

Вступ.

Бібліотечна діяльність наукових товариств Галичини цікава і багатогранна. Цим інформаційним установам вдалося створити особливий соціокультурний мікроклімат для розвитку наукових та творчих шкіл краю. Бібліотека Наукового Богословського товариства зайніяла чільне місце в цій когорті, до її створення причетні видатні постаті української культури, оскільки саме товариство, засноване при Греко-католицькій духовній семінарії у Львові. Його очолювали ректори семінарії Т. Галущинський і Йосиф Сліпий.

Діяльність бібліотеки Наукового богословського товариства відразу була помічена громадськістю[1]. Члени товариства формували українську богословську наукову думку, проводили наукові дискусії. Товариство отримало загальне визнання в науковому світі, готувало молоде покоління науковців. А все це було не можливим без певної інформаційної бази.

Стан дослідження. Історія діяльності книгозбірні подається у коротких інформаційних повідомленнях, частково дотичними є наукові статті. Проте цілісної картини історичного розвитку даної бібліотеки на сьогодні немає..

Мета статті розкрити джерельну базу історії бібліотеки Наукового богословського товариства.

Заснування та становлення книгозбірні.

Вже пізніше С. Шах, досліджуючи діяльність М.Шашкевича, торкнувся мотиваційних чинників створення бібліотеки наукового богословського товариства (НБТ) та зазначив, що ідея заснування самого товариства зародилася у час, коли українське духовенство – як за часів „Руської трійці”[2] – вдруге в історії Галичини активно включилося в культурне життя. Керівництво Української греко-католицької церкви виділило для організації наукової роботи певні кошти. Це і послужило важливою передумовою заснування книгозбірні.

В.Янів одним із вагомих чинників її створення вважав сприяння А.Шептицького талановитим молодим священикам у здобутті доброї освіти на богословських факультетах західноєвропейських університетів і залучення їх до здійснення самостійних наукових досліджень[3]. Без фахово сформованого бібліотечного фонду це було б достатньо складно. НТШ та кураторія Національного музею[4] всіляко сприяли заснуванню в Галичині богословського товариства українських священиків та формуванню фонду його бібліотеки.

Необхідність створення наукової бібліотеки товариства обговорювалася вже на першому з’їзді професорів богословів, що відбувся 29-30 вересня 1922 р. у Львові[5]. На сторінках часопису товариства постійно з’являлися повідомлення про діяльність книгозбірні. Зокрема зазначалося, що заснування бібліотеки випередило організацію самого товариства[6], оскільки перші дари до бібліотеки почали надходити відразу ж після прийняття цим з’їздом відповідної постанови. Доктор Й.Сліпий у своєму слові про передісторію товариства, міг звітувати, що бібліотека вже нараховує 562 примірники [7].

Статутом товариства не лише визначалася його мета: „плекання та розвиток богословських наук, видавання богословських книжок, видання періодичних письм” [8], а й серед його завдань визначалася необхідність „удержування архіву, бібліотеки і читальні наукових часописів” [9]. У коментарях до статуту наголошувалося на суспільній потребі організації наукових сил, примноженні їх наукового потенціалу, а для цього головна увага мала бути звернена на видання наукових праць та на бібліотеку [10]. Засновник товариства Митрополит А. Шептицький мріяв, що НБТ „промостить дорогу і стане предтечою нашого Богословської академії... Науковою культурною працею ми кладемо чи не найсильніші підвалини нашему національному і державному життю”, вважав він [11]. Відповідно до завдань, структура БНТ будувалася за зразком академій наук, наукова праця зосереджувалася у секціях [12]. Це і спонукало до накопичення видань, тематика яких мала б інформаційно забезпечувати наукові дослідження членів створених секцій: біблійної, філософічно-догматичної, історично-правничої та практично-богословської [13]. Для

практично-богословської секції формувався фонд з питань з педагогіки, катехізації, літургіки та літератури для проповідництва. Значна уваги приділялося формуванню фонду читального наукових богословських журналів.

Формування фондів бібліотеки

У 1939 році певний аналіз роботи книгозбірні було зроблено В. Янівим [14]. Окрім інших незручностей відзначалося, що книгозбірня не мала власного приміщення і розташовувалась у Духовній семінарії. Разом з тим, як позитивний факт відзначалося, що на посаді директора цієї бібліотеки впродовж 1923-1926 рр. перебував о. Й.Сліпий. Завдяки започаткуванню ним важливої акції - „переглянути всі церкви та парохіяльні бібліотеки, в яких ще криються не раз великі цінності, заховані в воєннім лихоліттю, а які товариство, безумовно, мусить стягнути і врятувати перед загибеллю” [15], оскільки на думку сучасників тих подій, у деяких парафіях були спрощі цінні скарби. Зокрема, В. Янів згадував: „у 1925 р., як гімназійний учень, бачив я на дзвіниці у Старому Самборі залишені без ніякої опіки книжки старої бібліотеки, серед яких дослівно валялися стародруки з XVI ст.” [16]. Колянковський М. зазначав, що директор бібліотеки відвідав з цією метою близько 30 церков, як звітував на II Загальних зборах, не подавши кількісного еквіваленту цих поїздок [17]. Як стверджує О. Колосовська, принаймні 19 кириличних стародруків надійшли до бібліотеки цим шляхом, оскільки у маргіналіях на стародрукованих виданнях з печаткою товариства, які зберігаються у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаника, зазначається „книги надійшли з парафіяльних бібліотек і церков Львівської та Франківської парафій” [18]. На думку О. Колосовської, у фондах ЛННБУ збереглися наступні стародруковані видання, що походять з фондів цієї бібліотеки НБТ: Апостол (Львів, 1636), Євангеліє (Львів, 1636), Служебники (Львів, 1646, 1666, 1681, 1691, Київ, 1629), Тріодь (Львів, 1642, Чернігів, 1685), Требники (Львів, 1682, 1695, 1761, Київ, 1646), Октоїхи (Львів, 1671, 1715), твір А. Радивиловського „Венец Христов” (Києво-Печерська лавра, 1688) та ін. [19]. Ці раритети були виділені в окремий відділ богословської орієнталістики і богословської літератури.

Зростання фонду бібліотеки можна характеризувати на основі регулярних повідомлень директорів на загальних зборах, публікувалися на сторінках часопису «Богословія». У 1925 р. фонд нараховував 1040 прим., 32 стародруки, 10 рукописів[20], у 1928 р. – 1539 прим. [21], у 1929 р. – 4000 прим. [22], у 1931 р. – 4004 прим. у 3854 назвах і 147 стародруків[23]. 30.VI. 1933 р.– 5898 скаталогізованих назв у 10035 прим., а крім того 115 од.зб. рідкісних рукописів і 125 стародруків[24], у 1935 р. – 6579 назв у 11109 прим., 143 рукописи і 172 стародруки[25]. Лише за 1934 р. фонд зріс на 720 прим. [26].

Й.Сліпий зазначав, що зібрання періодичних видань нараховувало 71 назва українських, 10-російських, 22-польських, 8-німецьких, 3-італійських, 5-французьких,

2-англійських, 1-голландський, 8-латинських, 7-чеських, 6-сербських та хорватських, 4-білоруських [27] з теології та суміжних галузей знань.

Звіт про роботу товариства за перше десятиліття подавав список прізвищ добродіїв бібліотеки, а також 91 жертводавця [28], які разом подарували бібліотеці 2745 примірників[29]. Масив подарованих видань у фонді книгозбірні богословського товариства складав 27,3%.

Публікації свідчать, що завдяки Митрополиту Андрею Шептицькому фонд зрос на 225 прим., митрополит О.Бачинський передав до бібліотеки 216 прим. Постійно надходили дарунки від церковних та світських діячів [30]. Зокрема у 1925 р. бібліотека отримала в подарунок видання від О.Хвистуна, о.Гуляй, Я.Княгиницького [31], Є.Громницького, Т.Галущинського, І.Павлюка [32], о.Ганушевського, о.Луціва, о.В.Кулика та ін. [33]. Списки видань надісланих бібліотеці подавалися майже у кожному випуску видання „Богословія”[34].

Книгозбірнею Богословського наукового товариства був досить добре налагоджений обмін із видавництвами та бібліотеками, завдяки виданню товариством часопису „Богословія”. В 1938 р. її партнерами з книгообміну було 16 українських, 11 польських та 30 закордонних видавництв богословської літератури [35], що сприяло створенню читальні наукових богословських часописів, що вже на початку заснування самого товариства належала до найкращих у Львові [36]. Підтвердженням широких обмінних зв’язків може служити наявність часопису „Богословія” у багатьох бібліотеках Західної Європи [37]. Як свідчать архівні документи Богословське товариство зверталося також до Бібліотеки Народного дому з метою налагодження обміну. У відповідь на це звернення було делеговано одного з членів Народного дому, щоб визначити „які саме твори чи журнали найбільш потрібні товариству” [38].

Слід відзначити, що до 1934 року кількість публікацій про бібліотеку була незначною, і містили вони надзвичайно скупі відомості про бібліотеку. Поступово їх кількість почала зростати. Та все ж вони продовжували подавати лише короткі відомості про бібліотеку. Зверталася увага, що бібліотеци БНТ так і не вдалося придбати свого приміщення, а розташування у приміщеннях Духовної Семінарії стало для неї фатальним. 14 вересня 1939 р. розривна бомба, що впала на церкву та будинок Духовної Семінарії, зруйнувала кімнати, де розташувалася бібліотека БНТ і „безповоротно пропав науковий дорібок Товариства від 1923-1939 рр.” [39], спроби відновлення бібліотеки БНТ були невдалими.

Звіт з останніх Загальних зборів (1939) не подавав даних про стан бібліотеки, очевидно, у ці роки було не багато надходжень, оскільки в статті Архиєп. Йосипа про

відновлення праці після перших двох років війни говориться, що бібліотека нараховувала 12 000 прим. і 300 рукописів та стародруків [40].

Висновки.

Після 1943 року аж до 1970 року діяльність бібліотеки залишилася поза увагою дослідників. Згодом різними дослідниками висвітлювалися лише деякі аспекти її діяльності.

Таким чином можна стверджувати, що джерельна база, що розкриває діяльність цієї книгозбірні є достатньо широкою, проте цілісного детального дослідження за цією темою не проводилося. Книгозбірня чекає на своїх дослідників.

Використана література

1. Звідомлення із з'їзду // Богословія. –1923. – Т.1. – С.92.
2. Шах С. Маркян Шашкевич та Галицьке Відродження / Шах С.-Ч.2. – Париж; Мюнхен, 1961. – С. 5.
3. Нарис історії Українського богословського наукового товариства: В 45-ліття заснування // Янів В. Студії та матеріали до новішої української історії / Янів В.; З передмовою Н. Полянської-Василенко. – Мюнхен, 1970. – С.6.
4. Сліпий Й. Богословське наукове товариство та його статути/ Сліпий Й. – Львів, 1924. – С.9.
5. Там само. – С.7.
6. Нарис історії Українського богословського наукового товариства: В 45-ліття заснування // Янів В. Студії та матеріали до новішої української історії / Янів В.; З передмовою Н. Полянської-Василенко. – Мюнхен, 1970. – С.27-30.64
7. Богословія.-Т.ІІ. – 1925. – С.85.
8. Звідомлення із з'їзду // Богословія. – 1923. – Т.1. – С.92.
9. Сліпий Й. Богословське наукове товариство та його статути / Сліпий Й. – Львів, 1924. – С.6.
10. Там само. – С.7.
11. Там само. – С.10.
12. Там само. – С.6.
13. Там само.
14. В.В. Українське Богословське наукове товариство у Львові / В.В. // Сьогочасне й минуле: Вісник українознавства / НТШ у Львові. – Львів, 1939. – Ч.І. – С.122.
15. Сліпий Й. Богословське наукове товариство та його статути / Сліпий Й. – Львів, 1924. – С.9.
16. Нарис історії Українського богословського наукового товариства: В 45-ліття заснування // Янів В. Студії та матеріали до новішої української історії / Янів В.; З передмовою Н. Полянської-Василенко. – Мюнхен, 1970. – С.28.
17. Колянковський М. Про долю бібліотеки Богословської Академії / Колянковський М. // Світильник істини: Джерела до історії Української католицької богословської академії у Львові: 1928-1944. З нагоди її 50-літнього ювілею. – Торонто-Чікаго, 1983. – С.524.
18. Колосовська О.М. Кириличні стародруки з бібліотеки Богословського наукового товариства у Львові (на матеріалах Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаника АН України) / Колосовська О.М. // Історія релігій в Україні: Тези повідомлень IV круглого столу, 9-10 травня 1994, Львів. – Львів; Київ, 1994. – С. 98.
19. Там само.
20. II Загальні збори // Богословія. – Т.ІІІ. – 1925. – С.267.
21. IV Загальні збори //Богословія. – Т. VI. – 1928. – С.119.
22. V Загальні збори // Богословія. – Т. VII. – 1929. – С.263.
23. VI Загальні збори // Богословія. – Т. VI. – 1932. – С. 90.
24. Богословське наукове товариства у Львові в першім десятиліттю свого існування (1923-1933) / опрацювали: о. д-р Лев Глинка та д-р К.Чехович. – Львів, 1934. – С.30.
25. VIII Загальні збори // Богословія. – Т.XIV. – 1936. – С. 76.
26. Богословське наукове товариство// Богословія. – Т.XII. – кн.1. – 1934. – С. 86
27. Йосиф [Сліпий] По довголітній перерві/ Йосиф // Богословія. – Т.XVII–XX. – Львів, 1943. – кн.2-3. – С. 91.
28. Богословське наукове товариства у Львові в першім десятиліттю свого існування (1923-1933) / опрацювали: о. д-р Лев Глинка та д-р К.Чехович. – Львів, 1934. – С.32-35.
29. Там само. – С.30.
30. Богословське наукове товариство // Богословія. – 1936. – Т.14, кн.4. – С.274.
31. Богословське наукове товариство. Бібліотека // Богословія. – 1925. – Т.3, кн.1/2. – С.170.

32. Богословське наукове товариство. Дари до бібліотеки // Богословія. – 1925. – Т.3, кн.3 – С. 266.
- 33.Богословське наукове товариство. Пожертві для бібліотеки // Богословія. – 1925. – Т.3, кн.4. – С.350.
- 34.Спис надісланих видань // Богословія. – 1936. – Т.14, кн.1. – С.82-88; 1936. – Т.14, кн.2/3 – С.195-202; 1936. – Т.14, кн.4. – С.277-286.
35. Богословське наукове товариства у Львові в першім десятиліттю свого існування (1923-1933) / опрацювали: о. д-р Лев Глинка та д-р К.Чехович. – Львів, 1934. – С.30-32.
36. Сліпий Й. Богословське наукове товариство та його статути/ Сліпий Й. – Львів, 1924. – С.9.
37. Нарис історії Українського богословського наукового товариства: В 45-ліття заснування // Янів В. Студії та матеріали до новішої української історії / З передмовою Н. Полянської-Василенко. – Мюнхен, 1970. – С.29; Струтинська М. Чужі й свої про „Богословію” та її видання:З приводу десятиліття // Дзвони. – 1934. – С.179-185, 248-250, 333-336.
- 38.ІДІА України. – Ф.130, оп.1. – Спр.781. – Арк.50.
- 39.Йосиф [Сліпий] По довголітній перерві / Йосиф // Богословія. – 1943. – Т.17/20, кн.2/3. – С.92.
- 40.Там само. – С.91.

**УКРАЇНСЬКА ДОКУМЕНТНА СПАДЩИНА В КАНАДІ:
РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ**

X.M. Вінтонів

Проаналізовано структуру, методику пошуку, інформаційне наповнення веб-ресурсів, які презентують спадщину українських канадців у мережі Інтернет; здійснено класифікацію веб-ресурсів за установами-утворювачами

Ключові слова: веб-ресурси, Інтернет, Канада, оцифровування, українська спадщина, українські канадці

**THE UKRAINIAN DOCUMENT HERITAGE IN CANADA:
REPRESENTATION ON THE INTERNET**

Kh.M.Vintoniv

The structure, search methods, informational content of web resources which represent the Ukrainian Canadians' heritage on the Internet are analyzed in the article. The web resources are classified according to the institutions which have created them

Keywords: web resource, Internet, Canada, digitization, Ukrainian heritage, Ukrainian Canadians

Історія українців за кордоном знаходить дедалі ширше відображення в сучасних соціогуманітарних дослідженнях, і, відповідно, в історіографії. Така зацікавленість українською діаспорою (яку можна пояснити довготривалим періодом цілеспрямованого замовчування даної проблематики в радянській науці) спричинила появу великої кількості українознавчих осередків як в Україні, так і за її межами, більшість з яких представлені власними веб-сайтами в глобальній інформаційній мережі Інтернет. Крім того, сучасні інформаційні технології дали можливість порівняно швидко оцифрувати значний масив документів, які донедавна зберігалися на традиційних носіях інформації. Цифрова форма подання інформації дає змогу

вітчизняним науковцям переглядати й опрацьовувати у режимі он-лайн мільйони документів, які акумульовані в різних установах Канади і є надзвичайно цінним джерелом знань про переселенців з України як невід'ємної складової нашої історії.

Українська діаспора в Канаді, яка є однією з найбільш чисельних і організаційно згуртованих у світі, незмінно привертає увагу багатьох дослідників. Сплеск інтересу до історичного минулого і сьогодення українських канадців співпав з проголошенням незалежності України 1991 р. і майже одночасним відзначенням на державному рівні 100-річного ювілею з часу започаткування першої хвилі трудової еміграції в Канаду із західноукраїнських земель. Працьовиті українські канадці, зберігаючи хліборобські традиції своїх предків, зробили вагомий внесок в освоєння і розвиток величезних територій країни, перетворивши їх на високопродуктивні осередки аграрного виробництва (навіть за часів розквіту соціалістичної економіки уряд СРСР постійно закуповував збіжжя в Канаді), багато вихідців з України та їхніх нащадків у Канаді стали відомими політичними і державними діячами, прославилися в бізнесі, науці, культурі, спорті. Їхня документна спадщина становить значний науковий інтерес.

Значний внесок у дослідження значної за кількістю документів архівної україніки в Канаді зроблено в останні роки групою науковців на чолі з першим заступником Голови Державної архівної служби України, д.і.н., проф. Іриною Матяш. Одним із вагомих результатів пошукової роботи став вихід у світ першого комплексного довідника про українську культурну спадщину в Канаді, частина матеріалів якого базується на інформації, оприлюдненій на веб-сайтах багатьох канадських інституцій [1]. Проте, в наукових розвідках питання про віртуальну архівну україніку в Канаді наразі не досліджувалося, тому ця тема за сучасної доби відчутного зростання обсягів інформації, саме завдяки глобальній мережі Інтернет, набуває безперечної актуальності.

Метою статті є аналіз веб-ресурсів канадських установ для виявлення оцифрованих перводжерел, що стосуються життя і діяльності українських канадців.

Наукова новизна статті полягає в тому, що в ній уперше зроблено спробу систематизувати інформацію про українську документну спадщину, яка представлена на веб-сайтах установ Канади.

Під час дослідження було здійснено групування веб-ресурсів за профілем діяльності установ-створювачів, а саме:

1. Веб-ресурси самостійних установ, що виконують функції зберігачів писемних джерел, тобто бібліотек, архівів, музеїв (Бібліотека та Архів Канади, Провінційний архів Альберти, Архів Гленбуу, музей «Село спадщини української культури»).

2. Веб-ресурси спеціалізованих українознавчих установ, які функціонують при університетах (Центр українського та канадського фольклору ім. Петра та Дорис Кулів при Альбертському університеті, Архів та Спеціальні колекції при Манітобському університеті).

3. Веб-ресурси самостійних українських наукових інституцій (Осередок української культури й освіти).

4. Веб-ресурси професійних організацій (Товариство архівів Альберти, Комітет архівів Саскачевану).

Розглянемо тепер перелічені інституції зосібна.

Бібліотеку та Архів Канади (Library and Archives Canada)¹, що знаходиться в м. Оттаві, створено 2004 р. шляхом об'єднання двох відомих канадських установ – Національного архіву Канади та Національної бібліотеки Канади. Тут знаходяться на зберіганні: понад 71 000 год.² коротко- та повнометражних художніх та документальних фільмів, німого та звукового кіно, чорно-білих та кольорових фільмів, найстаріші з яких датуються 1897 р.; понад 2,5 млн архітектурних рисунків, планів та карт, деякі з них датуються XVI ст.; приблизно 3,18 млн мегабайтів інформації в електронному вигляді, які включають понад 26 000 одиниць канадських періодичних видань та книг, що доступні в режимі он-лайн; понад 21,3 млн фотографій, починаючи з 1850-х рр.; понад 270 000 год. відео- та аудіозаписів; понад 343 000 творів мистецтва; майже 200 000 різних записів на дисках; портрети понад 1 млн. канадців, починаючи з 1689 р., та багато інших унікальних документів [10].

Як зазначено в Акті Бібліотеки та Архіву Канади (далі – БАК), однією з її головних місій є придбання та збереження документальної спадщини Канади, а також донесення цієї спадщини до канадців та всіх тих, хто цікавиться Канадою [8]. Саме досягненню цієї мети і сприяє веб-сайт установи, який знаходиться за адресою – <http://www.collectionscanada.gc.ca/index-e.html>. Зі 117 віртуальних виставок та 82 баз даних, які розміщені на веб-сайті, з темою «канадські українці» найбільше пов’язані 3 віртуальні виставки та 7 баз даних [5]. Зупинимося детально на віртуальних виставках, серед яких виділяють такі³:

1. «Процес переселення і поселення. Канадський досвід іммігрантів» (Moving Here, Staying Here. The Canadian Immigrant Experience). Он-лайн виставка складається з трьох рубрик:

а) «Імміграція в документах» (The Documentary Trail), яка презентує з фондів БАК: друковані реклами й оголошення, які розповсюджувалися в різних країнах світу з метою заохочення до імміграції в Канаду; путівники для іммігрантів; урядові правила та постанови з питань імміграції; подорожні документи; списки пасажирів; посвідчувальні документи переселенців; щоденники та спогади іммігрантів; фотографії іммігрантів, які були зроблені на замовлення уряду Канади для рекламиування успішності заселення безкрайніх канадських прерій за кордоном у 1880-1920 рр.; документи про передачу державної землі поселенцям;

¹ У статті тут і далі спочатку наводиться український переклад назви, а в дужках – назва мовою оригіналу (англійською мовою).

² В архівах Канади тривалість показу (звучання) кіно-, відео- та аудіодокументі обліковується в годинах.

³ Усі дані в статті подано станом на 16.01.2011 року.

б) «Сліди минулого» (Traces of the Past), яка охоплює період з 1800 р., коли був ухвалений перший офіційний документ стосовно імміграції до Канади, до 1930 р., коли уряд в умовах Великої Депресії значно обмежив трудову імміграцію до Канади. Матеріали у рубриці згруповані за хронологією у трьох напрямах: «Директиви» (Directives) (документні свідчення про політику уряду стосовно іммігрантів у вигляді актів, звітів, угод, буклетів, памфлетів у ЗМІ тощо); «Дискусії» (Debates) (висвітлення позиції канадців щодо іммігрантів у статтях, листах, резолюціях тощо) та «Мрії» (Dreams) (особисті листи, спогади, щоденники іммігрантів, родинні фото, телеграми тощо);

в) «Пошук іммігранта» (Find an Immigrant), в якій подаються рекомендації про те, як віднайти того чи іншого іммігранта за допомогою списків пасажирів суден, що прибували до Канади (1865-1935 рр.), та різних баз даних БАК.

2. «Канадський захід» (The Canadian West). Тут українці представлені в контексті загальної європейської імміграції у західні провінції Канади. Веб-виставка містить майже 200 фотографій із фондів БАК, які згруповано за трьома рубриками: «Сподівання» (Anticipation) (до утворення Канадської Конфедерації у 1867 р.), «Налагодження зв'язків» (Contact) (з моменту утворення Конфедерації до початку 1900-х рр.) та «Домівка» (Accommodation) (до 1930-х рр.).

3. «Дитячий сайт про канадські поселення» (The Kids' Site of Canadian Settlement), який розроблений для дітей віком від 4 до 6 років для кращого розуміння канадської культури та матеріальної та духовної спадщини громадян Канади. Серед 18 громад, які представлені на веб-сайті, є також і українська. Рубрика про українців містить такі підрубрики: «Вступ» (Introduction), «Історія» (History), «Щоденне життя» (Daily Life), «Культура» (Culture), «Довідкова література» (References).

Серед баз даних (далі – БД) насамперед слід назвати ті, в яких тієї чи іншою мірою репрезентовані документи, що стосуються українських канадців:

1. БД «Фільм, відео та звук» (Film, Video and Sound), яка містить приблизно 256 тис. описів до фільмів, відео- та аудіодокументів із фондів БАК, з яких 314 української тематики⁴.

2. БД «Веб-архів уряду Канади» (Government of Canada Web Archive). З 2005 р. БАК розпочав програму щодо архівного збереження веб-ресурсів Федерального уряду Канади і на сьогодні веб-сайт установи вміщує понад 170 мільйонів цифрових об'єктів та 7 терабайтів даних. Розширеній пошук можна здійснювати за ключовим словом, адресою ресурсу в мережі Інтернет (URL), форматом даних (PDF, DOC, HTML, фотографія, відео) або датою архівації.

---

⁴ У параметрах розширеного пошуку за назвою (title) потрібно вказати слово «Ukrainian».

3. «Фотографії Канади» (Images Canada) – це база даних із тисячами світлин, які формують історичну пам'ять Канади. Якщо задати в межах розширеного пошуку по предметах (subject) слово «Ukrainian», то БД виводить 88 чорно-білих фотографій.

4. БД «Хроніки нації: Газета Канади» (A Nation's Chronicle: The Canada Gazette), яка містить оцифровані випуски «Газети Канади» (Canada Gazette)⁵ з фондів БАК у форматах PDF або GIF. Починаючи з 1916 р., слово «Ukrainian» згадується в газеті 850 раз.

5. БД «PIKA: база даних канадської дитячої літератури» (PIKA: Canadian Children's Literature Database) презентує 35 000 описів книг, з яких 74 – з української тематики⁶.

6. БД «Портал канадських дисертацій» (Theses Canada Portal) подає інформацію про 23 захищені дисертації з української тематики, наприклад, дисертації Радомира Білаша, Френсіс Свиріпи, Андрія Нагачевського, Уляни Головач-Аміот, Ірини Мельник та ін.⁷

7. БД віртуальної виставки «Канада у фотооб'єктиві: пам'ять на фотографіях» (Framing Canada: A Photographic Memory) містить 136 документів 1895-1954 рр., що стосуються українців⁸.

У сховищах *Провінційного архіву Альберти* (Provincial Archives of Alberta) в м. Едмонтоні знаходяться мільйони перводжерел з історії провінції: 2,2 млн фотографій, 67 000 карт, 5 600 метрів приватних текстових документів, 30 000 архітектурних рисунків, 56 000 годин аудіозаписів та 68 000 год. кінодокументів. Архів також є офіційним сховищем для 42 000 метрів текстових документів уряду Альберти [12].

На веб-сайті Архіву в рубриці «Фотоколекція» (Photo Collection) можна переглянути 249 фотографій, які висвітлюють духовне, освітнє, культурне, громадське, сільськогосподарське життя українських родин на канадських преріях і які хронологічно охоплюють майже 100 років (1894-1989 рр.)⁹ [13]. Описова стаття майже до кожного фото складається з таких елементів: назва; шифр; анотація; автор; дата створення; предметні рубрики (наприклад, багатокультурність, родинне та особисте життя, мистецтво, релігії, громадські події, організації, будівлі та пам'ятники, імміграція та господарства поселенців тощо); імена осіб, які зображені на фото; фізичний опис (чорно-білі або кольорові фотографії); розмір фото. Найдавніша фотографія датується 1894 р., на якій, згідно з надписом, зображене Івана Пилипіва з родиною – одного з перших українців, який іммігрував до Канади в 1891 р.¹⁰

---

⁵ «Canada Gazette» є офіційною газетою уряду Канади, що виходить з 1841 р.

⁶ У параметрах пошуку за предметами (subject keyword) потрібно вказати ключове слово «Ukrainian».

⁷ У параметрах базового пошуку за предметами (subject keyword) потрібно вказати ключове слово «Ukrainian». Якщо задати пошук за назвою (title keyword), БД знаходить 146 дисертацій.

⁸ Ключове слово (keyword) в параметрах базового пошуку – «Ukrainian».

⁹ Для перегляду документів у рубриках «Фотоколекція» та «Мультимедійна колекція» необхідно задати в параметрах базового пошуку слово «Ukrainian».

¹⁰ 1891 р. мешканці галичанського села Небилів (Західна Україна) Іван Пилипів та Василь Єленяк поселились у околиці м. Брудергейм, що за 80 км на північний схід від м. Едмонтону в провінції Альберти. Вони фактично започаткували першу хвилю української імміграції до Канади [3, 113].

Рубрика «Мультимедійна колекція» (Multimedia Collection) містить 17 аудіозаписів та 67 відеозаписів українською та англійською мовами, які відтворюють щоденне життя канадських українців (концерти, ювілеї, бенкети, фестивалі, церковні служби, весілля, паради тощо) [13]. Описова стаття до аудіо- та відеодокументів складається з назви, шифру, анотації, дати створення. Більшість відеозаписів пов’язана з родиною Федоруків. Хронологічні рамки документів охоплюють 1950-1980 рр., однак у більшості документів дата створення не зазначена.

750 світлин відомого фотографа, педагога, громадського діяча Николи В. Гавінчука представлено в рубриці «Урядові та приватні документи»¹¹ (Government and Private Records). Фото репрезентують різні аспекти життя української спільноти в провінціях Канади – Альберті, Британській Колумбії, Онтаріо, Саскачевані, Манітобі – з 1919 р. по 1948 р. [13]. Загалом у рубриці, при зазначенні в параметрах розширеного пошуку предметного заголовка (subject heading) «Ukrainian», видається інформація про 54 документи.

*Архів Гленбоу*¹² (Glenbow Archives) в м. Калгарі є найбільшим неурядовим канадським архівосховищем, в якому зберігається величезна колекція документів понад 3000 осіб, родин, клубів, шкіл, фірм, організацій в м. Калгарі, Південній Альберті та Західній Канаді [16]. На веб-сайті установи каталог «Архівні фотографії» (Archives Photographs) презентує 86 000 фотодокументів, з яких 115 – української тематики¹³ [15]. Це переважно світлини, датовані 1899-1971 рр. з українськими церквами, будинками, танцювальними, театральними та музичними колективами, українцями в національних костюмах, шахтарями, учнями та студентами, весільні фото тощо. Анотація доожної фотографії містить такі елементи: номер фотографії, назва, дата, фотограф/ілюстратор, примітки (анотація), предметні рубрики.

Одним із найважливіших і найактивніших осередків українознавчих досліджень та освіти в Канаді є *Центр українського та канадського фольклору ім. Петра і Дорис Кулів* (Peter and Doris Kule Centre for Ukrainian and Canadian Folklore), який діє при Альбертському університеті з 2001 р. На веб-сайті Центру представлено 4 мультимедійні веб-ресурси, які охарактеризовані нижче [19].

Архів українського фольклору імені Богдана Медвідського (Bohdan Medwidsky Ukrainian Folklore Archives) заснований 1977 р., коли відомий учений, проф. Б. Медвідський зібрав перші студентські проекти з польових досліджень у рамках вивчення курсу з українського фольклору в Альбертському університеті. Зібрання Архіву вміщує понад 35 000 од. зб., серед яких: задокументовані результати польових досліджень з українського фольклору в Канаді (аудіо- та

¹¹ Для перегляду фотографій Н. Гавінчука в рубриці «Урядові та приватні документи» необхідно задати в параметрах базового пошуку слово «Gavinchuk».

¹² Назва Музею походить від сільської місцевості, що розташована в південній частині провінції Альберти в муніципальному окрузі Рокі В’ю Каунті.

¹³ Для перегляду документів необхідно задати в параметрах пошуку ключове слово (keyword) «Ukrainian».

відеодокументи), документи усної історії, рукописи, фотодокументи, програми досліджень, колекції грамплатівок, книги, часописи, журнальні та газетні вирізки [3, 125-129].

У мережі Інтернет розміщено пошукову базу даних Архіву, де є описи до майже 23 000 документів [18]. Звичайний пошук за колекцією можна здійснювати за такими параметрами: ключове слово; ім'я/прізвище особи чи назва організації; тема (сільське господарство, архітектура, мистецтво, вірування, вбрання, ремесла, культурні інституції, їжа, виконавське мистецтво, обряди та церемонії тощо) чи номер доступу. Розширений пошук можна здійснювати в таких колекціях:

1. «Комерційні записи» (Commercial Recordings), яка містить описи майже 5 300 альбомів і 13 000 пісень та музичних уривків з українською музикою. Для пошуку необхідно ввести назву, виконавця, марку фірми, яка випустила альбом, місце запису, дату запису.
2. «Фотоколекція» (Photo Collection) вміщує анотації понад 3 500 світлин, які документують життя українців у Канаді. Пошук у колекції здійснюється за такими параметрами: ключове слово; об'єкт на фото; фотограф; місце, де зроблено фото; дата.
3. «Польові записи» (Field Recordings), яка складається майже з 1000 документів. Пошук здійснюється за назвою, інтерв'юером, респондентом, місцем інтерв'ю, датою запису.
4. «Публікації» (Publications). Параметри пошуку: тип публікації (книга, журнал, дисертація), назва, автор/редактор, номер у каталозі Бібліотеки Конгресу, дата [18].

Веб-ресурс «Звукозаписи з українського фольклору» (Ukrainian Folklore Sound Recordings) був ініційований професором Альбертського університету, в.о. директора Центру фольклору ім. Петра та Дорис Кулів Наталією Кононенко. Починаючи з 1998 р., вона здійснювала дослідження в центральній частині України (Черкаській, Київській, Чернігівській областях, частково на Полтавщині), де записала майже 200 годин інтерв'ю про українські звичаї та традиції.

На веб-сайті ці інтерв'ю згруповано в 21 рубрику, де їх можна прослухати он-лайн: «Обряд/Свято», «Народження», «Хрестини», «Пострижини», «Дитина», «Хвороби/Лікування», «Прикмети/Повір'я/Табу», «Домовик/Нечиста сила/Відьма», «Проводи до армії», «Вечорниці/Досвітки», «Весілля», «Похорон», «Ікона», «Народна поетична творчість», «Пісні», «Молитва», «Апокрифа», «Легенда», «Наратив», «Притча», «Казка». Кожна рубрика поділяється на кілька підрубрик. Наприклад, рубрика «Молитва» містить такі підрубрики: «Ангел-охоронець», «В дорогу», «Дитяча молитва», «За дощ», «Отче наш», «Поминальна», «Проти грому», «Св. Духа», «Сон Божої Матері», «Ходила Божа Матір». Описова стаття до кожного інтерв'ю включає такі елементи: номер/назва запису; прізвище інтерв'юера (ініціатор дослідження переважно є д-р Наталія Кононенко); назва проекту; дата інтерв'ю; носій інформації (касета, CD); обсяг інтерв'ю; місце/назва села; інформація про респондента (прізвище, ім'я та по батькові, дата народження) [20].

Веб-сайт «*Виставка українських весіль*» (Ukrainian Wedding Exhibit) складається з таких рубрик: «Весільні традиції в Україні» (Wedding Traditions in Ukraine); «Українсько-канадські весілля» (Ukrainian Canadian Weddings); «Відеокліпи» (Video Clips) (про весілля в буковинському селі Топорівці на Івано-Франківщині та весілля українських канадців); «Відгуки» (Reflections); «Ресурси для вчителів» (Teacher Resources); «Бібліографія» (Bibliography); «Глосарій» (Glossary). Фото- та відеодокументи демонструють багаті та колоритні традиції українських весіль, показують, як ці традиції змінилися з часом та вилися в руслі загальноканадського життя [22].

Проект «*Український традиційний фольклор*» (Ukrainian Traditional Folklore) був розпочатий 1987 р., коли канадські дослідники вперше отримали можливість здійснювати свої дослідження в Україні. Проект репрезентований в Інтернеті цікавим веб-сайтом, що використовується як навчальний посібник у багатьох освітніх закладах світу (автор – проф. Наталія Кононенко). На сьогодні тут подано матеріали з центральної частини України (Черкаської, Чернігівської, Полтавської, Київської областей); нещодавно також додано матеріали з Волині (Західна Україна) та канадської провінції Альберти [21].

У рубриці «*Українсько-канадський фольклор*» (Ukrainian-Canadian Folklore) фото- та відеодокументи демонструють багату українську спадщину у провінції Альберти. Рубрика містить такі підрубрики: «Церкви Альберти» (Alberta Churches); «Писанки м. Едмонтон» (Edmonton Pysanky) (586 фотографій з колекцій Д. Горняткевича, Н. Таланчука, І. Дженіс, М. Маковської); «Кераміка з колекції Андрія Кунди» (Kunda Ceramics)¹⁴; «Традиційна їжа» (Traditional Foods) (фото та відео, що демонструють процес приготування Великодньої паски) та «Традиційне ремесло» (Traditional Crafts) (фото та відео про виготовлення ляльки-мотанки). Цікавинкою в підрубриці «Церкви Альберти» є віртуальний огляд інтер’єрів двох церков – Православної церкви Св. Антонія (Едмонтон) та Української католицької церкви Зіслання Св. Духа (Брудергайл) [21].

Музей «*Село спадщини української культури*» (Ukrainian Cultural Heritage Village) – це український культурно-освітній центр під відкритим небом (скансен) на схід від м. Едмонтон, куди із східно-центральної частини Альберти було перевезено та на місці відреставровано понад 40 українських автентичних будівель у тому вигляді, в якому вони перебували на початку ХХ ст. Музей заснований 1971 р. нащадками перших переселенців до Альберти і нині є власністю провінційного уряду Альберти [2, 208-229].

У мережі Інтернет Музей представлений у вигляді веб-путівника українською та англійською мовами, який знайомить відвідувачів з історією, культурою та побутом українських канадців. Англомовний веб-путівник складається з таких елементів [17]:

---

¹⁴ Більшість керамічних виробів походить з гуцульського села Пістинь Косівського району Івано-Франківської області.

1. 12 карт східно-центральної частини Альберти (1908-1930 рр.) та 12 старих карт України (приблизно 1900-ті роки).

2. 21 інтерв'ю українською та англійською мовами про українські будівлі в Музеї. Кожне інтерв'ю супроводжується фотографіями з інтер'єром музеиної будівлі, спорідненими фотографіями з Провінційного архіву Альберти, планом будівлі, бібліографією.

3. 20 записів із грамплатівок 20-х рр. ХХ ст. (українські колядки, обрядові, весільні, церковні пісні тощо).

4. Віртуальна екскурсія по Музею з фотографіями, яка побудована в чотири етапи: вступ, ферми, сільське поселення, містечко.

5. Тлумачний український словник. Англомовний глосарій пояснює українські та українізовані слова, що використовувались українськими канадцями у 1920-х рр. у східно-центральній частині Альберти.

6. Румунський словник¹⁵, де подано англійський варіант румунських слів, що їх використовували українські канадці у 1920-х рр. у східно-центральній частині Альберти.

7. Бібліографія опублікованих (включає 11 випусків «Наукових записок Відділу охорони історичних пам'яток») та неопублікованих джерел (звіти, оповіді).

8. Посилання на різні споріднені веб-ресурси.

Оцифровані документи з архівів Манітоби, Альберти та Саскачевану розміщено на освітньому веб-сайті «Популісти¹⁶ прерій: досвід націебудівництва» (Prairie Populist: A Window on a Nation Building Experience), який був ініційований і є власністю **Товариства архівів Альберти** (Archives Society of Alberta, ASA) [11]. Рубрика «Віртуальний архів» (Virtual Archive) – це база даних, що вміщує понад 42 000 оцифрованих сторінок щоденників, листування, протоколів засідань, фотографій, брошур, які характеризують популістський (народницький) рух у трьох зазначених канадських провінціях. Пошук інформації в архіві здійснюється за такими параметрами: тема (сільське господарство, мистецтво, будівлі та пам'ятники, комерція, відкриття та дослідження, освіта, навколошнє середовище та природа, родина та особисте життя, «перші нації»¹⁷, медичне обслуговування, імміграція та життя поселенців, індустрія, робітничий клас, закон та правосуддя, збройні сили, багатокультурність, організації, політика та уряд, громадські події, залізниці, релігії, наука і технологія, спорт і дозвілля, транспорт, жінки); прізвище особи чи

¹⁵ Вихідці із Західної України використовували у своєму спілкуванні багато румунських слів, наприклад: бараболі (картопля), бринза (вид сиру), колачі (весільний хліб), гарбата (чай), май (травень), мама, пантоф (черевик), солонина (свинячий жир), веранда та ін.

¹⁶ Популізм, народництво (лат. *populus* — народ) — суспільні погляди і течії, які апелюють до широкого загалу і сповідують ідею прямої участі народу в управлінні, ідею недовіри до представницьких органів влади і стверджують, що мають прості рішення для розв'язання складних соціальних рішень [4].

¹⁷ Конституційний акт 1982 р. (Constitution Act) визнає три головні групи автохтонних народів у Канаді: «перші нації» (First Nations) (їх також називали „індіанцями”); інуйти (раніше відомі як ескімоси); і метиси [6].

назва організації, яка створила документ (автор); ключове слово. Тут вміщено фотографії українців у національному одязі, їхніх хатин, танцювальних колективів під керівництвом всесвітньовідомого українського балетмейстера Василя Авраменка та ін. Опис до кожної фотографії містить такі елементи: заголовок, назва фонду, дата(и), фізичний опис, зміст, місце зберігання, автор, шифр.

На веб-сторінці *Архіву та Спеціальних колекцій Манітобського університету* (University of Manitoba Archives & Special Collections) розміщено 27 цифрових колекцій [23]. Найбільше українських матеріалів є в таких веб-колекціях: «Досвід іммігрантів у преріях» (Prairie Immigration Experience), «Жінки та освіта» (Women and Education), «Історичні пам'ятники, монументи та архітектурні пам'ятки Заходу» (Landmarks, Monuments and Built Heritage of the West), «Фонд Ірени Кніши» (Irene Knysh fonds) та «Престиж прерій: вплив канадських митців на мистецтво Канади» (Prairie Prestige: How Western Canadian Artists Have Influenced Canadian Art). Документи оцифровано з фондів Архіву Манітоби, Осередку української культури й освіти, Манітобського та Саскачеванського університетів, Архіву Української католицької архієпархії Вінніпегу, Історичного товариства Св. Боніфація. Хронологічні межі онлайнових колекцій охоплюють 1899-2008 рр. і представлені у вигляді рукописних, друкованих, фотографічних та документів на магнітних носіях¹⁸.

Комітет архівів Саскачевану (Saskatchewan Archives Board) спільно з Генеалогічним товариством Саскачевану (Saskatchewan Genealogical Society) 2005 р. розробили веб-сайт «Досвід поселенців Саскачевану» (Saskatchewan Settlement Experience), який описує життя перших поселенців у провінції Саскачеван протягом 1870-1930 рр. [14]. Колекцію, згруповану за десятирічними періодами, можна переглядати у хронологічному порядку (до 1870 р., 1870-1880, 1880-1890, 1890-1900, 1900-1910, 1910-1920, 1920-1930 рр.) або за тематикою/рубрикою (сучасний Саскачеван, ландшафти провінції, корінне населення, етапи процесу заселення Саскачевану, карти поселень, життя в преріях, сільське господарство, праця та економічне зростання, транспорт та комунікації, жінки, освіта, релігія). Інформація про українців міститься в окремій рубриці «Карти поселень» (Settlement Patterns), де подано одинадцять фотографій та німе кіно «Націстворення в Саскачевані: українці» (Nation Building in Saskatchewan: The Ukrainians). На веб-сайті також можна здійснити пошук за ключовим словом чи фразою, типом файлу (фото, документ, карта, відеодокумент, аудіодокумент, рисунок), шифром документа або громадою.

Осередок української культури й освіти (Ukrainian Cultural and Educational Centre) є неприбутковою громадською організацією, яка заснована у м. Вінніпезі 1944 р. з метою збирання,

---

¹⁸ Детальнішу інформацію про он-лайнові колекції Манітобського університету див. Віntonів Х. Електронні документальні колекції архівної україніки на веб-сайті Манітобського університету (Канада) // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство. – К., 2009. – Вип. 10. – С. 91-107.

збереження та організації доступу до культурної спадщини українців у Канаді. Під його керівництвом знаходиться архів (200 лінійних метрів документів окремих осіб та 300 лінійних метрів документів організацій), мистецька галерея (понад 750 творів), бібліотека (понад 40 000 примірників книг та періодичних видань українською та англійською мовами) та музей (налічує 8 тис. експонатів) [9].

Веб-сайт «Жнива мрій» (Harvest of Dreams) заснований Осередком 1999 р. і представлений у мережі Інтернет англійською, французькою та українською мовами. Веб-сайт вміщує 6 рубрик з фотографіями та довідковими матеріалами, а саме: «Вступ» (Introduction); «Міфи та дійсність» (Persistent Myths, Changing Realities); «Громада в постійному русі» (Communities in Flux); «Джерела ідентичності» (Spheres of Identity); «Плекання нової української канадської ідентичності» (Developing a New Ukrainian Canadian Identity); «Висновки» (Conclusion). Тут зроблено спробу відтворити всю історію українців у Канаді – від невпевнених перших кроків переселенців на неосвоєній землі до формування потужної громади, що відіграла і продовжує відігравати важливу роль в економічному, політичному та суспільному житті Канади [7].

Обсяг статті не дозволяє проаналізувати веб-сайти всіх канадських установ, на яких достатньо повно представлена українська документна спадщина в Канаді. Проте, проаналізувавши структуру, методику пошуку та інформаційне наповнення 9 веб-ресурсів, ми можемо зробити певні висновки та пропозиції:

1. Багато українських документів у Канаді тривалий час залишаються невпорядкованими через брак фінансів та кваліфікованих спеціалістів і тому вони залишаються практично незнаними для науковців як в Україні, так і за кордоном. Це, наприклад, Архів м. Едмонтону, Бібліотека й Архів Св. Володимира в м. Калгарі, Український музей-архів ім. Патріарха Йосифа Сліпого у м. Монреалі, Архів Української вільної академії Наук (УВАН) і Військово-історичний музей-архів у м. Вінніпезі, Архів Проводу Пластової Станиці у м. Едмонтоні. Ці установи не мають власних веб-сайтів, а неповну інформацію про їхні фонди можна знайти в поодиноких публікаціях.

2. У деяких канадських установах (наприклад, Архів “Еспланад” у м. Медісін Гат, Архів Альбертського університету в м. Едмонтоні, Архів міста Ванкувера, Українсько-канадський архів-музей Альберти у м. Едмонтоні, Архів Онтаріо у м. Торонто, Бібліотека рідкісних книг ім. Томаса Фішера при Торонтському університеті, Українсько-канадський дослідно-документаційний центр у м. Торонто, Бібліотека Саскачеванського університету та Архів Саскачеванського університету в м. Саскатуні, Архів музею отців Василіян у м. Мондері, Український музей Канади в м. Саскатуні, Архів міста Торонто, Архів Британської Колумбії у м. Вікторія, Бібліотека Карлтонського університету в м. Онтаріо, Музей імені Тараса Шевченка в м. Торонто та ін.) процес оцифрування їхніх фондів розпочався лише нещодавно, тому у перспективі багато документів

українських канадців будуть перетворені у цифрову форму та донесені до громадськості завдяки глобальній мережі Інтернет. Це відкриє нові можливості для дослідників-україністів.

3. Більшість канадських установ не мають окремих колекцій українського спрямування, що значно ускладнює їхній пошук на веб-сайтах. Частину документів можна знайти в онлайнових базах даних (Archives Network of Alberta (ANA), Alberta InSight, Réseau de diffusion des archives du Québec (RDAQ), Alberta InWord), веб-енциклопедіях (Alberta Online Encyclopedia, The Canadian Encyclopedia, Internet Encyclopedia of Ukraine, Encyclopedia of Saskatchewan) та веб-порталах (ARCHEION, ARCHIVESCANADA, MemoryBC, Multicultural Canada, Our Roots, Infoukes, Canadiana.org). Вирішити проблему розсіювання інформації та полегшити пошук необхідних матеріалів про українських канадців можна шляхом об'єднання всіх веб-ресурсів у єдиний комплексний веб-портал, наприклад, під назвою «Ukrainian Canadiana».

4. Раціональне використання можливостей сучасних інформаційних технологій, переведення документів у цифровий формат дає змогу тривалий час зберігати у компактній формі величезні документальний масиви, зробити максимально зручним і оперативним доступ до них та водночас обмежити доступ до оригіналів, що дозволяє забезпечити вищий ступінь фізичної збереженості документів. Досвід оцифрування документальних фондів, організації веб-виставок та створення баз даних, напрацьований у Канаді, слід активніше використовувати й у вітчизняних установах задля їхнього повноцінного входження у світове інформаційне суспільство.

Використана література

1. Архівна україніка в Канаді : довідник / упоряд. : І. Матяш (керівник), Р. Романовський, М. Ковтун та ін. ; Держ. комітет архівів України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства, Канад. ін-т укр. студій Альберт. ун-ту. – К., 2010. – 882 с.
2. Білаш Р. Б. Євшан-зілля в Канаді : Село спадщини української культури, 1971–2007 pp. / Р. Білаш // Пам'ятки : археографічний щорічник. – К., 2007. – Т. 7. – С. 208-229.
3. Матяш І. Архівна україніка в Канаді: історіографія, типологія, зміст / І. Матяш ; Держ. комітет архівів України ; Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства ; Нац. академія наук України ; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського ; Канад. ін-т укр. студій при Альберт. ун-ті. – К. : Горобець, 2008. – 152 с. : іл.
4. Словник іншомовних слів : 23 000 слів / Л.О. Пустовіт, О.І. Скопненко, Г.М. Сюта, Т.В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2000. –1018 с.
5. Browse by Product Type – Discover the Collection: Canada's Continuing Memory – Library and Arch [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.collectionscanada.gc.ca/discover/product/index-e.html#c>. – Заголовок з екрану.
6. Constitution Acts, 1867 to 1982 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://laws.justice.gc.ca/en/const/9.html#anchorsc:7>. – Заголовок з екрану.
7. Harvest of Dreams [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oseredok.org/ucec/harvest/index.html>. – Заголовок з екрану.
8. Library and Archives of Canada Act [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lois.justice.gc.ca/en/L-7.7/249401.html>. – Заголовок з екрану.
9. Oseredok Website – Welcome [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oseredok.org/>. – Заголовок з екрану.

10. Overview – About the Collection – Library and Archives Canada [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.collectionscanada.gc.ca/collection/003-300-e.html/>. – Заголовок з екрану.
11. Prairie Populist: A Window on a Nation Building Experience [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://142.244.252.16/prairiepopulism/>. – Заголовок з екрану.
12. Provincial Archives of Alberta [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://culture.alberta.ca/paa/about/default.aspx>. – Заголовок з екрану.
13. Provincial Archives of Alberta – HeRMIS [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://hermis.alberta.ca/paa/>. – Заголовок з екрану.
14. Saskatchewan Settlement Experience [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sasksettlement.com/>. – Заголовок з екрану.
15. The Glenbow Museum – Archives Photographs [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ww2.glenbow.org/search/archivesPhotosSearch.aspx>. – Заголовок з екрану.
16. The Glenbow Museum – Collections & Research – Archives [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.glenbow.org/collections/archives/>. – Заголовок з екрану.
17. Ukrainian Cultural Heritage Village Guided Tour [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tapor.ualberta.ca/heritagevillage/>. – Заголовок з екрану.
18. Ukrainian Folklore Archives [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.museums.ualberta.ca/dig/search/ukrn/>. – Заголовок з екрану.
19. Ukrainian Folklore Centre [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.arts.ualberta.ca/~ukrfolk/>. – Заголовок з екрану.
20. Ukrainian Folklore Sound Recordings [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://projects.tapor.ualberta.ca/UkraineAudio/>. – Заголовок з екрану.
21. Ukrainian Traditional Folklore [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.arts.ualberta.ca/uvp/index.htm?menu=1-0:0>. – Заголовок з екрану.
22. Ukrainian Weddings Exhibit [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.museums.ualberta.ca/exhibits/ukrnwedding/r_intro.html. – Заголовок з екрану.
23. University of Manitoba: U of M – Libraries – Archives & Special Collections – Digital Archives [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://umanitoba.ca/libraries/units/archives/digital/>. – Заголовок з екрану.

РОЗВИТОК ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ АРХІВОЗНАВСТВА

C.M. Зозуля

У статті досліджується походження та зміст окремих термінів архівознавства, їхній історичний розвиток. Проаналізовано досвід вітчизняних та зарубіжних фахівців у цьому напрямку.

Ключові слова: генеза, понятійний апарат архівознавства, функціонування терміносистеми.

THE DEVELOPMENT OF CONCEPT VEHICLE OF ARCHIVISTIC

S.M. Zozulia

An origin and maintenance of terms of archivistic, their historical development is probed in the article. Experience of domestic and foreign specialists is analysed in this direction.

Keywords: genesis, concept vehicle of archivistic, functioning of terminosystem.

Про понятійний апарат як предмет пізнання архівознавства висловлювався ще В. Н. Автократов. Він стверджував, що поняття – це центральний елемент побудови наукової теорії. Крім того, предмет архівознавства включає вивчення генези понять та дослідження історії архівної справи [1]. Отже, постановка питання щодо генези понятійного апарату архівознавства диктується потребою комплексного розроблення низки проблем, пов’язаних із функціонуванням терміносистеми цієї галузі знань. Аналіз розроблення та висвітлення проблеми розвитку термінологічної бази архівознавства показав, що це питання не знаходило свого системного висвітлення і набуває особливої ваги на сучасному етапі функціонування терміносистеми архівознавства.

Доречним буде зауважити, що саме поняття «генеза» – це грецизм (від гр. *genesis*) і означає походження, виникнення або процес утворення і становлення явища, що розвивається далі [26, 109]. Отже, завданням цієї статті є дослідження генези понятійного апарату архівознавства на основі вивчення фахової літератури.

Проблеми походження та розвитку архівознавчих понять були висвітлені вітчизняними та зарубіжними дослідниками у фахових виданнях першої половини ХХ ст. Наприклад, це харківське видання «Архівознавство» (Х., 1932) та російський посібник Г. А. Князева «Теория и техника архивного дела: опыт систематического руководства» (Л., 1935) [4; 15]. В останньому архівній термінології присвячується окремий розділ. Г. Князев, дослідивши вагомий пласт наукової лексики архівознавства, зауважує, що її термінологія формувалася поступово у процесі практики архівної справи і лише за радянського періоду почалося розроблення та уточнення понятійного апарату галузі. Він називає та роз'яснює такі архівні терміни: *архів*, *архівний матеріал*, *архівний документ*, *діло*, *наряд*, *одиниця зберігання архівного матеріалу*, *архівний фонд*, *архівна колекція*, *єдиний державний архівний фонд*. Зауважимо, що на сучасному етапі розвитку архівознавства окремі терміни цього переліку стали застарілими та/або не вживаються (*архівний матеріал*, *наряд*, *діло*, *одиниця зберігання архівного матеріалу*), проте інші не втратили своєї актуальності. Наприклад, якщо порівняти термін «архівний документ», вживаний у значенні, поданому Г. А. Князевим, як «всякая, простейшая функциональная единица архивного материала – акт, деловая бумага, частное письмо, рукопись научного или литературного труда, карта, план, диаграмма, рисунок, негатив и т. п. – после того, как такая единица утратит свое непосредственное оперативное значение, сделавшись первоисточником для свидетельства или доказательства чего либо [15]» та у значенні, зафіксованому в українському державному стандарті ДСТУ 2732:2004 як «документ, що припинив виконувати функцію, задля якої був створений, але зберігається або підлягає зберіганню з огляду на його цінність для особи, суспільства чи держави, а також власника, зокрема і як рухоме майно [12]», то побачимо, що основна понятійна основа не змінилася. Г.А. Князев розглядає й інші архівні терміни та поняття: *архівосховище*, *збирник архівних документів*, *акти*, *цілісний архівний документ* тощо.

Тема генези термінології документознавства як науки, що є дотичною до архівознавства, представлена в сучасних дослідженнях львівської дослідниці М. В. Комової у підручнику «Документознавча термінологія» (Львів, 2003). Вона репрезентує періодизацію розвитку документознавчого понятійного апарату [16]. Теоретичні аспекти розвитку бібліотекознавчої термінології досліджувала Г. І. Солоіденко [33-34]. Загальноприйнятою є думка, що першоосновою понятійного апарату цих двох наук є терміни старослов'янського походження. Проте цей пласт лексики не є численним: *словеса книжная, не книжен, книгам не учен* тощо.

Розвиток базових понять архівознавства висвітлено І. Б. Матяш у наукових статтях, монографії, підручниках [23-24]. Авторка досліджує виникнення, розвиток та становлення значення таких термінів: *архів*, *архівознавство/архівна наука*, *архівістика*, *архівний документ*,

фонд, унікальний документ; наголошує на потребі розмежування понять «архівний документ» та «документ НАФ».

Приміром, термін «архів» характеризується довготривалим етапом становлення та наповнення свого сучасного значення. Дослідники відзначають його грецько-латинське походження (гр. – archeion; лат. – archivum). І. Матяш дослідила, що в Європі лексема «архів» була залучена до словообігу в XV–XVII ст. У Росії та Україні ця мовна одиниця вживається починаючи з XVIII ст. поступово замінюючи такі назви, як: *хранила, казна, бумаажница тощо* [23, 127].

В. Романовський, висловлюючись щодо значення цього терміна на початку ХХ ст., зауважив, що він уживався у широкому розумінні на позначення всього, що зберігалося [29, 8]. Також науковець зауважує, що термін «архів» вперше трапляється у «Генеральному регламенті» (1720 р.) – саме Петро I був першим, хто визначив поняття архіву і встановив оптимальний на той час порядок ведення поточного діловодства («регистратура») і порядок зберігання справ («архів») [29, 89]. Зауважимо, що «Генеральний регламент» є цікавим з термінознавчого погляду тим, що містить умовний словник термінів «Толкование иностранных речей, которые в сем Регламенте», в якому паралельно до іншомовних термінів подаються російські відповідники. Запозичені терміни пояснюються і у самому тексті закону. Вживання таких лексем, як: *квитанция, документ, формуляр* є наскрізними для регламенту та завжди тлумачаться однаково, що є важливим з огляду на зародження термінології архівознавства. Термін «raport» у тексті цього закону пояснюється двояко – донесення та відомість. Хоча метою словника, що входив до регламенту був добір найбільш точних та зрозумілих синонімів, а не формування чітких дефініцій, можна говорити про спробу формування сталих архівних термінологічних одиниць. «Генеральний регламент» містить і діловодну термінологію. Наприклад, поняття *«реляция»* зафіксоване у значенні доносу [20].

Щодо генези терміна «архів» писав ще Н. В. Калачов. Він дослідив, що ця іншомовна лексема була свідомо запозичена у XVIII ст. на заміну поняття *«письмо»* вживаного у значенні загальної назви зібраних архівних документів, що зберігаються. Він зауважує, що вперше згадка про це слово у такому значенні трапляється 152 року в «Смътной книгъ Торопца» (потім – 189 р.), що свідчить про свідомі пошуки спільногого терміна для визначення зібрання документів. Проте це слово не набуло широкого поширення. У XVII ст. назва архіву була ще невідомою, натомість вживалося таке поняття, як *«съѣзжа изѣ»* [13, 123]. У цілому, Н. В. Калачов у науковій праці послуговується низкою термінів та понять, що мають місце і в сучасному архівознавстві: *архів, архівісти, постійне зберігання, розміщення справ в архіві, знищення архівних справ, центральні архіви, рукописи, архівне приміщення, документ, способи зберігання документів, види документів, втрата документів, знищення документів, розподіл*

документів. Доречним буде зауважити, що Н. Калачов також описував устрій архівів XVIII–XIX ст., аналізував зарубіжні архівні видання тощо.

М. Н. Покровський, академік, видатний діяч, історик, один із організаторів та керівників архівної справи у радянському союзі стверджував, що архів – «это жизненно нужное учреждение, которое бумагу собирает, систематизирует, приводит в порядок, составляет каталоги, словом – подготавляет для научной работы и для издания... [28, 16]».

Значенієве наповнення терміна «архів» у французькому архівознавстві досліджує О. А. Кальсіна, оперуючи визначенням, що зафіксоване в російському архівному законі 1979 р. Вона відзначає відмінність такого значення від поданого Міжнародною радою архівів (MPA) у Словнику архівної термінології 1988 р., де простежується більш чітке розмежування між архівом та поточними документами. Отже, у французькому архівному законі 1979 р. говориться, що архів – «це сукупність документів, незалежно від їх дати, форми, матеріалу носія, створених чи отриманих будь-якою особою, фізичною чи юридичною, державною чи приватною установою у процесі їх діяльності [14]», а MPA подає цей термін у такому значенні – «документи, що уже не є потрібними для поточної роботи та які підлягають зберіганню (після попереднього сортування чи без нього) через їх юридичну чи інформаційну цінність його утворювачем чи спеціальною архівною установою [14, 159]». Сучасне українське видання «Архівістика: термінологічний словник» подає цей термін у значенні спеціальної установи: «архів – це спеціалізована установа (структурний підрозділ), призначена для забезпечення потреб суспільства у ретроспективній документній інформації, що організує зберігання архівних документів та користування ними [3, 14]». Подібне визначення цього терміна зафіксоване у ДСТУ 2732:2004 – «архів – це установа чи її структурний підрозділ, що організує і забезпечує відбирання, нагромадження архівних документів, їх облік, зберігання, користування ними [12, 11]».

В. Олевська, досліджуючи проблеми відповідності французької та російської архівної термінології, наголошує на проблемі полісемії щодо базового терміна «архів». Початково він уживався у трьох значеннях і у російському архівознавстві, і у французькому, – відзначає вона. Дослідниця наводить приклади цих визначень: «1) архив как совокупность документов фондообразователя (учреждения или лица); 2) архив как учреждение или структурное подразделение с определенными функциями; 3) архив как здание или его часть, предназначенная для хранения документов, т.е. архивохранилище (сионим до третьего значения) [27, 116]». В. Олевська зауважує, що з 1982 р. у російській архівознавчій літературі термін «архів» стає однозначним – «архив – учреждение (или структурная часть организации), осуществляющее прием, хранение документов и организующее их использование, в политических, научных, народно-хозяйственных, социальных, культурных и других целях», а

французький термін залишився у трьох значеннях, коли вітчизняним аналогом до першого є «архівний фонд», до другого – *архів*, до третього – «архівосховище»» [27, 116-117].

Мішель Фуко, французький філософ, культуролог пропагував думку щодо архіву у подвійному значенні, яке поєднує у собі і фізичну інституцію, що відповідає за збереження справ, і певну «абстракцію», пов’язану з класифікацією, набором правил, що визначають існування певного документа. У розділі другому під назвою «Висловлювання та архів» своєї філософської наукової праці «Археологія знань» (1069) він резюмує, що «архив – это вовсе не то, что копит пыль высказываний, вновь ставших неподвижными, и позволяет возможное чудо их воскресения; это то, что определяет род действительности высказывания-вещи; это — система его функционирования» [37, 129-130]».

У німецькому архівознавстві термін «архів» вживається у значенні певної системи, в основу якої покладено певні дії, а не просто письмова фіксація інформації. То ж можна вважати, що німецькі вчені це поняття позиціонують з боку юридичного та політичного адміністрування, а не лише як збереження пам’яті [10].

Отже, на сьогодні у вітчизняній архівній терміносистемі маємо двозначний термін – «архів», який вживаємо у значенні установи чи як сукупності документів.

Із приводу іншого питання, пов’язаного з уживанням цього терміна в однині («архів») чи множині («архіви»), 1990 р. наголошував Дельмас. О. А. Кальсіна відзначає, що в сучасному французькому архівознавстві це слово, зазвичай, вживається у множині жіночого роду і позначає всі документи, акти, отримані чи утворені та збережені фізичною особою чи установою у процесі своєї діяльності, оскільки «вони можуть слугувати як юридичний доказ чи як пам’ять. Такі документи не мають самостійного значення та не зберігаються окремо, а лише з аналогічними документами, об’єднані за хронологічним принципом [14, 164]».

У першій половині ХХ ст. до вжитку архівної спільноти входить термін «архівознавство», зародження якого пов’язують з XIX ст. Український дослідник у галузі архівістики В. Романовський 1927 р. тлумачив цей термін як науку, що будується на досвіді минулого, на історії окремих архівів. Він розвивав думку, що архівознавство – «це система знань про архіви та архівне влаштування, яка з’єднуючи архівний матеріал у загальну категорію історичних джерел, дає можливість раціонального обліку, класифікації, збереження і видання друком цього матеріалу, з метою найліпшого його використання як для практичних, так і наукових потреб [29, 3]».

Проте, як зауважує російська дослідниця французького архівознавства О. А. Кальсіна, до словника Французької академії ця лексема була включена лише 1987 р. і мала досить розплівчасте визначення: «дисципліна, що розробляє теоретичні та практичні аспекти діяльності архівів [14, 160]». Порівнюючи таке тлумачення з визначенням, поданим у

вищезгаданому словнику «Архівістика: термінологічний словник» як «комплексна система знань, що вивчає теорію, історію і практику архівної справи, її правові та економічні засади» зауважимо, що поняття зазнало відчутних змін та було уточнене з огляду на сучасний стан розвитку архівістики. Інше подібне тлумачення цього терміна висуває В. М. Автократов: «архівознавство – історична наукова дисципліна, що вивчає теорію і методику роботи з архівними документами та організаційні питання архівної справи, а також її історію [2, 295]». І. Матяш, досліджуючи понятійний апарат архівознавства відзначає, що зміст терміна «архівознавство» еволюціонував разом із розвитком науки про архіви від допоміжної історичної дисципліни до спеціальної галузі історичної науки, комплексної науки про архівну справу [23, 125].

Про співвіднесеність термінів «документ», «архівний документ» та поняття «історичне джерело» зустрічаємо концепцію В. А. Савіна у публікації «Документ – архивный документ – исторический источник – памятник истории и культуры: проблемы проявления сущностных характеристик», розміщеної на сторінках цього самого електронного періодичного видання за 1997 р. Не можемо не погодитися зі слушним зауваженням автора, що трансформація архівного документа в історичне джерело процес закономірний, проте відбувається лише за певних умов. В. А. Савін говорить: «документ или архивный документ проявляет качества исторического источника, когда он востребован обществом и введен в сферу научных, культурных, художественных изысканий. Иными словами, возникла соответствующая пространственно-временная среда бытования документа [30, 183]». Тобто, лише у процесі наукового використання архівний документ переходить у якість історичного джерела.

Термін «архівний документ» аналізує і вітчизняний дослідник – С. Г. Кулешов у статті «Документ как исторический источник: свойство, состояние, статус», розміщеної на сторінках російського електронного періодичного видання «Открытый текст» за 1999 р. (<http://www.opentextnn.ru/about/?d=7&txt=1>) і зауважує, що ним є історичне джерело у процесі його вивчення для вирішення завдань історичного дослідження та який містить важливу ретроспективну інформацію. Проте, не кожен архівний документ може виступати історичним джерелом, оскільки з плином часу змінюються критерії цінності інформації [19, 99]. Зауважимо, що за визначенням, поданим у національному термінологічному стандарті ДСТУ 2732:2004, термін «архівний документ» – це «документ, що припинив виконувати функцію, задля якої був створений, але зберігається або підлягає зберіганню з огляду на його цінність для особи, суспільства чи держави, а також для власника, зокрема і як рухоме майно» [12, 10].

Питання щодо визначення поняття «експертиза цінності документів» висвітлюють К. І. Климова та З. О. Сендик. Вони звертають увагу на такі аспекти: завдання експертизи цінності документів; експертиза цінності документів та комплектування державних архівів;

принципи експертизи цінності та критерії цінності документів; організація і методика експертизи цінності документів оформлення її результатів; робота з джерелами комплектування державного архіву тощо [5]. Вивчення архівістами усіх цих питань є важливою умовою, що забезпечує розуміння та правильність процесу проведення експертизи цінності документів, адже це є важливим для виявлення документів, які дійсно є чи можуть бути історичним джерелом або документальною пам'яткою. В. А. Савін відзначає, що «теорія експертизи поки що залишає за межами свого розуміння психологічний, суб'єктивний фактор процедури віднесення документів до категорії вічного зберігання, проте спеціаліст повинен відчути, передбачити, визначити культурну, політичну, соціальну важливість документа, керуючись точним розумінням предмета [30, 186]».

Проблеми експертизи цінності документів, критеріїв відбору у різні роки ХХ ст. висвітлювали такі автори: В. М. Автократов, В. М. Жигунов, С. В. Колосова, Н. М. Коннова, А. П. Пшеничний, К. І. Рудельсон, М. С. Селезньов, З. П. Ходакова, В. В. Цаплін, В. Р. Клейн, М. П. Жукова, І. М. Захарова та ін. Ними розроблено такі напрямки, як проведення експертизи в районських держархівах, в обласних держархівах, відбір на державне зберігання документів різних категорій, експертиза та відбір управлінської документації, документів з особового складу, експертиза та відбір документів особового походження, науково-технічної документації, кінофотофонодокументів, машиночитаних документів, експертиза та відбір документів в історичних архівах, відбір документів з повторюваною інформацією. Щодо терміна «експертиза цінності документів», архівознавці відзначають, що він звучить рівнозначно багатьма мовами, хоча понятійна основа зовсім різна. Приміром, на вітчизняному просторі вживався цей термін у зафікованому значенні: «визначення на підставі чинних зasad і критеріїв культурної цінності документів [12, 10]». Проте у французькій архівній термінології термін «експертиза цінності документів» вживався у значенні архівної функції, що визначає подальшу долю документів відповідно до їхнього значення (управлінського, фінансового, правового тощо) та відбирає їх на знищення [27, 118].

Термін «архівний фонд» також є дискусійним. Дослідники відзначають, що він співвідноситься з трьома французькими термінами: fonds d'archives, archives, série. Відмінність понять «фонд» та «серія» полягає у специфічній організації документів. В. Олевська коментує ці відмінності: фонд – за принципом генетичної принадлежності документів до одного фондоутворювача, серія – за тематичним принципом, що співвідноситься не з фондом, а швидше з колекцією [27, 118]. Між тим, термін «фонд» французького походження (фр. Fond – основа), який був запроваджений до обігу французьким архівістом Наталіс де Вайі у середині XIX ст. [23, 127]. Проте, у вітчизняній архівній термінології поняття «фонд» усталилось як

загальноприйняте лише протягом першого двадцятиріччя існування державної архівної служби в СРСР [7, 23].

Вітчизняний стандарт ДСТУ 2732:2004 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять» подає поняття архівного фонду як сукупності архівних документів, сформованих архівною установою на підставі зв'язку між документами і (або) їхніми створювачами [12, 12]. Видання «Архівістика: термінологічний словник» (К., 1998) містить два тлумачення цього терміна, які глибше його розкривають: «1) комплекс архівних документів, історично або логічно пов'язаних між собою, що утворилися в результаті діяльності певної установи або особи; 2) основний підрозділ класифікації архівних документів на рівні незалежного цілого, що має одного фондоутворювача [3, 16]».

Відомий науковець Бруно Дельмас у своїх дослідженнях торкається проблем визначення нових архівів. Зокрема, він аналізує такі терміни: *аудіовізуальні архіви*, *відеографічний архів*, *звукові архіви*, *усні архіви*, *інформаційні архіви*. Наприклад, «*нові архіви*» він визначає як групу документів, що утворилися за допомогою новітніх технологій. Термін «*усні архіви*» тлумачить як звукові, що містять записи людського голосу, розмов у їхній повсякденній діяльності. До складу такого виду архівів входять документи, створені спеціально для дослідників. Дельмас пропонує замінити цей термін на термін «*усна спадщина*» («устное наследие») [14, 162-163].

Усе частіше в лексичному обігу архівознавців трапляються такі новотвори, як *архівологія*, *архівекономія*, *архівософія*, *архіваж* тощо. І хоча не знаходимо чіткої дефініції цих термінів у словниках, їхнє тлумачення зустрічаємо у наукових публікаціях архівістів. Наприклад, сформованою є позиція, що архівософія сформувалася на перетині різних галузей знань – архівознавства, інформатики, методології, теорії наукознавства, філософії, а архівологія – архівознавства та джерелознавства [22]. Зауважимо, що з французьких дослідників ці терміни та їхнє значення досліджував Дельмас, із російських – Є. Старостін. Серед сучасних вітчизняних фахівців архівознавства на проблему, пов'язану з виникненням та побутуванням цих терміноодиниць вказують І. Матяш та С. Кулешов.

Зауважимо, що саме на середину ХХ ст. припадає розвиток понятійного апарату архівознавства та формування її терміносистеми. Виникає потреба упорядкування термінології цієї наукової галузі, що потребує юридичної фіксації та чіткого формулювання предмета пізнання архівної галузі (1950-1980-х рр. ХХ ст.). Є. Старостін зауважує, що термінологія і російського, і українського архівознавства потребувала системного упорядкування, що, власне, відбувалось і з західною архівною термінологією [35]. В Україні майже до кінця 90-х рр. процес термінологічної уніфікації був політично заангажований та ускладнений жорсткими обмеженнями щодо національної мови. Проте, ці роки позначилися активним розробленням

законодавчої бази архівознавства, що дало змогу узагальнити та певним чином упорядкувати термінологію галузі.

Про професійне вирішення термінологічних питань другої половини ХХ ст. свідчить певна термінографічна діяльність в архівознавстві та суміжних галузях знань: «Словарь архивных терминов. Проект» (М., 1966); «Материалы для словаря видов и разновидностей документов» (М., 1967); «Короткий словарик радянської архівної термінології (російсько-німецький)» (М.–Л., 1968); «Словарь бібліотечных терминов» (М., 1976); «Краткий словарь видов и разновидностей документов» (М., 1974) [31; 21; 17; 32; 18] тощо.

В Україні у 1950-1960 рр., як зауважує В. Бездробко, була відчутою актуалізація архівознавчих та джерелознавчих досліджень. Наукові зібрання у Львівському ЦДІА того періоду порушили багато вузлових питань, розв'язання яких стало відповідю на потреби історичної науки. Серед таких – наукова суперечка щодо визначення генезису та еволюції змісту термінів-словосполучень – «спеціальні історичні дисципліни» та «допоміжні історичні дисципліни», які послуговуються спільно галузевими термінами [8].

На початку 1970-х рр. відбулося уточнення таких термінів: *архівна справа, бланк документа, іменний каталог, іменний показчик, консервація документів, науково-довідковий апарат архіву* та ін. [8]. Цими самими роками датується праця О. Г. Мітюкова, в якій аналізуються та підсумовуються здобутки same українського архівознавства за 1917–1973 рр. [25]. Відчутний вплив у 1960–1970-х рр. на розвиток архівознавчої термінології мали інформаційні науки, що позначилося в інтерпретаційних підходах до основних термінів і понять [9].

Зауважимо, що для 1990-х рр. ХХ ст. характерним є відродження українського термінотворення та застосування наукових підходів до проблем термінології, що забезпечило функціонування архівної лексики на сучасному рівні. Цей період пов'язаний з іменами українських архівістів: Я. Калакури, Г. В. Боряка, К. Є. Новохатського, Л. А. Дубровіної, І. Б. Матяш, К. Т. Селіверстової та інших, праці яких мають науково-дослідницький характер, позиціонують наукову новизну та актуальність, нагромаджують національний досвід в архівній науці, що сприяє позитивним зрушенням у системі наукових позначень, розвиває понятійний апарат архівознавства.

Отже, аналіз основних тенденцій розвитку та становлення понятійного апарату архівознавства засвідчує важливість проведеного дослідження генези понятійного апарату архівознавства.

Використана література

1. Автократов В.Н. О некоторых проблемах архивоведения / В.Н. Автократов // Советские архивы. – 1976. – № 6. – С. 11–25.

2. Автократов В.Н. Теоретические проблемы отечественного архивоведения [Текст] / В.Н. Автократов ; Российский гос. гуманитарный ун-т. – М., 2001. – 396 с. – (История и память).
3. Архівістика: термінологічний словник [Текст] / [авт.–упоряд. К. Є. Новохатський, К. Т. Селіверстова та ін.]. – К. : 1998. – 106 с.
4. Архівознавство: елементарний підручник [Текст]. Ч.1. – Х. : Рад. школа, 1932. – 228с.
5. Архівознавство: підручник для студентів вищих навчальних закладів України [Текст] / [авт. : Я. С. Калакура та ін.; редкол.: Я. С. Калакура (гол. рел.) та ін.]. – К., 1998. – 316 с.
6. Архівознавство : підручник для студентів іст. ф-тів вищ. навч. закладів України [Текст] / [за заг. ред. Я. С.Калакури та І. Б. Матяш]. – К. : Видавн. дім «КМ Академія», 2002. – 356 с.
7. Банасюкевич В. Д. Глядя in medias res декрета об архивном деле 1918 г. / В. Д. Банасюкевич, Е. В. Старостин // Отечественные архивы. – М., 2008. – № 2. – С. 21–25.
8. Безрабко В. Семінар з архівознавства та допоміжних історичних дисциплін ЦДІА України у Львові: науковий феномен / В.Безрабко [Електронний ресурс]. – <http://hghltd.yandex.net/yandbtm?url> – Заголовок з екрана.
9. Безрабко В. Термінологічні студії у сучасному вітчизняному документознавстві (1990-і – початок 2000-х рр.) / В. Безрабко // Термінологія документознавства та суміжних галузей знань : зб. наук. праць / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв; ф-т державного управління ; за заг. ред. В. В. Безрабко. – К., 2007. – С. 7–45.
10. Вольфганг Эрнст. Архивация: архив как хранилище памяти и его инструментализация при национал – социализме / [пер. с англ. А. Нестеров] // НЛО. – № 74. – [Электронный ресурс]. – <http://magazines.russ.ru/nlo/2005/74/ern9.html> – Заглавие с экрана.
11. Друга республіканська наукова конференція з архівознавства та інших спец. історичних дисциплін [Текст]. – К., 1965. – 88 с.
12. ДСТУ 2732:2004. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять / С. Кулешов та ін. (розроб.) – Вид. офіц. – На заміну ДСТУ 2732-94; чинний від 2005-07-01. – К.: Держспоживстандарт України, 2005. – 32 с.
13. Калачов Н.В. Архивы, их государственное значение, состав и устройство : сборник статей по архивоведению / Н.В.Калачов ; под общ. ред. И.И. Зубарева. Т.1. Ч.1. – Спб., – 1910. – 136 с.
14. Кальсина Е. А. Французское архивоведение: история, теория, методология: конец XIX века – XX век: дис. ... канд. исторических наук: 05:25:02 / Е.А.Кальсина ; Российский государственный гуманитарный ун-т. – М., 2004. – 301 с. – [Электронный ресурс] – <http://sigla.rsl.ru/> – Заглавие с экрана.

15. Князев Г. А. Теория и практика архивного дела. Опыт систематического руководства [Текст] / Г. А. Князев. – Л., 1935. – 122 с.
16. Комова М. В. Документознавча термінологія: навч. посібник [Текст] / М. В. Комова. – Л.: «Львівська політехніка», 2003. – 168 с.
17. Короткий словник радянської архівної термінології (російсько-німецький) [Текст].– М. – Л., 1968. – 95 с.
18. Краткий словарь видов и разновидностей документов [Текст] / [Отв. ред. А. С. Малитиков]. – М., 1974.– 80 с.
19. Кулешов С. Г. Документ как исторический источник: свойство, состояние, статус / С.Г. Кулешов // Открытый текст. – М., 1999. – С. 95–99. – [Электронный ресурс]. – <http://www.opentextnn.ru/about/?d=7&txt=1> – Заглавие с экрана.
20. Лукашевич А. А. Виды документов в Российском государстве первой четверти XVIII в. (на материале Генерального регламента) / А. А. Лукашевич // Советские архивы. – 1991. – № 4. – С. 38–46.
21. Материалы для словаря видов и разновидностей документов [Текст]. – Вып. 1. – М., 1967. – 29 с.
22. Матяш І. Архівознавство як наука: витоки та вектори формування змісту / І. Матяш // Студії з архівної справи та документознавства [редкол. : І. Б. Матяш (голов. ред.) та ін.]. – К., 2009. – Т. 17. – С. 7–10.
23. Матяш І. Б. Методологічні засади й понятійний апарат архівознавства / І.Б. Матяш // Укр. іст. журн. – 2009. – № 2. – С. 124–134.
24. Матяш І.Б. Поняття про архівознавство як науку: генеза змісту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/index.php>. – Заголовок з екрана.
25. Мітюков О.Г. Радянське архівне будівництво на Україні (1917 – 1973) [Текст] / О. Г. Мітюков. – К. : Наук. думка, 1975.
26. Новий український тлумачний словник. Близько 20 000 слів і словосполучень [Текст] / укл. : Н. Д. Кусайкіна, Ю. С. Цибульник; за заг. ред. В. В. Дубічинського. – Харків: «Клуб Сімейного Дозвілля», 2008. – 608 с.
27. Олевская В.В. Проблемы соответствия французской и русской историко-архивной терминологии в свете подготовки международных толковых словарей / В. В. Олевская, М. И. Олевская [Электронный ресурс] // Вестник ПСТГУ. – 2008., Вып.2 (12). – С. 112–120. – Режим доступа: http://docs.google.com/gview/images/button_bg.png
28. Панин Л.И. М.Н. Покровский об архивном деле / Л.И. Панин // Советские архивы. – 1988. – №3. – С. 16–18.

29. Романовський В.О. Вступні уваги // Нариси з архівознавства: Історія архівної справи на Україні та принципи порядкування в архівах [Текст]. – Х., Вид. Центрального архуправління УРСР. – 1927. – 168 с.
30. Савин В.А. Документ – архивный документ – исторический источник – памятник истории и культуры: проблемы проявления сущностных характеристик / В. А. Савин // Открытый текст. – М., 2007. – С. 181–186. – [Электронный ресурс] – <http://www.opentextnn.ru/about/?d=7&txt=1>. – Заглавие с экрана.
31. Словарь архивных терминов. Проект [Текст] / [ред. : Л. Н. Кривошеин, Л. Л. Смоктунович]. – М., 1966. – 41 с.
32. Словарь библиотечных терминов [Текст] / [Под ред. О. С. Чубарьона]. – М., Книга, 1976. – 224 с.
33. Солоіденко Г. І. Бібліотечна термінологічна діяльність 1930 – 1990-х років / Г. І. Солоіденко // Вісн. Кн. палати. – 2004. – Вип. 4. – С. 41–47.
34. Солоіденко Г.І. Розвиток бібліотечної термінології в Україні у др. пол. ХХ століття: автореф. дис. ... канд. іст. наук: (07.00.08) / Г.І. Солоіденко. – К., 2006. – 20 с.
35. Старостин Е. Архивное источниковедение // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: міжвідомчий наук. зб. Вип. 5: Архіви – складова інформаційних ресурсів суспільства. – К., 2002. – С. 172–177.
36. Українська республіканська наукова конференція з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін. 3-я. Київ. 1968. /Доповіді/. – К., 1968. – 290 с.
37. Фуко М. Археология знания / [пер. с фр.] ; общ. ред. Б. Шевченко. – К. : Ника-Центр.– 1996. – 208 с. – [Электронный ресурс] – http://www.krotov.info/lib_sec/21_f/fuk/o_11.html – Заглавие с экрана.

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК У КОНТЕКСТІ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ СФЕРИ СУСПІЛЬСТВА

O.M. Кобелєв

У статті розглядаються засади формування інформаційно-аналітичного забезпечення системи прийняття управлінських рішень у соціально-комунікаційній сфері України. Визначаються роль, можливості та перспективи бібліотеки як складової цієї системи.

Ключові слова: *інформаційна аналітика, соціально-комунікаційна сфера, управлінські рішення, інформаційно-аналітичне забезпечення.*

INFORMATION-ANALYTICAL ACTIVITY OF LIBRARIES IN A CONTEXT INSTITUTIONALIZATION SOCIALLY-COMMUNICATION SPHERE OF A SOCIETY

O.M. Kobelev

In the article bases of formation of a supply with information-analytical of system of acceptance of administrative decisions in socially-communication sphere of Ukraine are considered. Opportunities and prospects of library as making this system are defined.

Keywords: *an information analytics, socially-communication sphere, administrative decisions, a supply with information-analytical.*

Досвід передових країн показує, що потреба у здійсненні цілеспрямованої політики, ефективній діяльності за умов нового інформаційного режиму (характерними рисами якого є ринкові умови, розвиток інтелектуальної економіки, різноманітність інформаційних процесів, що потребують застосування спеціальних знань і навичок, пов'язаних з інформаційно-аналітичною діяльністю), забезпечила перехід на якісно інший рівень інформаційної аналітики як особливої сфери людської діяльності, покликаної забезпечити інформаційні потреби суспільства за допомогою аналітичних технологій, за рахунок переробки вихідної інформації й одержання якісно нового знання [4; 11-13; 15; 17].

Значення бібліотеки як соціально-комунікаційного інституту суспільства зумовлено її діяльністю з накопичення, зберігання, систематизації і розповсюдження документів та інформації. Ці та інші напрями бібліотечної роботи тісно пов'язані практично з усіма сферами практичної, духовної та інтелектуальної діяльності людства. За нинішніх умов трансформації управління, як державою в цілому, так і окремими галузями, актуальну стає участь бібліотечних установ у процесах інформаційно-аналітичного забезпечення управлінських рішень. Це зумовлено, з одного боку, швидким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, появою потужних джерел і сховищ даних, потоків інформації, що викликало потребу в розвитку й упровадженні методів і засобів автоматизованої підготовки, обробки, перетворення й попереднього аналізу даних, а з другого – необхідністю «вбудування» бібліотек, разом із іншими традиційними елементами системи соціальних комунікацій (СКС), до структур сучасної інформаційної цивілізації, що формується [5; 8; 13; 18]. Як зазначається у цьому контексті В. Ільганаєвою, «традиційні структури забезпечення соціальної взаємодії стають учасниками соціально-комунікаційних процесів і утворення єдиного інформаційно-комунікаційного простору сучасності [9, 148]».

Процес інституалізації соціально-комунікаційної сфери (СКС) суспільства, представленої в організаційно-функціональних структурах, організації та управлінні, технологіях, теорії та методиці, міжнауковій методології [9; 19], потребує інформаційно-аналітичного забезпечення, в тому числі й із використанням інформаційно-аналітичного потенціалу бібліотек. Між тим, спеціальні дослідження вітчизняних авторів, присвячені питанням інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень у процесі інституалізації СКС суспільства України, відсутні, що зумовлює актуальність даної роботи.

Серед праць, присвячених загальним проблемам СКС та процесам її інституалізації, насамперед слід відзначити публікації В. Бебика, В. Ільганаєвої, М. Слободянника, А. Соколова. Інформаційно-аналітична діяльність, у тому числі й як елемент управлінських рішень, розглядалася в працях Г. Артамонова, К. Ващенка, Г. Гордукалою, І. Давидової, В. Ільганаєвої, П. Конотопова, І. Кузнецова, Ю. Курносова, І. Левкіна, І. Мелюхіна, В. Пархоменка, О. Пархоменка, В. Онопрієнка, Р. Рейльян, Е. Семенюка, В. Синюка, Г. Сілкової, Н. Сляднєвої, М. Сороки, С. Терещенка, М. Тихомирова, В. Чистякова, А. Шевирьова. Особливо слід відзначити дослідження [6; 8; 13; 14], присвячені, відповідно, визначенню ролі політичного прогнозування у формуванні стратегічних зasad суспільного розвитку, характеристиці сутності та інституалізаційних ознак аналітики в структурі бібліотечної діяльності, визначеню специфіки інформаційної аналітики у сфері науково-

технічної діяльності, вивченю аналітичної основи прийняття управлінських рішень, використанню інформаційно-аналітичних технологій при прийнятті управлінських рішень.

Методологія прийняття управлінських рішень висвітлена в численних наукових дослідженнях, оскільки прийняття рішень – один з основних результатів діяльності суб'єкта управління, спрямованої на об'єкт управління з метою досягнення певних цілей управління. Можна відзначити роботи Г. Альтшулера, О. Амосова, В. Бакуменка, І. Бестужева-Лади, П. Друкера, О. Ларичева, Ч. Ліндблома, Л. Планкетта, Г. Саймона, Ю. Сурміна, Ю. Тихомирова, Г. Хейла. При цьому, за класичним уявленням, що склалося в науці управління, прийняття рішень ототожнювалося з вибором альтернативи. Відповідно – прийняття управлінських рішень розглядалося як вибір альтернативи при здійсненні управлінської діяльності. Сьогодні ж відбувається трансформація поняття прийняття управлінських рішень, що ґрунтуються на чіткішому визначенні місця таких рішень в управлінській діяльності [3]. Тобто, прийняття управлінських рішень розглядається як суттєва частина управлінського процесу з послідовними етапами виявлення та діагностування проблемних ситуацій, розробкою альтернатив та вибором однієї з них, що найбільше відповідає виходу з ситуації, що склалася.

Метою даної статті є визначення ролі та можливостей бібліотеки в системі інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень у процесі інституалізації СКС суспільства.

Насамперед зазначимо, що соціальна комунікація (СК) являє собою сукупність процесів і структур, які забезпечують цілеспрямований оборот соціальної інформації й знань у соціальному просторово-часовому континуумі. При цьому, розвиток СК, поряд з іншими соціальними явищами, характеризується тим, що вона спрямована на поєднання різних видів діяльності, спеціальних інститутів за допомогою цілеспрямованого обміну результатами як матеріального, так і духовного виробництва. Досягаючи свого системного розвитку, СК становлять окремий соціальний інститут суспільства. Предметне поле теорії СК охоплює відносно сталі складові, до яких можна віднести: комунікаційні системи, що реалізують різні рівні соціально-комунікаційної взаємодії, суспільні структури; канали, засоби, технології; системні зв'язки між ними, інформаційні потоки, системи настроювання на взаєморозуміння суб'єктів комунікаційної взаємодії [9; 19].

Система інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень у СКС суспільства базується на існуючих доробках та досвіді інформаційно-аналітичної діяльності в різних галузях. Зокрема, в Україні існують і створюються системи інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади з метою формування інформаційно-технічного середовища для підвищення ефективності діяльності державних

органів, прогнозування й запобігання критичних ситуацій. Наприклад, діють урядова інформаційно-аналітична система із проблем надзвичайних ситуацій, система інформаційно-аналітичного забезпечення Ради національної безпеки й оборони та ін. Зазначені системи покликані забезпечувати інформаційну діяльність органів державної влади протягом основних фаз розвитку кризової ситуації: прогнозування тенденцій, усунення факторів, здатних викликати виникнення кризових ситуацій; створення резервних фондів для попередження й ліквідації кризових ситуацій; реагування, проведення операцій під час розвитку кризової ситуації; ліквідація наслідків таких ситуацій. Ці функції виконуються шляхом моніторингу, планування, супроводу дій органів управління [1; 3; 10; 13; 15; 18].

Необхідно підкреслити, що незважаючи на наявність великої кількості методів, які мають у своєму розпорядженні органи державного управління, проблема прийняття управлінських рішень у СКС, як і в сучасній Україні загалом, є надзвичайно актуальну. Це зумовлено характерними для вітчизняної системи управління невизначеностями, які можна поділити [2], спираючись на такі основні типи:

- невизначеність постановки управлінських завдань;
- невизначеність чинників внутрішнього і зовнішнього середовища функціонування СКС;
- невизначеність структури СКС;
- невизначеність управлінських рішень унаслідок недостатньої повноти та низької вірогідності знань про кінцеві мету й умови функціонування СКС, а також суб'єктивізм осіб, які приймають рішення щодо формулювання мети, перспектив, стратегії розвитку та управління СКС.

Названі перші три типи невизначеності не дозволяють створити адекватний опис структури і розвитку вітчизняної бібліотечно-інформаційної галузі, що трансформується, на основі застосування традиційного управлінського логіко-теоретичного підходу та відповідних класичних теорій і моделей [3; 10; 14]. Ця обставина, у свою чергу, посилює невизначеність четвертого типу, впливаючи, таким чином, на можливість прийняття об'єктивних і науково обґрунтованих управлінських рішень.

Для зменшення ступеня невизначеності при ухваленні рішень стосовно СКС необхідно забезпечити найбільш сприятливі умови для осіб та органів управління, які приймають рішення, за рахунок автоматизації найбільш трудомісткого процесу зменшення перших трьох типів невизначеностей, також пов'язаного, у свою чергу, з вибором та оцінкою відповідних альтернатив. Це завдання може бути успішно реалізоване тільки на основі створення ефективної системи інформаційно-аналітичної підтримки прийняття рішень, важливою складовою якої, на наш погляд, є великі наукові бібліотеки, з відповідним

інформаційно-аналітичним потенціалом. Забезпечення такої підтримки передбачає надання особам та органам управління, що приймають рішення, якнайповнішої, вчасної і достовірної інформації про стан і загальні тенденції розвитку СКС.

Сучасний світовий рівень інформаційних технологій створює потенційні можливості відстежувати та оцінювати стан і розвиток державного управління, як в цілому, так і в окремій галузі, шляхом оцінювання відповідних управлінських рішень через упровадження моніторингів, накопичення та обробки інформації в базах даних і знань, застосування різноманітних інформаційно-пошукових систем із використанням розподілених мереж, сучасних інформаційних та комп'ютерних технологій.

Відомо, що у практиці державного управління різних країн вже широко використовуються програмні комплекси та комп'ютерні системи, що накопичують і надають управлінням оперативну інформацію про законодавчі та інші нормативно-правові акти, дозволяють отримувати прогнозні модельні оцінки з макроекономічних питань і спростити проектування. При достатній інформації та відповідній її організації можливе впровадження систем аналізу та оцінювання процесів управління СКС і у бібліотечних установах відповідного рівня [1-5; 6; 8; 11; 15; 16].

Загалом, створення в бібліотеках інформаційно-аналітичних підрозділів повинно сприяти прийняттю соціально значимих управлінських рішень не лише стосовно СКС, але й у всіх вузлах інформаційної інфраструктури, де концентруються, переробляються потужні інформаційні потоки. Інформаційна аналітика, використовуючи можливості бібліотек, активно операючи їхніми інформаційними продуктами й послугами, виконує насамперед завдання змістового перетворення інформації, функціонально перетинаючись у цьому плані з науковою (виробництво нового знання) і управлінською (розробка варіантів рішень, сценаріїв) діяльністю. При цьому найважливішою функцією інформаційної аналітики в бібліотеках є виробництво нового знання на основі переробки наявної інформації з метою оптимізації процесу прийняття управлінських рішень [8; 12; 16; 17].

На жаль, сьогодні у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення СКС існує багато невирішених питань, які, втім, є актуальними і для інформаційно-аналітичного забезпечення інших напрямів людської діяльності (зокрема, науково-технічної [13]). По-перше, це обмеженість фінансування. По-друге, відсутність прийнятого і діючого концептуального системного підходу до розвитку інформаційно-аналітичного забезпечення як складової системи прийняття управлінських рішень у СКС. По-третє, недостатній рівень підготовки кваліфікованих інформаційних аналітиків. Окрім цього, як підkreслюється І. Мелюхіним, «ефективність інформаційно-аналітичної діяльності багато в чому залежить від історично сформованої культури прийняття рішень [12, 11]».

Специфіка аналітичної діяльності в управлінських структурах полягає в тому, що вона «вбудована» у процес управління, до неї пред'являються особливі вимоги щодо оперативності підготовки матеріалів, їхньої вірогідності й обґрутованості. Порівняно з академічними науковими дослідженнями, вона має більше прикладний характер, опирається не стільки на глибоку, самостійну розробку проблем, скільки на залучення фахівців, експертів, узагальнення вже готового матеріалу [11; 12; 15; 17].

Для «вбудування» бібліотеки в структури інформаційно-аналітичної діяльності, що активно формуються, слід підкреслити необхідність існування в інформаційно-аналітичних підрозділах бібліотечних установ замкнутого циклу підготовки матеріалів, починаючи від процедури визначення показників збору інформації, її класифікації, автоматизованої обробки й закінчуячи її аналізом, розробкою прогнозів і практичних рекомендацій. Тобто, в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек повинні зберігатися три рівні: інформаційно-технологічний, інформаційний і аналітичний, співіснування й реалізація яких у межах одного підрозділу надає можливість забезпечити ефективну роботу [8; 11].

Досвід роботи інформаційно-аналітичних підрозділів, узагальнений у низці монографій та статей [3-5; 7; 8; 10-13; 15-18], виявив цілий комплекс проблем, які потребують вирішення: відповідальність за той або інший вид інформаційних ресурсів, режим обміну й надання інформації всередині управлінських структур, регламентація продажу інформації, розробка й реалізація загальних принципів створення й функціонування відомчих інформаційно-аналітичних систем. Особливого значення при цьому набуває фінансове забезпечення створюваних та функціонуючих інформаційно-аналітичних підрозділів у бібліотеках, що забезпечують прийняття управлінських рішень у СКС.

Загалом, практична реалізація системи підтримки прийняття управлінських рішень у вітчизняній СКС потребує не лише вирішення складних науково-інженерних завдань, пов'язаних із конструюванням спеціалізованого програмно-апаратного комплексу на базі сучасних інформаційних технологій і спеціальних прикладних програмних засобів, акумулювання відповідних фінансових ресурсів, але й попереднього визначення методологічних зasad формування зазначененої системи. На наш погляд, зазначена система повинна базуватися, наряду з іншими, на запропонованій І. Бестужевим-Ладою «методиці довгострокового попереджувального аналізу даних». Ця методика [1; 3; 6; 10] передбачає такі кроки:

- 1) постановка проблем і побудова їхньої ієрархії, що складається з ключових і субключових проблем. При цьому бажана так звана індикація проблем, тобто подання їх у вигляді впорядкованої сукупності індикатумів – найменувань конкретних показників та індикаторів;

2) виявлення перспективних проблем, до яких належать:

а) ті, що назривають і вже даються відзнаки;

б) очікувані – ті, що ще не виникли, але можуть почати визрівати за певних умов.

Поряд із перспективними, мають враховуватись і поточні проблеми. Якщо останні можуть фіксуватись особою, яка приймає рішення, та її апаратом, то для виявлення перспективних проблем потрібна група експертів;

3) цілепокладання, яке включає визначення мети, заради якої здійснюються всі рішення. Головним критерієм цілепокладання є досягнення оптимуму;

4) побудова «дерева рішень» і аналіз наслідків його прийняття. На цьому етапі найважливішим є попереднє врахування негативних наслідків тих чи інших рішень.

Враховуючи результати досліджень, зокрема [1; 3; 7; 8; 11-13; 17], вважаємо, що до складу системи інформаційно-аналітичного забезпечення СКС повинні також входити такі основні модулі:

- 1) введення, контролю і дослідження вхідної інформації, її первинної обробки;
- 2) конструювання і адаптації моделей (їхніх структурних та прогнозних форм);
- 3) дослідження, селекції та композиції моделей, що конструюються;
- 4) контролю і діагностування стану СКС;
- 5) напрацювання допустимих альтернативних рішень;
- 6) взаємодії галузевих та місцевих органів управління СКС;
- 7) врахування впливу внутрішніх і зовнішніх змін й обмежень на СКС;
- 8) підтримки адміністрування баз даних і банку знань;
- 9) визначення і коригування цілей, стратегії та завдань розвитку СКС України;
- 10) навчання і тренінгу.

При цьому, бібліотечні установи відповідного рівня, без значних додаткових вкладень (фінансових, матеріальних і організаційно-кадрових), в змозі взяти на себе забезпечення функціонування таких модулів:

- введення, контролю і дослідження вхідної інформації, її первинної обробки;
- взаємодії галузевих та місцевих органів управління СКС;
- врахування впливу внутрішніх і зовнішніх змін й обмежень на СКС;
- підтримки адміністрування баз даних і банку знань;
- навчання і тренінгу.

Інші складові (модулі) системи інформаційно-аналітичного забезпечення СКС також можуть, на нашу думку, успішно знайти свою реалізацію в деяких бібліотечних установах, певна річ, за умов відповідного матеріально-фінансового, організаційного та кадрового забезпечення.

Загалом, інформаційно-аналітичне забезпечення управлінських структур СКС повинне розглядатися як складова частина соціокомунікаційних процесів, де необхідність і специфічний характер інформування керівництва визначаються вимогами систематичного аналізу й упорядкування необхідної інформації. Структура інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень у СКС, як і в будь-якій іншій галузі, може вважатися оптимальною лише тоді, коли вона в даних конкретних умовах максимально сприяє виконанню загальних функцій управління – прогнозуванню, плануванню, організації, координації обліку, контролю, регулюванню, активізації, стимулюванню, кожна з яких потребує відповідного до змісту, форми, обсягу, місця й часу подання даних.

Таким чином, управлінські рішення і впливи є основним результатом, квінтесенцією управлінської діяльності, яка, до речі, за своєю природою є суто інформаційною діяльністю. Тенденції сучасного розвитку методології прийняття управлінських рішень свідчать про те, що відбувається процес якісного оновлення всіх складових системи управління, який потребує структурних і ментальних змін як у СКС, так і в діяльності осіб, що приймають рішення. Бібліотека має значні потенційні можливості для того, щоб стати провідною складовою системи інформаційно-аналітичного забезпечення СКС суспільства, але для цього необхідне вирішення низки проблем. Останнє, а також, сам процес прийняття рішень із прогнозування, стратегічного планування, вибору раціональної структури СКС та її кадрового забезпечення, створення високоефективних мотиваційних підходів, розроблення і застосування сучасних методів контролю – все це потребує подальших досліджень у відповідному напрямі інформаційно-аналітичної діяльності.

Використана література

1. Амосов О. Організаційно-аналітичне забезпечення прийняття управлінських рішень стосовно державного регулювання сучасної української економіки / О.Амосов, А.Дегтяр // Вісн. НАДУ. – 2003. – №3. – С. 24-30.
2. Афонцев С. Неопределенность и проблемы экономической трансформации / С. Афонцев // Мировая экономика и междунар. эконом. отношения. – 1996. – № 10. – С. 20-23.
3. Бакуменко В.Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики : моногр. / В.Д. Бакуменко. – К. : Вид-во УАДУ, 2000. – 328 с.
4. Бебик В.М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рілейшнз : моногр. / В.М. Бебик – К. : МАУП, 2005. – 440 с.
5. Бейліс Л.І. Бібліотека як соціально-комунікативний центр наукової інформації / Л.І. Бейліс // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2008. – №4. – С. 64-69.

6. Ващенко К. Роль політичного прогнозування у формуванні стратегічних зasad суспільного розвитку / К. Ващенко // Освіта регіону. – 2008. - № 1-2. – С. 33-37.
7. Информационное обеспечение руководящих работников объединений, предприятий и организаций / В.М. Бирбераер, Г.И. Калитич, В.Е. Смирнов, В.И. Третяк. – К. : УкрНИИНТИ, 1981. – 48 с.
8. Ільганаєва В.О. Аналітика в структурі бібліотечної діяльності / В.О. Ільганаєва // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. – Х. : ХДАК, 2007. – Вип. 23. – С. 109-117.
9. Ільганаєва В.О. Інституалізація соціально-комунікаційної сфери суспільства / В.О. Ільганаєва // Освіта регіону. – 2008. – № 1-2. – С. 148-153.
10. Ковальчук К.Ф. Интеллектуальная поддержка принятия экономических решений / К.Ф. Ковальчук ; отв. ред. О.П. Суслов. – Донецк : НЭП НАН Украины, 1996. – 224 с.
11. Курносов Ю.В. Аналитика, методология, технология и организация информационной аналитической работы / Ю.В. Курносов, П.Ю. Конотопов. – М. : РУСАКИ, 2004. – 512 с.
12. Мелюхин И. Информационно-аналитическая деятельность как она есть / И. Мелюхин // Информационные ресурсы России. – 1999. – №1. – С. 11-14.
13. Пархоменко В.Д. Інформаційна аналітика у сфері науково-технічної діяльності : монографія / В.Д. Пархоменко, О.В. Пархоменко. – К. : УкрІНТЕІ, 2006. – 224 с.
14. Рейльян Я.Р. Аналитическая основа принятия управлеченческих решений / Я.Р. Рейльян. – М. : Финансы и статистика, 1989. – 182 с.
15. Семенюк Е. П. Інформаційно-аналітична діяльність у структурі та механізмах соціальної практики / Е. П. Семенюк // Науково-технічна інформація. – 2003. – № 2. – С. 42-44.
16. Слободяник М.С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / М.С. Слободяник. – К. : Ред. журн. "Бібл. вісн.", 1995. – 268 с.
17. Сляднева Н.А. Информационно-аналитическая деятельность: проблемы и перспективы / Н.А. Сляднева // Информационные ресурсы России. – 2001. – № 2. – С. 14-21.
18. Сорока М.Б. Національна система реферування української наукової літератури / М.Б. Сорока ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2002. – 209 с.
19. Социальные коммуникации: теория, методология, деятельность : словарь-справочник / авт.-сост. В.А. Ильганаева. –Х. : КП «Город. Типография», 2009. – 392 с.

ОСНОВНІ ЗАСАДИ РЕФЕРУВАННЯ ДОКУМЕНТІВ ЯК СФЕРИ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

I.O. Коханова

Розглядається процес створення національної системи реферативної інформації в Україні. Аналізуються методологічні та практичні засади реферування документів та проблеми, які з ними пов'язані. Висвітлюються теоретичні положення, які допоможуть їх уникнути.

Ключові слова: реферування документів, реферативний аналіз, інформаційна цінність, інформаційна ємність, індикативний реферат, інформативний реферат, індикативні маркери, інформативні маркери, екстрагування, автоматичне реферування.

THE MAIN PRINCIPLES OF ABSTRACTING AS BRANCH PRACTISE ACTIVITY

I.O. Kokhanova

The article discusses process of creating national system of review information in Ukraine. Methodological and practical basis of this process and possible problems are analyzed. The theoretical basis, which can help to avoid it are explored.

Keywords: abstracting, abstract analysis, informative value, informative capacity, indicative abstract, informative abstract, indicative marker, informative marker, extracting, automatic abstracting.

Зі здобуттям незалежності та входженням України до світового інформаційного простору, постала нагальна необхідність створення інформаційних ресурсів держави, вироблення і забезпечення суспільства інформаційними продуктами і послугами. І, насамкінець – створення якісно нової ланки практичної діяльності – системи вітчизняного реферування документів, яка б охоплювала всі галузі знань та не була дискретною.

Більшість вітчизняних фахівців, які займаються вивченням процесів становлення національної системи реферативної інформації, серед яких: В. Бірбраер, М. Вівчарик,

Л. Костенко, Л. Кочубей, М. Сорока [1; 2; 3; 5] та інші, нині вбачають початковий етап формування концепції вітчизняної системи реферування та видання реферативної інформації; реферативні джерела з суспільних наук розглядають як основу системи інформаційного забезпечення державотворчого поступу України; намагаються сформулювати методологічні та практичні засади розробки та створення українських реферативних видань.

Вивчаючи сучасний стан національної системи реферування в Україні, ставимо за мету дослідити основні підвалини практичного реферування та проблеми, які можуть постати перед референтом у процесі опрацювання першоджерел. Слід зазначити, що, не зважаючи на широкий спектр методів реферування, цей процес залишається вкрай суб'єктивним. Звісно, референт не може у тексті реферату подавати власні думки та точки зору з приводу первинного документа, на відміну від анататора. Але, методи перефразування та інтерпретації, застосовані у процесі згортання інформації, можуть досить сильно змінити контекст викладу змісту оригіналу документа.

Нині головним центром, який здійснює опрацювання наукових текстів та підготовку реферативної інформації з усіх галузей знань в межах країни, є Книжкова палата України.

Реферування документів є новим напрямом діяльності для цього закладу.

Для його виконання навесні 1997 р. було засновано окремий структурний підрозділ – відділ реферування інформації, діяльність якого спрямована на створення реферативних баз даних шляхом підготовки реферативних журналів і генерування реферативно-бібліографічної інформації та на дослідження процесів її підготовки.

Не зважаючи на вичерпну повноту отримання усіх друкованих джерел, які дозволять охопити та задоволити всі інформаційні потреби вітчизняних науковців інформаційними ресурсами – працівникам Книжкової палати необхідно скооперувати свою діяльність із провідними реферативними агенціями світу, науковцями Академії наук України для окреслення професійних зasad реферування як сфери практичної діяльності, створення відповідної нормативно-методичної бази з підготовки реферативних видань та широкого видового спектру рефератів до них (індикативних, інформативних, рефератів-екстрактів, рефератів-резюме, аналітичних оглядів тощо).

Кваліфікований референт чітко має усвідомлювати таке. Від викладу матеріалу у рефераті залежатиме його адекватне сприйняття користувачами. Матеріал у рефераті можна викладати в тій самій послідовності, як і в першоджерелі, а можна цю послідовність обумовлювати значенням різних аспектів змісту. Тому, доцільно аспекти ранжувати, тобто встановлювати послідовність за ступенем значущості. Визначаючи вид майбутнього реферату, враховувати категорію потенційних користувачів, для яких складається реферат, характер інформаційного

запиту (фактографічний чи документний); розуміти, чи буде реферат елементом видавничого оформлення документу або його надрукують у реферативному виданні тощо.

На етапі реферативного аналізу референту слід виявити основні аспекти змісту документа, усвідомити сутність основного об'єкта вивчення, його особливостей та властивостей, переваг та недоліків, мети та методів дослідження, отриманих результатів, висновків та сфери застосування. І, обов'язково, подати ті групи важливих та принципових відомостей про зміст першоджерела, які не можна проігнорувати.

Традиційно фахівці виокремлюють 3 групи відомостей, які завжди слід відбивати у тексті майбутнього наукового реферату:

1) нові ідеї, гіпотези, експериментальні дані, нові методики, опис нових оригінальних конструкцій механізмів, інформацію про відкриття та дослідження нових явищ або процесів тощо;

2) фактичні дані, що не є принципово новими – відомості про застосування традиційних методів та технологій, фактичні показники, формули, цифрові дані, будь-які обчислення та відсоткові показники, які будуть зрозумілими користувачу-науковцю та можуть істотно скоротити текст реферату;

3) відомості, які використовують як ілюстративний матеріал, це може бути певна аргументація автора первинного документа.

Також слід усвідомлювати, що вивчення будь-якого наукового тексту потребує уміння визначати інформаційну цінність його окремих елементів, а саме, термінів як основних структуроутворюючих та змістовних компонентів. Не лише автоматичне реферування, анотування, інформаційний пошук, але й переклад (наукового технічного) тексту різною мірою об'єднується з його семантичною компресією (змістовним стисненням). У зв'язку з цим виникає низка питань, головним серед яких є те – як адекватно визначити інформаційну цінність тієї чи іншої одиниці тексту.

Інформаційну цінність терміна слід розуміти як його здатність підвищувати інформаційний потенціал (тезаурус) реципієнта [6].

Інформаційна цінність будь-якого терміна залежить від потреб користувача, його знань, кваліфікації, попереднього досвіду тощо. Взагалі немає сенсу говорити про інформаційну цінність терміна безвідносно до конкретної ситуації.

Розрізняють системну та дискурсивну цінність терміна.

Системна цінність – це цінність терміна як елемента термінологічної системи певної галузі знань;

Дискурсивна цінність – цінність терміна як елемента наукового тексту.

Як системна так і дискурсивна цінності мають ієархічний характер (цінність у межах системи, підсистеми, в межах тексту, підтексту).

Крім того, в обох випадках додатково виокремлюється низка аспектів, які відображають галузь (підгалузь) знання, по відношенню до якої визначається цінність терміна та конкретне питання, яке цікавить реципієнта-користувача.

У зв'язку з цим можна виокремити: предметно-орієнтовану та проблемно-орієнтовану цінність терміна.

Серед семантичних характеристик слова як елемента лексичної системи важливу роль відіграють дві – семантична складність та семантична продуктивність.

Семантична складність розуміється як роль слова у формуванні певної логіко-семантичної системи, а саме – термінології.

Терміни з великою когнітивною (пізнавальною) значимістю співвідносяться з базовими поняттями відповідної галузі знань. Більшість з яких має широку сферу функціонування. Ці терміни відомі не лише фахівцям, але й широкому загалу.

Терміни з низькою когнітивною значимістю відображають вузькоспеціальні поняття високого ступеня диференціації (більшість із них не мають усталених російських або українських еквівалентів).

Терміни з великою інформативною ємністю у більшості випадків відповідають складним спеціальним поняттям. У спеціальних довідниках зафікована лише частина таких лексичних одиниць. Серед відсутніх – багато нових термінів: мовних та авторських неологізмів, що відбивають поняття, які нещодавно виникли.

Терміни з малою інформаційною ємністю частіше за все передають поняття досить широкої сфери функціонування.

Оскільки в мові терміни з великою когнітивною значимістю відображають певні категоріальні поняття відповідної галузі знань, вони відіграють важливе значення у формуванні терміносистеми [4].

Значення термінів у науковому тексті відрізняється від їхнього значення у терміносистемі. У тексті терміни з великою когнітивною значимістю несуть досить низьке змістовне навантаження. Вони не стільки передають нову інформацію, скільки відносять її до певних базових категорій відповідної галузі науки, тобто виконують роль своєрідних *категоріальних або індикативних маркерів*.

У зв'язному тексті їхня головна функція – індикативна: вони є показниками тих понять, до яких відноситься текст. Саме в цьому їхня цінність для розуміння наукового тексту, а також для різних видів його інтелектуальної обробки, пов'язаних зі стисненням інформації та вилученням нових знань.

Терміни з великою інформаційною ємністю означають складні спеціальні поняття малої уживаності. В науковому тексті саме вони набувають особливого статусу, оскільки саме вони передають нову інформацію – саме ту, за ради якої і створюється текст. Вони відіграють роль *інформативних маркерів* [7].

Лінійно-композиційна структура наукового тексту визначається міцністю семантичних зв'язків між лінійними фрагментами тексту. Вона знаходить своє відображення в членуванні тексту на відносно самостійні у змістовному значенні лінійні відрізки –вступ, основну частину тексту (з можливим подальшим поділом на підрозділи, в яких описуються завдання, методи дослідження, проведені експерименти, обговорюються їхні результати тощо) та заключну частину.

Когнітивна (пізнавальна) структура наукового тексту визначається розподіленням у тексті елементів, що несуть нові знання, відбивають та пояснюють нові поняття.

У центральних розділах тексту (в основній частині) найчастіше зустрічаються терміни з великою, відносно вступу та заключної частини, інформаційною значимістю. Це свідчить про те, що у вступі та заключній частині перевага надається термінам з більш загальним значенням, а саме, *індикативним маркерам*, а у центральних розділах – інформаційно насиченим термінам, тобто *інформаційним маркерам* [6].

Це можна проілюструвати наступним чином. Візьмемо дві опрацьовані наукові статті, на які складено реферати-екстракти. Вони є вкрай лаконічними та інформаційно насиченими, тому що складені, переважним чином, з маркованих речень з означеннями видами маркерів.

Григорьев В. А. Знак и понятие / В. А. Григорьев // Науч. техн. информация. – 2004. – №3. – С. 7-21.

В статье говорится, что в неформальной интеллектуальной системе знак, понятие и чувство неразрывно связаны единым процессом и потому возникают одновременно. Достоинством работы является разработанный поход, позволяющий решить ряд фундаментальных проблем: выполнить градацию понятия по уровню формальности, выявить общность понятия и неформальной интеллектуальной системы.

Брудный И. М. Политика идентичности и посткоммунистический выбор России // Полис. – 2002. – №1. – С. 87-105.

Автором ставится задача доказать, что национальная идентичность – критический фактор для понимания современных политических проблем России. В статье актуальным представляются посткоммунистические реформы, которые позволили бы сосредоточить в своих руках политическую и экономическую власть, но недостаток в том, что эти реформы делают быт россиян еще труднее, чем в конце правления коммунистов.

Сущность этой статьи заключается в том, что в России была фактически узаконена нелиберальная концепция ее государственности, а сульмая либералами «жизнь как в Европе» превратилась в отдаленную мечту.

Стосовно термінів наукових статей, то, як правило, їхні тексти складаються з фрагментів, які умовно можна поділити на *дескриптивні* та *конструктивні*. До перших належать: опис пристрой та конструкцій; викладення сутності експерименту; його обговорення тощо. До другої – безпосередньо концептуальна частина наукового тексту – викладення гіпотези, наукових методів, винаходів, запропонованих пристрой та систем, що фактично і є комунікативним завданням автора.

«Нові» терміни, як правило, концентруються в центральних фрагментах відповідних структур тексту: в центральних розділах статті їх більше, ніж у вступі чи заключній частині; в центральних абзацах розділу їх більше, ніж у первих та останніх абзацах; в центральних реченнях абзацу вони зтрапляються частіше, ніж у першому чи останньому [9].

Слід ще раз підкреслити, що характерною особливістю методів реферування є те, що вони спрямовані на виявлення та відбиття у вторинному документі основних положень змісту первинного документа. Якщо в процесі традиційного реферування це відбувається, в більшості випадків, інтуїтивно, то в межах, наприклад, автоматичного реферування під основним змістом зазвичай розуміють речення, які виділяють та екстрагують на основі зафікованих у словниках лексико-граматичних ознак [10].

Таким чином, наголошується, що методика автоматичного реферування передбачає три основні етапи:

1. складання словника;
2. перегляд тексту оригіналу документа та виявлення речень, які містять лексико-граматичні одиниці, вказані у словнику;
3. екстрагування виявлених речень та складання тексту реферату.

Залежно від структури словника можна назвати два підходи до автоматизованого реферування: реферування на основі словників нетематичної лексики та реферування на основі словників тематичної лексики. Прикладом першого підходу є методика маркерного реферування. Такий вид реферування здійснюється на основі словника маркерів, індикаторів та конекторів. Під маркерами розуміються слова або словосполучення, які точно та адекватно відбивають аспекти змісту перводжерела (аспект цільової установки, запропонованого варіанта вирішення проблеми, недоліками або перевагами роботи, отриманими результатами тощо).

Індикатори, на відміну від маркерів, не пов'язані з певним аспектом змісту, але вони вказують на речення, яким автор надає особливого значення (слід підкреслити, необхідно зазначити).

Конектори слугують для виділення речень, пов'язаних із маркерованими.

Екстрагування здійснюється з використанням словника маркерів та індикаторів та передбачає такі етапи: перегляд тексту першоджерела та виписування речень, у яких є маркери. Речення з індикаторами референт виписує лише у тому випадку, якщо, на його думку, одних маркерованих речень недостатньо.

Маркерне реферування застосовують лише для документів великого обсягу (наукові статті, монографії), в яких можна виділити певні аспекти. Перевагою такого виду реферування є те, що воно може здійснюватися безвідносно до предметної сфери первинного документа.

Прикладом складання рефератів на основі словників тематичної лексики може бути реферування, яке базується на ідеї, що найбільш значуща інформація в першоджерелі міститься в окремих реченнях, які мають більшу функціональну вагу, ніж інші. Функціональна вага речень розглядається як кількість зв'язків між даним реченням та іншими реченнями даного тексту. Кожен зв'язок – це повторення іменника, дієслова, прислівника, прикметника, який належить до даної предметної сфери. У процесі реферування на основі словника тематичної лексики підраховується функціональна вага речень у первинному тексті і, речення з більшою функціональною вагою включаються в текст реферату. Недоліком функціонального реферування є те, що він може використовуватися лише по відношенню до текстів певної, досить вузької предметної сфери, а перевагою – його застосування не лише для реферування наукових, але й газетних текстів різного обсягу.

Загальними недоліками обох підходів до автоматичного реферування є складність складання словників та дискретність отримуваних текстів рефератів.

Отже, референт-професіонал у своїй практичній діяльності може використовувати цілу низку методів згортання інформації, але слід розуміти, що деякі з них можуть додавати до тексту вторинного документа велику частку суб'єктивізму. Наприклад, методи перефразування та інтерпретації. Стосовно методів автоматичного реферування – їх лише починають опановувати українські фахівці.

Темою подальшого дослідження може бути джерелознавчий пошук та ретельніше вивчення практичного досвіду зарубіжних колег приводу автоматичного реферування.

Використана література

1. Бірбраєр В. До концепції вітчизняної системи реферування та видання реферативної інформації / В. Бірбраєр, Л. Костенко // Вісн. Кн. палати. – 1998. – №3. – С. 25-26.
2. Вівчарик М. Український реферативний журнал «Політика. Політичні науки» в системі інформаційного забезпечення державотворчого поступу України / М. Вівчарик, Л. Кочубей // Вісн. Кн. палати. – 1998. – 34. – С. 20-21.

3. Кочубей Л. Відділ реферування інформації Книжкової Палати України: сучасний стан та перспективи /Л. Кочубей // Вісн. Кн. палати. – 1998. – №10. – С. 6-7.
4. Подпольный Д. Ф. Об определении значимости слова / Д.Ф. Подпольный // Науч. и техн. информация. Сер. 2. – 1989. – №2. – С. 9-15.
5. Сорока М, Система реферування українських наукових видань (основні концептуальні положення) / М. Сорока // Бібл. вісн. – 1999. – №3. – С. 5-7.
6. Скороходько Э.Ф. Информационная ценность термина в научном тексте (индикативные и информативные маркеры) / Э.Ф. Скороходько // Науч. и техн. информация. Сер. 2. – 1998. – №9. – С. 13-22.
7. Скороходько Э. Ф. Семантическая продуктивность и семантическая емкость слова в общеупотребительной и терминологической лексике: некоторые количественные характеристики / Э. Ф. Скороходько // Науч. и техн. информация. Сер. 2. – 1997. – №2. – С. 1-13.
8. Скороходько Э. Ф. Роль системо- и текстообусловленных характеристик термина в частотном индексировании научных текстов / Э. Ф. Скороходько // Науч. и техн. информация. Сер. 2. – 2002. – №8. – С. 1-6.
9. Скороходько Э. Ф. Термины, выраждающие новые знания / Э. Ф. Скороходько // Науч. и техн. информация. Сер. 2. – 1999. – №4. – С. 13-22.

ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОТЕСТАНТСЬКОЇ КОМУНІКАЦІЇ УКРАЇНИ

M.A. Балаклицький

Тема протестантської комунікації зазнає повільної легалізації в церковному та світському науковому середовищі України. Ступінь дослідженості даної теми потребує комплексного розгляду протестантської комунікації України в контексті російськомовного протестантизма і країн колишнього соцтабору з зачлененням теоретичних розробок західних протестантських дослідників у цій галузі.

Ключові слова: комунікація, технологія, медіа, протестант.

HISTORIOGRAPHY OF PROTESTANT COMMUNICATION OF UKRAINE

M.A. Balaklyts'kyj

The theme of Protestant communication is slowly legalized in clerical and secular scientific spheres of Ukraine. The level of exploration of this topic requires a comprehensive consideration of the Protestant communication of Ukraine in the context of Russian-speaking Protestantism and the former Socialist camp with theoretical works of Western Protestant scholars in this field.

Keywords: communication, technology, media, Protestant.

Одним із масштабних процесів у світових медіа є медіатизація релігії – повернення релігій у публічну сферу через ЗМК. Релігії відіграють дедалі помітнішу роль як джерело цінностей та ідентичності, етичних принципів і (державної) ідеології. Поширення ліберальної демократії на пострадянському просторі, уприступнення комунікаційних технологій, зокрема тенденція веб 2.0 збільшують шанси релігійних меншин на конкуренцію в медіасфері. Це диктує потребу у вивченні, зокрема, комунікації українських протестантів – конфесії, що за умови збереження темпів росту може в майбутньому десятилітті стати третім за чисельністю релігійним утворенням України. Метою нашої статті є огляд провідних медіадосліджень із цієї теми.

Під комунікацією ми розуміємо спілкування (інформаційний обмін) двох і більше сторін із використанням спеціалізованих технічних засобів. Українські протестанти – громадяни або вихідці з України будь-якої національності, які є членами протестантських церков України: лутерани, реформати (кальвіністи); меноніти, евангельські християни, баптисти, п'ятидесятники, адвентисти; харизмати тощо. Протестантська комунікація – технічно опосередковані інформаційні потоки протестантських церков: внутрішні (між одновірцями чи представниками різних церков) та зовнішні (між церквою та суспільством).

Перша відома нам спроба осмислення протестантської комунікації України (1895) належить Лесі Українці [1] – вона розглядає зміст журналу евангельських християн «Беседа».

Діаспорний історик Г. Домашовець [2] вважає баптистів єдиним напрямком українського протестантизму, який робить внесок в українську національну культуру. Попередниками української евангельської літератури він називає М. Костомарова з його «Книгами буття українського народу» й М. Драгоманова, наводячи список праць останнього з історії українського протестантизму. Домашовець твердить, що основний розвій баптистської літератури та преси відбувся за кордоном через відсутність релігійної свободи на українських землях, і на доказ цього називає 22 журнали, видаваних українськими баптистами в Канаді.

Після легалізації урядом П. Столипіна 1906 р. протестанти займаються практичною журналістикою. Їхні видавничі проекти привертали увагу оглядачів різної політичної та світоглядної орієнтації, що диктувало й тональність відгуків від доброзичливих, які відмічали миролюбну і толерантну ідеологію цих часописів, яка різко контрастувала з братовбивчою пропагандою 1920-х, до упереджених «пресових доносів», у яких «німецьких засланців» обвинуватили в різноманітних злочинах аж до державного перевороту. Значно кращим було становище протестантської преси в Речі Посполитій.

Цю журналістську традицію було перервано на шість років між 1939 р. (часом закриття протестантських часописів у Західній Україні) і 1945 р., коли в Москві було створено «Братський вестник» – єдиний періодичний орган радянських протестантів. Журнал став сучасником багатьох суперечливих подій, найболючішими з яких були розкол церкви евангельських християн-баптистів (1959–1963) і переслідування протестантів під час хрущовського правління. Це пояснює, чому публікації часопису породжували рукописні коментарі, автори яких використовували оприлюднені на його шпальтах дані в ідеологічних баталіях. Розкол стався через диктат радянської влади, керівництва союзу та неприпустимі, на думку опозиції – сформованої Ініціативної групи – поступки цьому тискові. З початку 1960-х почали виходити відкриті листи до влади з вимогою розширення релігійних свобод,

списки арештованих за віру, а з 1970-х рр. приблизно п'ять разів на рік оприлюднювало самвидавний «Бюллетень Совета родственников узников ЕХБ». Пожвавлення міжнародного туризму дозволило вивезти представну частину протестантського самвидаву на Захід. Загострення «холодної війни» та антирадянські настрої на Заході, особливо після виходу «Архіпелагу ГУЛАГ» О. Солженицина в протестантському видавництві YMCA-Press у Парижі, довели існування в СРСР релігійного інакомислія, що викликало низку закордонних досліджень протестантської комунікації на цій території. Найвідомішою розвідкою з них є книга В. Заватські «Євангельські християни в СРСР після Другої світової війни» [3]. У ній автор аналізує відмінне уявлення про факт і конфлікт інтерпретацій тих самих подій у легальній та нелегальній пресі баптистів, причини, які породили нелегальну пресу, типи нелегальних публікацій і заходи протистояння влади релігійному дисидентству, а також роль і ефективність самвидаву в інформуванні світової громадськості про релігійне життя за «залізною завісою».

Українські дослідники почали писати про «Братський вестник» аж 1989 р. Тоді вийшло двоє брошур, започатковуючи нездійснену серію: огляд змісту «Братського вестника» та методична розборка до *критичного* розгляду цього періодичного органу.

1993 р. М. Елліott заснував у США журнал «Вісник церков і служінь «Схід-Захід» («East-West Church & Ministry Report») як довідник для закордонних місіонерів, які працюють на території колишнього соцтабору. Часопис містить низку інформативних статей про стан справ у протестантській журналістиці та книговиданні на цих теренах. Провідними дописувачами органу є М. Елліott, Ш. Мампер, В. Заватські, Дж. МакНейл, М. Мойл, Г. Деві та Б. Мілн.

В Україні студії протестантських медіа з'являються 1995 року. Курс лекцій В. Любашенко створив тенденцію, не перервану до сих пір: авторка перелічила періодичні видання, друковані різними напрямками українського протестантизму [4]. Такий підхід став компонентом низки пізніших студій, хіба що додалося називання видавництв і радіостанцій. Після восьмирічного досвіду проведення освітніх семінарів для редакцій протестантських журналів пострадянського простору і Східної Європи Ш. Мампер визнала, що «дотепер ніхто не знає, скільки їх [протестантських журналів – М.Б.] є насправді [5, с. 9]». Більшу цінність становлять спроби систематизації даних про протестантську пресу. С. Головащенко подає таблицю видань, випущених в Україні, Росії та діаспорі з кінця XIX ст. до першої половини ХХ ст. [6, 276-277], О. Назаркіна – за 1993-2000 роки [7, с. 211].

Другим із цих двох авторів є М. Пейтер [8], чия бакалаврська робота становить оригінальне дослідження теорії протестантського радіомовлення. Використовуючи схему комунікації Г. Ласвелла, автор наполягає на принциповій відмінності християнської

комунікації від світської. На його думку, основою християнської радіожурналістики є біблійна інтерпретація фактів. Вона передбачає духовне відродження слухача; мета християнського радіомовлення: невіруючого – привести до Бога, для віруючого – поглибити стосунки з Ним. Діалог з аудиторією повинен будуватися на пошуку спільних інтересів, з яких універсальними є екзистенційна невдоволеність, відчуття внутрішньої порожнечі, самотності, вини, страх смерті. Пейтер називає функції християнського радіомовлення: євангелізаційну, духовно-настановчу, навчально-просвітницьку, інформаційну.

Бурхливий ріст протестантської періодики привернув дослідників поза конфесійними межами цієї гілки християнства. 1996 р. А. Юраш у своїй дисертації вперше здійснив представний огляд протестантської преси України за конфесійним критерієм [9]. Важливою характеристикою його праці є атрибуція видань, заснованих протестантськими місіями.

Того самого року на цю тенденцію відгукнувся журнал «Людина і світ», запропонувавши С. Мірошниченку провести контент-аналіз релігійних програм у харківському телевізорі. Журналіст дійшов висновок, що «Розподіл ефірного часу за конфесійною ознакою свідчить зовсім не про симпатії населення до певної релігії, а про місіонерську активність тієї чи іншої спільноти в Україні та чи не передовсім про її фінансові можливості. ...61% усього релігійного телемовлення в Україні припадає на протестантів переважно західного походження... православні ієрархи поступаються Рику Реннеру чи Мерилін Хіккі в ораторському мистецтві та вмінні «тримати» аудиторію [10, 32]». Подальші згадки про протестантів у моніторингу світських ЗМІ України обговорюють проблему тотально неадекватного (в професійному, етичному, правовому, соціальному плані) образу цієї релігійної течії, в той час як медіа цих конфесій відійшли на маргінес уваги непротестантських науковців.

Першими навчальними посібниками з протестантської комунікації були тексти лекцій, прочитаних в Україні закордонними викладачами. Я. Гаммонд виступав у Вищій духовній школі (Київ) у 1996-1997 роках. Його виступи стосувалися біблійної основи для видавничого служіння, ролі друкованого слова в церковній роботі, принципів комунікації, оцінки ресурсів редакції та потреб аудиторії, розгляду стадій підготовки рукопису та макета видання [11]. Р. Бродшов [12] підготував огляд праць західних протестантських авторів із міжкультурної комунікації: питання комунікаційної теорії, процесу пізнання, принципів комунікації, мовних і невербальних шляхів спілкування, впливу соціальних структур на місіонерську комунікацію, ролі мас-медіа та процесу прийняття рішень аудиторією.

1998 р. І. Лешук у збірці есе «Екологія духу» [13] виразив страх консервативного крила протестантської людності перед ознаками формування в Україні інформаційного суспільства, тлумачачи ці ознаки в есхатологічній перспективі біблійного Апокаліпсису. Для

церковних кіл ця книжка надовго стала головним джерелом із даної тематики. Її детальніший розгляд читач знайде в нашій статті «Суперечливий образ комунікаційних технологій у публіцистиці українських протестантів» [14].

Із кінця 1990-х рр. світські релігієзнавці та історики звертаються до попередніх періодів протестантської журналістики на українських землях. А. Ігнатуша [15] почала вивчати протестантську періодику Східної та Наддніпрянської України 1926-1928-х рр. як суспільно-політичне явище. Дослідниця розглядає передумови створення, періодизацію та причини закриття видань, їхній відгук на тогочасні суспільні та міжконфесійні процеси й роль в інтеграції вірних і зміщенні конфесій.

Приваблює науковців і історія євангельської періодики в Західній Україні, де стабільною увагою тішиться євангелічний журнал «Віра і наука» (з 1929 р. «Українська реформація»), що виходив у Станіславові та Коломиї в 1925-1939 рр. І. Монолатій [15] характеризує зміст цього часопису. В. Глаголюк [16] робить огляд змісту євангелічних видань Покуття 1920-1930-х рр. під кутом питань релігійного виховання. Я. Клачков у своїй монографії з історії протестантської журналістики в Польщі 1918-1939 рр. [17] окремий розділ приділяє виданням для українців, відмічаючи цільову аудиторію, концепцію видань, класифікує типи публікацій.

Учасники щорічного наукового симпозіуму «Людина і християнський світогляд» (Сімферополь), організованого протестантами, регулярно торкаються теми інформаційного суспільства і впливу технологій на людське життя. Нецерковні особи використовують цей майданчик для тотальної критики медіатизованого сьогодення з консервативних позицій. Протестантських доповідачів теж характеризує критичний пафос, однак вони наголошують, що зупинити технологічний розвиток неможливо, і зазначають, що люди проектиують у технологію власну гріховну сутність, а усвідомлення людиною своєї залежності від Бога дозволить підважити опертя на технологію (Д. Гант), пропонують низку порад щодо регулювання впливу Інтернету на особу (Д. Кріді), полемізують із постмодерністськими презумпціями відсутності смислу на основі розгляду сутності інформації (В. Комлев).

У 2000-і рр. увага протестантів до мас-медіа стає систематичною. Це можна пояснити формуванням прошарку церковної інтелігенції, яка отримала світську освіту, повсюдним зниженням ефективності спонтанної євангелізації, що змушувало замислитися над необхідністю вироблення професійних вимог до роботи місіонера, а також над засвоєнням нових форм присутності церкви в світі, в тому числі через ЗМК. Протестантська мемуаристика збирається ентузіастами, щоб стати матеріалом праць з історії цих конфесій. У ній знаходиться місце і для розділів про церковні медіа.

В. Франчук [18] подає історію п'ятдесятницьких журналів, котрі виходили на українських землях. Дослідник зазначає функції часописів, робить огляд публікацій, подає короткі біографії членів редакції та основних дописувачів, називає географію розповсюдження. Спогади М. Жукалюка [19] містять розповідь про увірування його батьків після прочитання християнської брошюри, роль російського перекладу Біблії в духовному рості волинських протестантів, роботу християнських колпортерів (мандрівних продавців літератури), диспут навернених у протестантство селян із православним священиком на вимогу останнього; про підпільну видавничу діяльність 1970-х рр.: набір на друкарських машинках уроків суботньої школи, щоденних і щорічних молитовних читань, перекладних богословських праць, виготовлення саморобних друкарських верстатів; методи проведення євангельських кампаній після падіння СРСР. У пізнішій розвідці [20] автор розповідає про комунікацію адвентистської церкви в Західній Україні за 120 років побутування в цьому регіоні, викладає історію релігійного колпортерства, виступає за помірковану модернізацію церковної комунікації, подає статистику видавничої діяльності цієї конфесії в Україні.

Виникають вітчизняні посібники для журналістів. Природно, їхній зміст обертається довкруги роботи працівника пера – професіонала чи ентузіаста-волонтера. Підручник П. Павлюка [21] викладає основи журналістської майстерності: мотивацію професії журналіста, збір і опрацювання інформації, жанрологію журналістики, редагування своїх творів, спеціальні рекомендації для християнських журналістів, етичні принципи репортера.

Настання цифрової епохи визначило те, що більшу перспективність у справі журналістської освіти виявили менш формальні, «горизонтальні», мережеві об’єднання протестантських медійників. Співробітники херсонської газети «Для ТЕБЯ» Т. Дьяченко і О. Заднепряна уклали матеріали журналістських курсів для розширення авторського складу свого видання. Рецензію на нього читач знайде в нашій статті «Комунікативні стратегії протестантських журналістів України» [22]. Пізніший посібник Г. Мохненка [23] має справу з оптимізацією внутрішньоцерковної комунікації. Його зрілість виявляється в комплексному підході до проблеми, більшій увазі до зворотного зв’язку, увазі до міні-медіа, акценті на дублюванні інформації різними засобами комунікації. Мохненко розглядає проблему кадрів у інформаційному служінні, принципи подачі інформації та неминучі її втрати при передачі, що диктує необхідність повторів і конкретизації аудиторії, варіанти структури інформаційного служіння всередині церкви чи деномінації, а також способи використання інформаційного листка, міні-буллетів, об’яв на домашніх групах, службових записок і недільної проповіді, стендів у приміщеннях церкви, фотознімків, слогану і логотипа церкви.

Розповсюдження Інтернету створило нові можливості для інтеграції протестантських медійників і систематизації даних щодо церковних ЗМК. Інтернет-євангелізм став у

церковному середовищі найпопулярнішим напрямком громадянської журналістики. Українські медійники брали участь у конференціях «Свантекст в Інтернеті», які відбувалися в Росії в 2001-2004 рр. Як у випадку з курсами газети «Для ТЕБЯ», тези доповідей було виставлено он-лайн. Виступи стосувались ідеології Інтернет-службів, інструкцій для початківців, упорядкування християнської інформації в Інтернеті, бізнесу в Інтернеті, Інтернет-евангелізму, внутрішньоцерковної Інтернет-комунікації, редактування мережевих ЗМІ та взаємин Інтернету зі світом офлайну.

У 2002-2006 рр. Євроазіатська акредитаційна асоціація (Одеса) очолила дослідницький проект «Історія євангельського руху в Євразії». В результаті було випущено п'ять дисків з архівними матеріалами (більше 3000 документів) і бібліотекою. На дисках, зокрема, представлено фотокопії легальної преси протестантів, корпус жандармського листування з «сектантської» проблеми, яке зокрема стосується заборон на різні аспекти редактування періодичних видань, вилучення в окремих осіб і з обігу протестантської періодики та літератури, публікації православної преси про протестантів; нелегальна преса; радянські публікації про протестантів, а також відгуки закордонної протестантської періодики про візити баптистських служителів за межі соцтабору.

Із першої половини 2000-х рр. протестанти почали робити академічну кар'єру в світських видах. О. Назаркіна [7] наводить широкий соціологічний матеріал, який дозволяє побачити контекст протестантської комунікації та зрозуміти ментальні установки вірян (зокрема, антиінтелектуальний ухил церков радянського часу), причини заборони перегляду телебачення в традиційних баптистських і п'ятдесятницьких громадах, нелінійний розвиток церковної комунікації, показує місце місіонерської діяльності в комплексі завдань церкви, називає причини негативного ставлення до виступів західних телепроповідників із боку частини українських громадян, наводить статистику росту числа церковних періодичних видань і результати власного опитування щодо ефективності релігійної реклами.

М. Мокієнко описує протестантську комунікацію за відсутності релігійної свободи, подає періодизацію евангелізаційної роботи протестантів у незалежній Україні [24].

На першу половину 2000-х припадає і зміцнення п'ятдесятнико-харизматичного руху в Україні, який починає претендувати на роль представника християнської ойкумені в озвучуванні її соціально-політичної позиції перед суспільством. Завдяки увазі до електронних медіа, які в багатьох країнах стали частиною п'ятдесятницького самовизначення, та послідовному християнському екуменізмі засновані харизматами ЗМІ зайняли нішу загальнопротестантських медіа. Експансіоністська стратегія харизматів вирізняє їх з-поміж поміркованіших журналістських підходів пізньопротестантських течій. 2003 р. Вельбовець започатковував журнал «In Victory», що регулярно поміщає інтерв'ю з

протестантськими пасторами, які проявляють активність у медіасередовищі, та враховує частоту згадок їхніх імен у християнських медіа при складанні рейтингу «Люди року, які вплинули на християнство». Ці інтерв'ю містять інформацію з історії протестантського руху в Україні та на російськомовному просторі, ілюструють сучасні методи церковної комунікації протестантів. Другим типом публікацій є огляди церковної роботи, де аналіз ефективності комунікації протестантських деномінацій є наскрізним мотивом. Третій тип – представлення місіонерського потенціалу нових медіа. 2006 року засноване Вельбовцем інформагентство news.invictory.org розпочало проведення веб-конференцій, де питання ставлять читачі ресурсу. Ці об'ємні інтерв'ю є джерелом інформації про мотивацію протестантських медійників, обставини та методи їхньої роботи, способи долання труднощів, досягнення і плани.

2004 р. з ініціативи Р. Кухарчука було створено всеукраїнську Асоціацію журналістів-християн «Новомедія». Того самого року почалося проведення щорічних конференцій Асоціації, на яких церковні аналітики (як правило, практикуючі медійники) проводять семінари з двох основних напрямків: практичних аспектів масово-комунікаційної діяльності та перспектив церковної роботи в/через ЗМІ. Реалізація аудіо- та відеозаписів цих семінарів зробила їх популярними посібниками серед зацікавлених осіб: мультимедійна інформація легше засвоюється телевізійним поколінням, ніж друкований текст. 2005 р. почався щорічний випуск корпоративного бюллетеня «Новомедія». Як і слід сподіватися, він містить стратегічні положення та офіційні заяви Асоціації, звіти проведених заходів і оголошення майбутніх подій.

П. Александров випустив брошуру з текстом своєї доповіді на конференції Асоціації християнських журналістів у Санкт-Петербурзі 2004 р. Автор твердить, що «найглибша причина аморалізації медіа лежить не в економічній моделі країни або політичному режимі, а в моральній основі журналістики [25, 3]», і заперечує тезу про її ідеологічний нейтралітет. Учень Й. Лося, Александров розглядає історичний розвиток гуманізму як моральної основи сучасної журналістської освіти, робить порівняльний аналіз гуманістичної та християнської основ журналістики, виявляє роль і місце християнської журналістики в житті суспільства, її методологію, соціальні функції та перспективи розвитку. Автор уважає, що християнська етика може бути основою моральної (відтак, соціально відповідальної) журналістики, підставою самоцензури журналіста і самообмеження медійного світу в його тяжінні до прибутків і влади.

У 2004-2006 рр. Т. Бойко випускав газету про християнське книговидання «Книгоноша» (з 2010 р. вона виходить в електронній версії). 2008 р. було створено Асоціацію християнських видавців України, видавництва-члени якої займаються

підтримкою християнських авторів через конкурс християнської літературної критики, школу християнського книговидання, здійснено публікацію відповідних посібників [26].

О. Лахно описує підпільну видавничу діяльність радянського часу Спілки церков євангельських християн-баптистів: указує основні збірні архівних матеріалів із теми, подає історію баптистського самвидаву, оцінює кількість і міру поширення нелегальної літератури серед віруючих, загальну продуктивність видавництва, зазначає використувані технології. Привертає інтерес висновок автора, що «Підпільний друк СЦ ЄХБ дав поштовх політичному самвидаву «шестидесятників», по суті, ставши складовою опозиційного руху радянського дисидентства [27, 51]».

У другій половині 2000-х рр. у протестантському середовищі (главно в молодіжній пресі) була низка спроб критикувати конкретні медіа, досліджувати практичні ефекти їхнього використання, виходячи з медіасередовища як даності та вдаючись до раціональної аргументації та практичних порад. Це критика комп'ютерних ігор, надмірної уваги до мобільного зв'язку, порнографії, профілактика залежності від Інтернету і телебачення тощо.

М. Черенков є одним із ключових аналітиків пострадянського протестантизму. У своїх численних виступах він аналізує духовний стан світської медіакультури та закликає протестантів «здійснити переход від підпільної субкультури до повноцінної культурної реальності. Християнство повинно стати гідною альтернативою знебоженій культурі [28, 28]». Черенков уважає незалежні християнські ЗМІ важелем модернізації церковного середовища й фактором громадянського суспільства [29], закликає до професійних стандартів у всіх аспектах християнського життя [30], зокрема, в журналістиці, докоряє церковні людності за некнижність, відсутність наукового підходу в її діяльності, міжцерковні конфлікти, надмірний консерватизм, маргіналізацію в суспільстві, відмову від спроб щось змінити й прагненні зосередитися на збереженні традицій. Автор переконаний, що «залізна завіса» не тільки ізолювала протестантські церкви від Заходу, але й захищала від інформаційного перевантаження, яке настало з крахом атеїстичної системи. Це перевантаження часто приводить до дезорієнтації в медійному просторі. Однак, «Активність християнських церков не дорівнює їхньому професіоналізму. Як правило, ринок християнських ЗМІ закрито від конкуренції з зовнішнім світом, тому регулюється аж ніяк не професійними принципами. (...) Євангельські церкви... потребують ефективної інформаційної специфікації, резонансної ретрансляції самоідентичності. (...) Незважаючи на те, що спектр питань, поставлених перед церквами суспільством, доволі широкий, відповіді даються лише на ті, котрі цікаві самій церкві, причому формулюються відповіді внутрішньоцерковною, малозрозумілою для суспільства, мовою. Дуже складно розгледіти за набором біблійних цитат позиції церков у відношенні специфічних проблем культури,

освіти, політики, економіки. Очевидно, що крім цитування, абстрактного моралізаторства, емоційної проповіді, ідентичність церкви й суть її послання суспільству може бути виражено в богословських текстах, аналітиці, публіцистиці, науково-популярних статтях, художній літературі, якісній новинарній інформації про резонансні суспільні події, коментарях служителів зі злободенних тем. ... медіапозиція євангельських церков... вимагає глибокої мотивації та богословського обґрунтування зв'язку інформаційного представництва, церковного служіння, місії церкви в світі [31]».

У дисертації О. Спис [32] цій проблематиці присвячено окремий розділ. Авторка оговорює труднощі входження євангельських церков в інформаційний простір, мотивацію протестантів до масово-комунікаційної діяльності, перелічує десятки періодичних видань. Поділяє ЗМІ на а) орієнтовані на внутрішньоцерковне середовище та б) загальнопротестантську аудиторію, та аналізує специфіку змісту обох типів видань. Виокремлює конфесійну стилістику цих видань.

Д. Глік [33] аналізує причини приєднання українських громадян до баптистської церкви. Проведене автором опитування дозволяє судити про роль медіа в цьому процесі.

2008 р. Міжнародна маркетингова група провела маркетингове дослідження потенційної та наявної аудиторії «Світлого радіо Еммануїл» (Київ) [34].

Наприкінці 2008 р. СБУ заарештувала керівництво фінансової структури «King's Capital» і порушила карну справу за статтею «шахрайство». Від самого початку фігурантом у цій справі був відомий київський пастор С. Аделаджа. Висвітлення цієї теми протестантськими журналістами перетворилося на початку 2009 р. на міжнародну дискусію безпрецедентних масштабів, де посутню увагу було приділено обговоренню церковного розуміння свободи слова, журналістської етики, незалежного журналізму, ролі ЗМІ в церковному житті тощо.

На думку С. Свистунова, відтік молоді з пізньопротестантських конфесій (баптистів, п'ятдесятників, адвентистів) і свідків Єгови пояснюється, головним чином, тотальною забороною цих церков на використання «інформаційно-комп'ютерних досягнень» [35, 177]: мобільних телефонів, відеозйомки, перегляду відеопродукції та світського ТБ, виходу в Інтернет, слухання нецерковного радіо. Складно погодитися з думкою науковця хоча б з огляду на масу розвинених Інтернет-ресурсів, мобільний контент, телеканали та радіостанції, створені та підтримувані переважно молодими членами пізньопротестантських деномінацій, однак його пафос підкреслює актуальність цієї теми для церковного середовища.

М. Пальчинська [36] фіксує зростання ролі ЗМІ, перш за все Інтернету, в роботі релігійних організацій України. Тут знаходимо короткий перелік протестантських видань і

намагання визначити їхню специфіку. Також авторка пробує сформулювати критерії оцінки релігійних медіа.

О. Опарін [37] реконструює генеалогію російськомовних журналів адвентистів сьомого дня на широкому історичному тлі. Робота цінна залученням великої кількості архівних матеріалів. Її детальніший огляд міститься в нашій статті «Публістика українських протестантів у книжковому форматі» [38].

Тема протестантської комунікації зазнає повільної легалізації в церковному та світському науковому середовищі України. На сьогодні відносно сформовано уявлення про розвиток протестантської комунікації України до 1990 року. Однак, більшість згаданих робіт – це первинні джерела, принагідні згадки, публістичні виступи, вузькоспрямовані прикладні посібники. Вони не утворюють цілісної картини, залишають низку аспектів аналізованої теми поза увагою; деякі з них містять приголомшливи ляпсуси, відтворюють стереотипи й міфи з політичної та атеїстичної пропаганди, хибують на однобоку подачу матеріалу. Ступінь дослідженості даної теми впотребує комплексного розгляду протестантської комунікації України в контексті російськомовного протестантства і країн колишнього соцтабору з залученням теоретичних розробок західних протестантських дослідників у цій галузі. Це продиктовано несформованістю даної наукової традиції, особливо в україномовному анклаві, а також необхідністю вивчення протестантської комунікації в термінах, органічних для релігійної спільноти, потребою залучення до аналізу «прямої мови» протестантських медійників.

Використана література

1. Українка Леся. Українські баптисти і їх часопис «Беседа» за 1894 рік / Леся Українка. – Львів, 1895.
2. Домашовець Г. Нарис історії Української евангельсько-баптистської церкви / Г. Домашовець. – Ірвінгтон. – Торонто, 1967. — 596 с.
3. Sawatsky W. Soviet Evangelicals since World War II / Walter Sawatsky. – Scottdale, Pennsylvania: Herald Press, 1981. – 528 pp.
4. Любащенко В. История протестантизма в Украине : курс лекций / Любащенко В.І. – Львів : Видавнича спілка «Просвіта», 1995. – 349 с.
5. Mumper S. Christian magazine publishing in the former Soviet Union / Sharon Mumper // East-West Church & Ministry Report. – Vol. 12, No. 4. – 2004. – P. 9-10.
6. История евангельско-баптистского движения в Украине. Материалы и документы / сост. С.И.Головащенко. – Одесса : Богомыслie, 1998. – 277 с.
7. Назаркіна О. Протестантські конфесії в 90-і роки ХХ ст. : баптистські та п'ятидесятницькі течії . 07.00.01 – Історія України : дис... канд. іст. наук. / О.Назаркіна. – Донецьк, 2003. – 221 арк.

8. Пейтер М. Сущность христианского радиовещания. Одесская богословская семинария евангельских христиан-баптистов : дипломная работа / М.Д. Пейтер. – Одесса, 1995. – 57 с.
9. Юраш А. Українська церква у контексті сучасних політичних конфліктів та комунікативних процесів (історико-політичний аспект) / А.Юраш : дис. канд. політолог. наук. 23.00.01 – теорія та історія політолог. науки. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 1996. – 245 арк.
10. Мірошниченко С. Релігія в українському телевізорі / С. Мірошниченко // Людина і світ. – 1996. – № 9. – С. 32–33.
11. Печатное служение в церкви. Курс лекций. Прочитан в Высшей духовной школе в январе 1996 г. и феврале 1997 г. Яном Хаммондом, Австралия. — К., 1997. — 77 с.
12. Bradshaw R. Cross-cultural communication / Roslyn Bradshaw. — Kiev : Ukrainian Evangelical Theological Seminary, 2000. — 32 p.
13. Лещук И. Экология духа / Иван Лещук. — Одесса : Христианское просвещение, 1998. — 290 с.
14. Балаклицький М. Суперечливий образ комунікаційних технологій у публіцистиці українських протестантів / М. Балаклицький (Электронный ресурс) : Интернет-газета «Путь». — 22.02.10. — Режим доступа : <http://www.asd.in.ua/archives/1188296741>
15. Ігнатуша А. Протестантська періодика України як суспільно-політичне явище 20-х рр. ХХ ст. : автореф... канд. іст. наук. — 07.00.01. — Історія України / А.Ігнатуша. — Запоріжжя, 2009. — 20 с.
16. Монолатій І. Українсько-німецькі міжконфесійні взаємини на Покутті у висвітленні часопису «Віра і наука» / Іван Монолатій // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – 2001. – Вип. 9. – С. 141-153.
17. Глаголюк В. Релігійні та християнсько-моральні проблеми виховання на сторінках релігійно-церковної преси Покуття 20–30-х рр. ХХ ст. / В.Глаголюк // Збірник Науково-дослідного центру періодики. — 2003. — № 11. — С. 331–342.
18. Kłaczkow J. Czasopiśmiennictwo protestanckie w Polsce w latach 1918–1939 / Jarosław Kłaczkow. — Toruń : Dom Wydawniczy Duet, 2003. — 464 s.
19. Франчук В. Просила Россия дождя у Господа / В.Франчук. — К. : Світанкова Зоря, 2001. — Т. 1. — 648 с.; Т. 2. — 376 с.
20. Жукалюк Н. Через крутые перевалы / Н.А. Жукалю. — Заокский : Источник жизни, 2002. — 416 с.
21. Жукалюк М. Крізь бурі, шторми, лихоліття / М.Жукалюк. — К. : Джерело життя, 2009. — 544 с.
22. Павлюк П. Практическая журналистика : Учебник для студентов факультета журналистики. Христианский гуманитарно-экономический открытый университет / П. Павлюк. – Одесса : ХГЭУ, 2001. – 142 с.
23. Мохненко Г. Практические рекомендации по организации информационных комитетов в поместных церквях, миссиях и деноминациях / Г. Мохненко [Электронный ресурс] // Релігійно-інформаційна служба України. — Режим доступу : <http://www.risu.org.ua/ua/index/projects/masmedia/33402/>
24. Мокієнко М.М. Євангелізаційно-місіонерська діяльність пізніх протестантів в Україні (1988–2004 pp.) / М.М. Мокієнко // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. — Запоріжжя : ЗНУ, 2006. — Вип. XX. — С. С. 294–300.
25. Александров П. Христианские основы журналистики / П.Александров. — Львов, 2004. — 39 с.
26. Канлифф П. Издательство. Управление финансами / П. Канлифф. — К. : Изд-во Христианского библейского братства св. апостола Павла, 2006. — 180 с.

27. Лахно О. Підпільна видавнича діяльність як прояв опозиційності Спілки церков євангельських християн-баптистів / О. Лахно // Наука. Релігія. Суспільство. — 2007. — № 2. — С. 45–51.
28. Черенков М. Лицом к лицу. Евангельская вера в современной культуре / М.Черенков. — Одесса : Христианское просвещение, 2008. — 128 с.
29. Черенков М. Європейська реформація та український євангельський протестантизм : генетико-типологічна спорідненість і національно-ідентифікаційні виміри сучасності / М.Черенков. — Одеса : Християнська просвіта, 2008. — 566 с.
30. Черенков М. Христианская интеллигенция сегодня / М. Черенков // Мирт. — 2009. — № 2.
31. Черенков М. Без фильтров и глушителей. Церкви в медиа / М.Черенков [Електронний ресурс] // Релігія в Україні. — 20.04.10. — Режим доступу : <http://www.religion.in.ua/main/daycomment/4353-bez-filtrov-i-glushitelej-cerkvi-v-informacionnom-prostranstve.html>
32. Спис О. Соціально-політичні і соціокультурні імплікації пізнього протестантизму в процесі трансформації українського суспільства / О.Спис : дис... канд. філос. наук : 09.00.11. — К., 2008. — 219 арк.
33. Глик Д. Что говорят новообращенные христиане Украины. В помощь пасторам, лидерам и церквям / Д. Глик. — Запорожье : Пилигрим, 2008. — 112 с.
34. Международная маркетинговая группа. Маркетинговое исследование «Исследования потенциальной и существующей аудитории Радио Эммануил». — К., 2008. — 81 с.
35. Свистунов С. Особенности внешних коммуникаций религиозных организаций: на примере протестантизма / С. Свистунов // Гуманитарные науки : межвузовский сборник научных статей. Часть I. — Караганда : ТОО «САНАТ-Полиграфия», 2009. — С. 174–179.
36. Пальчинська М. Віртуалізація у релігійному житті сучасної України (соціально-філософський аспект) / М. Пальчинська: дис... канд. наук : 09.00.03. — К., 2009. — 193 с.
37. Опарин А. Победившие время... / А. Опарин. — Харьков : Факт, 2009. — 335 с.
38. Балаклицький М. Публіцистика українських протестантів у книжковому форматі / М. Балаклицький // Вісник Харківської державної академії культури : збірник наукових праць ; за заг. ред. В. М. Шейка. — Харків, 2010. — Вип. 29. — С. 159–167.

**НАВЧАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА ВИКЛАДАЧІВ НТУУ «КПІ»
ПЕРШИХ РОКІВ ЙОГО СТАНОВЛЕННЯ**

Г.І. Лоза

Розглянуто напрями видавничої діяльності Київського політехнічного інституту в перші роки його створення на прикладах навчальних видань викладачів.

Ключові слова: навчальна література, навчальний процес, видавнича діяльність, книговидавнича справа, навчальні посібники.

**EDUCATIONAL LITERATURE OF TEACHERS OF NTUU “KPI”
IN FIRST YEARS OF ITS FORMATION**

H.I. Loza

The areas of publishing in Kiev Polytechnic Institute in the early years of its establishment with examples of lecturers' educational issues are examined in the article.

Keywords: textbooks, educational process, publishing, book publishing, tutorials.

«Важко не погодитись із думкою, що книга є загальним символом земної цивілізації, незважаючи на відмінність соціальних формаций і державних устроїв. Саме книга у непростій історії українського народу поруч з іншими засобами масової інформації сприяла формуванню національної свідомості та виробленню політичного мислення українського народу [2, 25]».

Видавнича діяльність пріоритетна в будь-яких наукових студіях, і тисячолітня історія української наукової книги переконує, що ця справа завжди виникала й розвивалася там, де зосереджувалися кращі наукові й просвітницькі сили народу. На початку – при церквах, монастирях, братських школах, а з виникненням навчальних закладів європейського типу – академій, університетів – центри книгодрукування переміщувалися саме туди. Дослідники зазначають, що університетське друкарство нашої держави має свою давню, цікаву й повчальну історію [21, 7].

Відомо, що наука розвивається нерівномірно – це досить складний процес, що характеризується наявністю суперечностей, спадів, піднесень, повернень на новому рівні до старих, давно залишених чи забутих поглядів, боротьби різних думок, гіпотез, теорій, які рідко виходять із цієї боротьби у своєму первісному вигляді, майже завжди, перетворюючись, вбирають у себе нові елементи. Цей процес не можна звести до чистої

логічної схеми. Життя науки складніше за будь-яку схему, і її розвиток визначається не тільки логікою руху наукових ідей, а й, насамперед, самим життям, вимогами, умовами.

Як зазначав видатний учений В.І. Вернадський, на розвиткові науки позначається засікавленість суспільства, економічний рівень тієї чи іншої країни, соціально-психологічний клімат епохи, пануючі релігійні, філософські, ідеологічні плинни та ін. Усе це ускладнює діяльність у царині історії видавничої справи та редактування, тим паче, що вона покликана відтворити не тільки історію наукових ідей, але і хід розвитку самого пізнання [3, 5–31].

У цій роботі висвітлюється надбання викладачів КПІ в роки його становлення, розглядаються деякі погляди сучасників на проблему навчальної літератури.

Об'єкт дослідження – навчальна література, архівний матеріал, бібліографічні документи викладачів КПІ цього періоду.

Предмет дослідження – навчальний процес у вищій школі України кінця XIX – початку ХХ ст.

Мета – дати комплексну картину розвитку видавничої справи в одному з найкращих вищих навчальних закладів у перші роки його діяльності. Дослідження дає підставу розглядати цей період як один з етапів у видавничій діяльності вищої школи, оцінити роль і внесок професорсько-викладацького складу в підручникотворення.

Актуальність дослідження випливає з того, що друковані видання багатовекторно відтворюють історію розвитку видавничої справи, активізують значення збережених документальних матеріалів, відображають стан економічного, інтелектуального й духовного розвитку суспільства в той чи інший період.

Київський політехнічний інститут виник у період бурхливого розвитку промисловості на півдні Росії, і, з одного боку, викликав небачене до цього часу зростання попиту на інженерні кадри, з другого, привів до розширення старих технічних шкіл і появи нових [10, 3]. Його становлення стало переломним етапом в історії дореволюційної вищої технічної школи. Навчальний заклад із перших років діяльності був визначним центром підготовки висококваліфікованих інженерів, наукових і педагогічних кадрів. Спеціальна література того часу містила ґрунтовні теоретичні узагальнення й цікавий фактичний матеріал. Творча праця талановитих учених, наявність необхідної матеріальної бази сприяли розвитку науки, дослідницької роботи, становленню наукових шкіл в Україні [4].

Історія видавничої справи – відносно молода галузь досліджень, що на початку мала типову схему: історія письма, рукописні шедеври стародавнього світу та епохи середньовіччя. З XV ст. – часу виникнення друкарського верстата – розглядається дослідниками вже як історія друкарства. Предметом історії видавничої справи є цілісна

історія створення, поширення, використання тих чи інших видів видавничої продукції, переважно книги та результати їхнього функціонування [22, 16].

Різні аспекти розвитку книговидавничої справи розглядають сучасні дослідники. Найбільш грунтовні дослідження у цій царині І. Огієнка, І. Свенціцького та інших дослідників, чиї праці припали на «зоряний час» українського книгознавства у 20-30 рр. ХХ ст. (Ю. Меженко, С. Маслов, П. Попов, Г. Тисяченко та ін.), практично до набуття Україною незалежності були заборонені або недоступні [8]. У своїх працях, пов'язаних із друкарством, книговиданням – М.С. Тимошик, наприклад, відтворив цілісну картину розвитку світової і вітчизняної видавничої справи [21], а Н.В. Зелінська послідовно і досить повно висвітлила історію формування української наукової літератури та національні засади наукового книговидання, показала сучасний стан випуску наукової літератури в Україні, актуальні проблеми її ринкового «існування», охарактеризувала типологічну систему наукових видань [9].

На початку створення КПІ навчальну літературу переважно було завезено з-за кордону. Усвідомлення необхідності підготовки власних видань, уведення до навчального плану нових дисциплін, здобутки науковців і освітян, нагромаджених за багато років, спонукало до написання нових підручників і навчальних посібників, які відзначалися якістю та послідовністю викладення матеріалу, супроводжувалися прикладами застосування теоретичних викладів у практичній діяльності в різних технічних галузях. Як зазначав М.С. Тимошик, достовірність і переконливість, глибоке і всебічне опрацювання джерельної бази, чіткість і доступність викладу сконцентровано у виданнях майже всієї навчальної літератури для потреб не лише університету, а й інших вищих навчальних закладів Київського округу. Наукові праці професорів вирізнялися добротним поліграфічним друком, мали наклад у середньому від трьох до п'яти тисяч примірників [22, 224].

Перші роки існування КПІ відзначалися поступовим поповненням науковою та навчальною літературою, обладнанням лабораторій, кабінетів, апаратурою та ін. Кількість студентів КПІ, з часу його створення, з кожним роком збільшувалася. Якщо 1898 р. у закладі нарахувалося 589 студентів, то 1911 р. їхня кількість досягла 2537. Після 1911 р. кількість студентів зменшувалася, і 1916 р. становила 1637. Проте 1917 р., інститут нараховував 2277 студентів [14, 29-35].

У цей період вийшли друком праці викладачів кафедри технології та будівельних матеріалів і мінеральних сполук професора К. Г. Демент'єва «Теплота и заводские печи» (1910 р.), «Технология строительных материалов» (1912 р.) – 2-е вид., Б.С. Лисіна «Керамические канализационные трубы» (1916 р.), «Оценка технического достоинства кирпича, известни, портландцемента», Ф.І. Йоделоо «Краткое руководство по испытанию

строительных материалов» (1909 р.) та ін. Цей перелік засвідчує, що наукові дослідження з технології будівельних матеріалів та силікатів були надзвичайно актуальними [14].

Неодноразово перевидавався курс лекцій, написаний випускником Петербурзького університету Д.П. Рузським, уперше опублікований у 1899-1900 рр. Користувався популярністю підручник з термодинаміки професора О.О. Радціга, який з часу заснування інституту й до 1911 р. працював викладачем термодинаміки і курсу теплових двигунів [15, 15]. Важливі для фахівців та студентів праці професора М.О. Воропаєва були підготовлені на кафедрі загальної технології металів у 1916–1918 рр. Це підручники: «Простые машины для повторных нагрузок», «К вопросу об определении напряжений и деформаций», «Усталость чугуна при повторных нагрузках», «Случай разрыва двигателя на аэроплане», «Спайка сломанных чугунных частей» [15].

До значних змін у житті інституту привела Перша світова війна: викладачі, студентство виконували обов'язки військового відомства. До першої половини 1914 р. під тиском демократичних верств суспільства відбулося значне збільшення випуску українськомовних видань. Після тривалої перерви, викликаної цензурними обмеженнями, знову з'являється українська навчальна література. З другої половини 1914 р. по 1917 р. (роки Першої світової війни) зменшилася кількість українських видань, що об'ективно пов'язано із посиленням цензури в умовах військового часу, а також загальним спадом економіки у зв'язку із військовими діями безпосередньо на території України [2].

Після лютневої революції 1917 р. у Києві знову спостерігається зростання кількості україномовних видань. Водночас відновили діяльність та активізувались існуючі видавництва, заборонені владою в роки війни. Значення українськомовної літератури цього часу зростає у зв'язку з перебігом подальших подій у країні – розрухою і руйнуванням поліграфічної бази в роки громадянської війни, політикою заборони книг деяких українських авторів [2].

Як стверджує дослідниця О. Васьківська, піднесення української культури та видавничої справи розпочинається з 1917 р. З весни уряд розширює мережі україномовних освітніх закладів. Розпочинає зі створень початкових шкіл, а за ними – гімназій, різних училищ і вищих навчальних закладів. Стимуллювалася робота над книжковими виданнями, зокрема освіта потребувала підручників з української мови, літератури, історії (наклади українських підручників сягали понад 100 тис. примірників). Держава виділяла приватним видавництвам безвідсоткові позики для зміцнення друкарської бази та придбання паперу, що сприяло активізації їхньої діяльності. Поліпшили роботу такі видавничі осередки: «Криниця», «Час», «Дзвін», «Вік», «Друкарь» та ін. Створено нові видавництва: «Вернигора», «Серп і молот», «Рух», «Видавництво М.Грушевського», «Видавництво

А. Кащенка». Плідно працювали київські видавництва «Українська школа», «Видавництво М. Грінченкової», які випускали українські книги – підручники, історичну, педагогічну літературу. Вони містили наукові факти, навчали, давали поради практичного змісту та характеру, а також демонстрували природні та стилістичні можливості рідної української мови, її відповідність естетичним смакам, уподобанням, культурним настановам своєї доби. Київське видавництво «Сотрудник» спеціалізувалося на друкуванні підручників, «Книжное издательство И.И. Самоненка» – технічної літератури (друкувалися праці Є.О. Патона). За умов революції, складного соціально-економічного стану, збройного протистояння різних політичних сил видавнича діяльність набула широкого масштабу. Значне місце у виданні книг в Україні належало науковим установам, вищим навчальним закладам, культурно-просвітницьким установам, Товариству «Просвіта», Київському та Харківському університетам, Київському політехнічному інституту. Основний масив книжкової продукції надрукували видавництва та видавничі товариства [2, 25-28].

У цей час розвивалось як російськомовне, так і українськомовне книговидання. Процеси, що відбувалися в середовищі книговидавців, мали певні спільні ознаки. І російськомовні, і українськомовні книги в ці роки вироблялися в одних друкарнях, при цьому використовувалися ті самі технічні засоби, в низці випадків використовували однакові методи щодо організації своєї діяльності тощо. Як зазначається у дослідженні С. Петрова, у цей період у країні випускалися та стверджувалися основні типи видань, які, з певними змінами, фактично дійшли до нашого часу. Таким чином, наукові, науково-популярні, науково-виробничі, навчальні, довідкові та інші видання упродовж досить короткого часу набували досконалого вигляду та побудови. Відбувалося також значне збільшення кількості та різноманітності навчальної й довідкової літератури, яку створюють майже всі провідні видавці міста; розвивалося й студентське книговидання [17].

Київський політехнічний інститут існував незмінно в складі чотирьох відділень до 1917-1918 рр., далі відділення були перейменовані в факультети. Імперіалістична війна мала дуже важкі наслідки для навчального закладу. Лабораторії майже не поповнювалися обладнанням. Поступове відродження й упорядкування навчального та господарчого життя розпочинають після цілковитої перемоги Радянської влади в Україні.

Професорсько-викладацький склад інституту проводив плідну творчу роботу, створюючи підручники та навчальні посібники, яких на той час було обмаль. Послідовний характер фахової підготовки спеціаліста визначався у традиційних навчальних програмах. Розпочинаючи з 1898 р., на першому курсі студенти інституту здобували теоретичні та практичні знання з фундаментальних дисциплін: вищої математики, теоретичної механіки, фізики, хімії, креслення, малювання та ін. Практичний і технологічний напрями підготовки

спеціалістів простежуються у навчальних програмах, матеріально-технічній базі, науково-видавничій роботі професорсько-викладацького складу. Приміром, плеяда близьких учених працювала на хімічному факультеті, де лекції викладачів були взірцем педагогічної майстерності. Поява нових спеціалізацій спонукала першого декана факультету професора М.І. Коновалова до створення підручника, присвяченого вивченю органічних сполук [5, 253; 20].

Саме високий професійний рівень професорсько-викладацького складу сприяв написанню навчальної літератури для студентства й обумовив високу якість підготовки майбутніх спеціалістів. Підручник «Початковий курс органічної хімії», що з 1893 р. по 1930 р. перевидавався 17 разів, створив перший завідувач кафедри органічної хімії, талановитий педагог, відомий учений, засновник Київської школи хіміків-органіків професор С.М. Реформатський [12, 9]. Підручник «Вступ до хімії», написаний видатним ученим-хіміком – продовжувачем школи Д.І. Менделєєва в Україні Л.В.Писаржевським, уперше висвітлив матеріал з погляду електронної теорії структури атомів і молекул [5, 395].

Підручники з математики й механіки члена-кореспондента Російської академії наук, професора В.П. Єрмакова, що відзначалися теоретичною глибиною і простотою викладу, друкувалися у 1898-1922 рр. Учений зі світовим ім'ям, визначний російський математик і механік, він деякий час очолював товариство математиків, 1890 р. брав участь у створенні Київського фізико-математичного товариства [7; 15].

В основу навчального посібника «Збірник задач з опору металів» академіка Української Академії наук (з 1918 р.) С.П. Тимошенка покладено багато цікавих задач практичного характеру. У 1906-1911 рр. та 1918-1919 рр. учений зі світовим іменем працював в інституті. Визначний фахівець з теорії пружності та опору матеріалів друкував підручники з опору матеріалів, історії науки, і, зокрема механіки, статті, які, згідно з оцінкою ради механічного факультету, стали значним внеском у вітчизняну та світову науку. Його лекції були настільки популярні, що студенти користувалися ними, як підручниками. Доробок ученого багаторазово перевидавали і перекладали іноземними мовами за кордоном [11, 272].

Оригінальний підручник із теоретичної механіки «Механіка» та «Аналітична механіка» створено фахівцем у галузі теорії гвинтів і теорії векторів О.П. Котельниковим, який упродовж 1899-1903 рр. та 1914-1924 рр. читав лекції з теоретичної механіки [15].

Грунтовні дослідження покладено в основу підручників з теоретичної механіки, динаміки твердого тіла, теорії співудару твердих тіл, теорії механізмів, написаних професором М.Б. Делоне, який упродовж 1906–1928 рр. викладав теоретичну механіку і є одним із засновників вітчизняного планетаризму [15].

Становлення нової інженерно-технічної школи потребувало змін усього змісту навчально-методичного процесу, розроблення нових навчальних планів, програм, курсів лекцій і практичних занять, нових підручників, навчальних посібників, навчально-методичного матеріалу, які б безпосередньо відповідали назрілим завданням. Багато підручників і навчальних посібників з теорії практики мостобудування написав талановитий вітчизняний вчений, інженер-професор Є.О. Патон. Він автор понад 70 праць, на основі матеріалів студентських дипломних робіт склав тритомний посібник із проблем відновлення і реконструкції мостів [16, 99].

1921-1923 рр. характеризуються посиленою роботою щодо впровадження в життя нових навчальних планів, написання навчальних підручників та посібників, визначеню профілів спеціалістів, реорганізації факультетів. Цей період відновлення та подальшої реконструкції всього народного господарства, зруйнованого в роки імперіалістичної та громадянської воєн, висунув одне з найважливіших питань – необхідності підготовки технічних кадрів, спеціалістів-інженерів для усіх галузей промисловості, народного господарства, що зумовило створення великої кількості нових вищих навчальних закладів. Із окремих факультетів і спеціалізацій Київського політехнічного інституту, використовуючи його кадри і лабораторно-технічну базу, поступово виростають окремі самостійні інститути.

Наприкінці 20-х років одним із важливих завдань на шляху забезпечення народного господарства кадрами стала перебудова всієї системи вищої школи, пристосування її до потреб і темпів розвитку народного господарства. Це означало уніфікацію вищої освіти і реорганізацію її за галузевими ознаками. Професори-викладачі провели в ці роки значну роботу щодо забезпечення навчальною літературою, зросла відповідальність за якість навчання [15, 58]. За кілька років викладачі інституту підготували нові підручники і посібники: «Обладнання паперово-целюлозних виробництв» – автор В.Ф. Бобров, «Теорія металургійних процесів» – автор В.Ю. Васильєв, «Електричні станції і мережі» – автори Г.М. Городецький, А.В. Орловський, «Гідроприводи» – автор Є.М. Хаймович, «Регулювання активних і реактивних потужностей в енергосистемі» – автор В.Г. Холмський [5, 78; 23]. Все це створювало в інституті творчу атмосферу, сприяло зміцненню дисципліни, чіткому виконанню навчальних завдань, підвищенню успішності.

Високий рівень викладання курсу статики споруд забезпечили навчальні посібники: «Этюды по графической статике», «Пространственные фермы», «Изгиб» – перші роботи професора К.К. Симінського (1911-1912 рр.). Підручник з будівельної механіки було видано 1927 р, а 1930 р. – підручник «Неразрезные балки». Праці з основ будівельної механіки, особливо розрахунків просторових систем, не втратили свого значення і дотепер [15, 17]. На кафедрі опору створювалися підручники та навчальні посібники з курсу опору матеріалів,

статики споруд, теорії пружності, будівельної механіки, у яких пропонувалися новітні методи розрахунку, що застосовувалися в проектуванні інженерних споруд у Радянському Союзі та за кордоном [18, 146–152].

У цей час віддруковано брошури викладачів кафедри технології та будівельних матеріалів: «Несколько приближенных формул по технологии топлива», «Техника, экономика и право» (1923 р.), «Состав некоторых минеральных красок», «Техника, экономика и право» (1924 р.), «Спроба вжити гіdraulічні методи професора Грум-Гржимайло до обчислення трубо-печі» (1925 р.). Результати експериментальних досліджень друкували в «Науково-технічному Віснику». У наукових журналах друкувалися статті, наприклад «К расчету генераторов» (1928 р.), «Пыльные камеры и их расчет» (1930 р.). У ці роки започатковано інститут аспірантури для підготовки кадрів молодих наукових працівників [19].

Тривалий час на деяких кафедрах булла відсутня власна навчальна література. На кафедрі технології машинобудування та теорії різання надрукована перша праця – курс лекцій професора К.Е. Гейбеля на верстатах, видана 1911 р. У період з 1918 по 1925 р. науково-дослідні роботи не провадилися, але з організацією кафедри механічної технології при КПІ розгортається наукова робота. До праць цього періоду належать: монографія професора С.С. Рудника «Усилие резания и его компоненты»; навчальні посібники: «Законы скорости и резания для токарных резцов», «Техническое нормирование работ в машиностроении», «Теория резания металлов»; навчальний посібник авторів Я. Хаймовича і Бермана «Графические расчеты в машиностроении и технологии» [19, 128; 14]. .

Єдиним посібником на кафедрі центральних електрических станцій на той час була книга професора Дмитрієва, «Расчет нагрузок электрических станций и выбор основных агрегатов» надрукована в 1922 р. і курс «Електрообладнання центральних електростанцій» професора Пояркова, виданий 1925 р., де на 260 сторінках викладено майже все, що було відомо з розвитку електрообладнання центральних електростанцій, релейного захисту, розрахунків струму короткого замикання та ін. Викладення курсу базувалося винятково на даних про закордонну апаратуру, оскільки до цього часу не було свого досвіду з будівництва теплових електроцентралей. Кафедра випускала навчальні посібники, статті з окремих питань електричної частини станцій [18, 171].

До 1918 р. наочності майже не було, потім навчальний процес поповнився наочними посібниками з усіх спеціальних дисциплін у вигляді креслень, діаграм, моделей, зразків металів та ін. Актуальні наукові праці того часу викладачів: професора Е.П. Бабича, дві праці професора К.С. Калиненко, С.С. Некритого та ін. сприяли базовій підготовці студентів [18, 215-221].

У 1926 р. у Москві відбулася нарада, де розглядалося питання про типи підручників для вищої школи, методи викладання і перевірки знань, наукову організацію праці. Нарада ухвалила резолюції щодо поліпшення педагогічної та навчально-методичної роботи у видах [6, 29].

В інституті було розгорнуто науково-дослідну роботу, щодо вимог промисловості, спрямовану на вирішення проблемних науково-теоретичних завдань і узагальнення досвіду радянської та іноземної техніки, розроблення нових машин і механізмів для промисловості. Відповідальну роботу виконували наукові співробітники навчального закладу щодо підготовки та видання високоякісних підручників для радянської вищої школи [19, 24-27].

До 1918 р. іноземні мови не входили до навчальних планів інституту. Для тих хто, бажав їх вивчати, організували заняття, які мали необов'язковий характер, але програм не було, заліки не проводились. Уперше заліки з іноземних мов для студентів 1-2 курсів уводяться з 1926 р., а з 1930 р. вивчення іноземної мови вносять до навчального плану. Курс читався упродовж двох з половиною років. За період 1934-1935 рр. викладачами кафедри було розроблено: «Методику преподавания немецкого языка в высшей технической школе», «Методику преподавания грамматики во Втузе», «Краткую грамматику английского языка», «Краткую грамматику (морфология, синтаксис) немецкого языка», «Словарный минимум для I, II, III курсов», «Методы пояснения студентами английских глагольных форм», «Новейшие методы и приемы при переводе технической литературы», «Домашнее чтение его применение и контроль», «Составное слово в немецком техническом языке», «Редакция падежных окончаний в немецком литературном языке и диалектах», складено «Немецко-русский словарь для групп по радиоспециализации», упорядковано книгу із серії легкого читання німецькою мовою та ін. У бібліотеці кабінетів була необхідна література до вивчення іноземних мов [1; 24, 259-260].

Йшли роки. Початок 90-х рр. ХХ ст. був бурхливим і нестабільним періодом становлення нового українського книговидання. На той час в університеті працював редакційно-видавничий відділ, який спеціалізувався на науковій і навчальній літературі. Зміни, що відбувалися в суспільстві, поглиблювали державотворчі процеси, докорінно змінювалися навчальні програми у вищих навчальних закладах, запроваджувалися нові дисципліни. За ініціативою ректора НТУУ «КПІ» академіка Національної академії наук України М.З. Згурівського наказом №1-109 від 17 червня 2001 р. для забезпечення навчального процесу відповідною навчальною і технічною літературою, друкування наукових монографій, журналів, вісників, організаційно-розпорядчої документації та іншої продукції, а також поліпшення видавничої діяльності університету було створено видавництво «Політехніка».

До складу видавництва увійшли: редакційний відділ, лабораторія офсетного друку, навчально-виробнича лабораторія та інформаційно-видавничий центр «Політехніка», відділ реалізації та маркетингу, відділ верстки, навчально-поліграфічного комплексу (палітурного відділу, відділу різографії і трафаретного друку, офсетного цеху, монтажного відділу), бухгалтерії. За цільовим призначенням видавництво випускає здебільшого навчальні видання, проте іноді видає довідкові, наукові, літературно-художні твори. За жанровими ознаками: монографії, тези доповідей, матеріали конференцій, збірники наукових праць, навчальні посібники, підручники, методичні вказівки (до виконання курсових, дипломних, лабораторних і науково-дослідницьких робіт), курси та конспекти лекцій, навчальні програми, словники, довідники, атласи, афіші (оголошення), альманахи. Тематика видань відповідає всім напрямам діяльності НТУУ «КПІ»: математики, фізики, інженерної графіки, машинобудування, хімії, біології, біотехнології, комп’ютерних наук, телекомунікацій, енергетики, менеджменту та маркетингу, права, історії, філософії, релігії, соціології, екології, фізичної культури тощо. Сьогодні можна відзначити особливу активність професорсько-викладацького складу університету та вагомий внесок авторів і видавництва щодо забезпечення навчальних потреб вищої школи. Основну кількість навчальних та методичних видань нині становлять підручники та посібники, методичні вказівки для вищих навчальних закладів.

Висновок. Отже, КПІ вже від самого початку існування мав колектив висококваліфікованих педагогів, які забезпечували навчальний процес на належних науковому і навчально-методичному рівнях, і, як писала газета «Русские Ведомости», «цей інститут одразу посів провідне і почесне місце серед російських вищих шкіл [13, 383]».

Перші видання Київської політехніки привертають увагу фахівців різних напрямів. Вони цікаві як історичні сторінки видавничої галузі, які можна аналізувати й досліджувати в контексті розвитку науки, освіти, видавничої діяльності у країні. Історія університетської книговидавничої справи свідчить про послідовність, динаміку та тенденції її розвитку і є окремим специфічним дослідженням, яке потребує глибоких професійних знань.

Використана література

1. Агаркова Н.А. Кафедра іноземних мов [Текст] : юбилейний сб. к 40-летию ин-та / Н.А. Агаркова. – К. : Кн. ф-ка Госполитиздата при СНК УССР. – 1939 г. – 260 с.
2. Васьківська О. Друкована книжкова продукція видана на терені України у 1917 році [Текст] / О. Васьківська // Вісн. Кн. палати: наук. практич. журн. – К. : Кн. палата, 2010. – №12. – С. 25-28.

3. *Вернадский В.И.* Избранные труды по истории науки [Текст] / В.И. Вернадский. – М.: Наука, 1981. – С. 5–31.
4. *Вісник Київського політехнічного інституту.* Сер. суспіл. наук [Текст]. – К. : Вид-во Київського ун-ту, 1967. – Вип. 4. – 126 с.
5. *Волков В.А.* Химики [Текст]: биогр. справ. В.А. Волков, Е.В. Вонский, Г.И. Кузнецова. – К. : Наук. думка, 1984. – 735 с.
6. *Державний архів м. Києва* [Текст]: Ф. Р-308, оп. 1, спр. 406.
7. *Добровольський В.А.* Василий Петрович Ермаков (1845–1922) [Текст] / В.А. Добровольський. – М. : Наука, 1981. – 89 с.
8. *Зелінська Н.В.* Видавнича справа та редактування в Україні: постаті і джерела (XIX-перша третина ХХ ст.) [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. Н.В. Зелінської. – Л. : Світ, 2003. – 612 с. – ISBN 966-603-222-8.
9. *Зелінська Н.В.* Наукове книговидання в Україні: історія та сучасний стан [Текст]: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл./ Н.В.Зелінська. – Л. : Світ, 2002. – 268 с. – ISBN 966-603-222-8.
10. *Ижевский В.П.* Железное дело на юге России за последние годы [Текст] / Бюл. Киевского Политехнического Общества Инженеров и Агрономов. – К. : Тип. «Пономарева и Врублевского», 1915. – С. 3.
11. *Из истории Киевского политехнического института (1891–1917)* [Текст] : сб. док. и материалов. – К. : Изд-во КГУ, 1961. – 387 с.
12. *Известия Киевского ордена Ленина политехнического института* [Текст]. – К. : Гостехиздат УССР. – 1954. – Т. 15. – 270 с.
13. *Известия Киевского политехнического института императора Александра II.* Отдел инженерно-механический. 1913 г. [Текст]: – К. : Тип. т-ва И. Н. Кушнеров и К°, 1914. – С. 13.
14. *Киевский индустриальный институт.* Основні моменти розвитку КПІ – КПІ (1989-99 – 1938-39 навч. рр.) [Текст]: юбилейный сб. к 40-летию ин-та. – К. : Кн. ф-ка Госполитиздата при СНК УССР. – 1939 г. – 260 с.
15. *Київський політехнічний інститут.* Нарис історії [Текст]. – К. : Наук. думка, 1995. – 320 с. – ISBN 5-12-004503-0.
16. *Патон Е.О.* Воспоминания [Текст]: Е. О. Патон. – К. : Держ. худож. літ. вид-во, 1962. – 332 с.
17. *Петров С.С.* Видавнича справа в Києві (Друга половина XIX – початок ХХ ст.) [Текст] : дис. канд. філол. наук. 10.01.08: захищена 12. 01. 04 / Петров Сергій Степанович. – К. : Друк. Держ. акад. кер. кадрів культ. і мистецтв. – 2004.

18. *Путята Т.В.* Діяльність видатних механіків на Україні [Текст] / Т. В. Путята, Б.Н. Фрадлін. – К.: Держтехвидав УРСР, 1952. – 267 с.
19. *Рудник С.С.* Кафедра технологій машинобудування та теорії різання [Текст] : юбилейний сб. к 40-летию ин-та / С.С. Рудник – К. : Кн. ф-ка Госполитиздата при СНК УССР., 1939 г. – С. 128.
20. *Старосельский П.И.* Михаил Иванович Коновалов (1858–1906) [Текст] / П.И. Старосельский, Е.П. Никулина. – М. : Наука, 1981. – 235 с.
21. *Тимошик М.С.* Її величність – книга. Історія видавничої справи Київського університету. 1834–1999 [Текст] : моногр. / М. С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 1999. – 308 с. – ISBN 966-95575-0-X.
22. *Тимошик М.С.* Історія видавничої справи [Текст] : підруч./ М.С. Тимошик. – К. : Наук.-видавн. центр «Наша культура і наука», 2003. – 496 с. – ISBN 966-7821-10-2.
23. *Хаймович Е.М.* Механико-машиностроительный факультет. [Текст] : юбилейний сб. к 40-летию ин-та / Е.М. Хаймович. – К. : Кн. ф-ка Госполитиздата при СНК УССР., 1939 г. – 260 с.
24. *Шпилько Н.Ф.* 40 лет существования КИИ [Текст] : юбилейний сб. к 40-летию ин-та / Н.Ф. Шпилько. – К. : Кн. ф-ка Госполитиздата при СНК УССР. – 1939 г. – С. 259-260 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Балаклицький Максим Анатолійович – доцент Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, докторант

Вінченів Христина Михайлівна – асистент кафедри документознавства та інформаційної діяльності ІваноФранківського національного технічного університету нафти і газу

Зозуля Світлана Миколаївна – зав. відділу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Кобелев Олексій Миколайович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри бібліотекознавства та соціальних комунікацій ХДАК, докторант

Костирко Тамара Миколаївна – кандидат наук із соціальних комунікацій, директор Наукової бібліотеки Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

Коханова Ірина Олександрівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри документознавства та книгознавства ХДАК

Кунанець Наталія Едуардівна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри інформаційних систем та мереж, заступник директора НТБ Національного університету "Львівська політехніка"

Лисенко Лариса Володимиривна – головний бібліотекар Полтавського університету економіки і торгівлі

Лоза Галина Іванівна – завідувач редакційно-видавничого відділу "ВПІ ВПК "Політехніка"" Національного технічного університету "КПІ" м. Київ

Мельник Сергій Васильович – кандидат економічних наук, заслужений економіст України, директор ДУ НДІ СТВ Мінсоцполітики України (м. Луганськ)

Олтаржевський Дмитро Олегович – асистент кафедри реклами та зв'язків із громадськістю Інституту журналістики КНУ ім. Т. Шевченка

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ ДЛЯ ЖУРНАЛУ

Приймаються оригінальні матеріали, що раніше не друкувалися.

Зміст статей повинен відповідати профілю журналу. Звертаємо увагу авторів на необхідність дотримуватися вимог, які висуває Вища атестаційна комісія України до фахових видань, а саме – на необхідність включення до тексту статті таких елементів:

- постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Статті, що пропонуються для публікації в журналі, подаються автором у вигляді тексту, надрукованого за допомогою засобів комп'ютерної техніки (1 друкований примірник і копія в електронному вигляді). Текст статті можливо передати електронною поштою на адресу редакції slobod_doc@bigmir.net.

Обсяг статті, враховуючи список літератури, таблиці, фотографії і малюнки, не повинен перевищувати 12 сторінок друкованого тексту (розмір шрифту – 12, інтервал – 1,5, поля стандартні).

Рукописи приймаються і публікуються українською мовою. Іноземні автори можуть подавати рукописи російською і англійською мовами. Редакція залишає за собою право на стилістичну правку рукопису. З автором погоджуються правки, які, на думку редакції, можуть змінити зміст тексту.

До рукопису додаються:

- авторська довідка, в якій наводяться: прізвище, ім'я та по батькові (повністю) автора (авторів), науковий ступінь, учene звання, адреса і телефони, e mail, місце роботи, посада;
- фотографії (4x6 мм) всіх авторів для публікації у заголовній частині статті. Автор може відмовитися від публікації фотографій.

Основний текст статті обов'язково має супроводжуватися двома анотаціями (українською, англійською мовами) з переліком ключових слів, назвою статті та прізвищем автора англійською мовою, а також шифром УДК.

Список використаної літератури складається відповідно до тексту і друкується на окремій сторінці в кінці статті. У тексті порядковий номер першоджерела проставляється в квадратних дужках. Першоджерела подаються мовою оригіналу.

Усі цитати в тексті повинні бути українською мовою.

Підп. до друку 23.05.2011 Формат 60x84 1/8. Папір др. апарат.

Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 9,42. Зам. 180. Тираж 1000 прим.

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

01015, м. Київ, вул. Івана Мазепи, 21

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи

ДК № 2544 від 27.06.2006.